

ГОМІН

Матеріали усної історії України

Том 2

Присвячено 150-річчю
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

ГОМІН

МАТЕРІАЛИ УСНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ТОМ 2

*Присвячено 150-річчю
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2025

УДК 94(477):930-028.16

Г644

*Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича (протокол № 5/25 від 26 червня 2025 року)*

Рецензенти:

- **Олександр Добржанський**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Тамара Марусик**, докторка історичних наук, професорка кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Г644 Гомін. Матеріали усної історії України / редкол.: Тарас Ковалець, Світлана Герегова. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2025. Т. 2: Присвячено 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 220 с.

ISBN 978-966-423-991-9

Пропоноване видання присвячене 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича й містить 12 усноїсторичних інтерв'ю, зібраних теперішніми студентами-істориками у випускників історичного факультету (нині факультету історії, політології та міжнародних відносин) Чернівецького університету, котрі навчалися тут у другій половині 50-х – кінці 90-х рр. ХХ ст. Так оживають події минулого, актуалізується пов'язаний з університетом, студентським життям вагомий людський досвід, естафета культурної пам'яті переходить до нового покоління.

Кожен матеріал супроводжується QR-кодами для прослуховування аудіо-версії інтерв'ю на окремому Youtube-каналі.

УДК 94(477):930-028.16

- © Респонденти (інтерв'ю), 2025
- © Світлана Герегова (передмова), 2025
- © Тарас Ковалець (макетування, дизайн обкладинки), 2025

ISBN 978-966-423-991-9

*«Пам'ять постійно на наших вустах,
тому що вона більше ніде інакше не існує».*

П'єр Нора^а

*«Усна історія — це історія, побудована навколо людей.
Вона вдихає життя в саму історію і розширює її межі...
Заохочує викладачів і студентів ставати співробітниками».*

Пол Томпсон^б

^а П'єр Нора (1931-2025) — французький історик, піонер концепції «місць пам'яті». Його основна праця під такою ж назвою досліджує зв'язок між пам'яттю, історією та національною ідентичністю.

^б Пол Томпсон (нар. 1935) — британський соціолог та усний історик, професор Університету Есекса. Засновник Товариства усної історії та журналу «Oral History».

Зміст

7	<i>Передмова</i>
12	<i>Foreword</i>
17	<i>Едиційні зауваги</i>
18	<i>Edition Notes</i>
19	# 1. Микола Боднарюк «Університет відкрив мені шлях у житті» інтерв'юєрка Ірина Шарата
37	# 2. Василь Бойко: «З трепетом згадую ті часи» інтерв'юєрка Анастасія Савка
53	# 3. Ігор Буркут: «Людина повинна розвиватися постійно» інтерв'юєрка Анастасія Савка
73	# 4. Ліана Вакуленко: «Це мій університет!» інтерв'юєрка Анна Дондюк
86	# 5. Ігор Жалоба: «Це була основа, яка дозволила мені зреалізуватися» інтерв'юєр Юрій Чорней
98	# 6. Любомир Михайлина: «Шануйте <i>Alma mater!</i> » інтерв'юєрка Ірина Шарата

108	# 7. Ігор Палійчук: «Перемагають ті, хто вірить у перемогу» інтерв'юер Юрій Чорней
117	# 8. Сергій Пивоваров: «Я відбувся завдяки факультету» інтерв'юерка Катерина Худик
137	# 9. Орися Посполітак: «Студентське життя надзвичайно цікаве» інтерв'юерка Катерина Воробець
164	# 10. Штефан Пурич: «То були дуже гарні роки...» інтерв'юерка Таїсія Біволару
171	# 11. Микола Рубанець: «Юність — найбільш відповідальна пора у житті» інтерв'юер Владислав Маняк
186	# 12. Євген Сахновський: «Університет навчив мене мислити» інтерв'юер Владислав Маняк
210	Ілюстрації

Передмова

*Alma mater, прадавня і сива,
Гомінким студентством щаслива,
Історичних епох таємниця,
Храм науки і знань скарбниця!*

Цьогоріч наш рідний Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича — один із п'яти найстаріших класичних університетів, які були засновані в Україні до встановлення на її теренах радянської влади, відзначає свій 150-річний ювілей!

Розпочавши свою роботу далекого 1875 р., пройшовши всі етапи свого становлення й розвитку, відчувши на собі перипетії австрійського, румунського, радянського періодів в історії Буковини, університет у Чернівцях продовжує успішно розвиватися в незалежній Україні. Вдале поєднання традицій та здобутків попередніх генерацій педагогів-науковців із новаціями сучасної європейської вищої школи дають можливість нашому закладові зберігати високі позиції у всеукраїнських та міжнародних рейтингах.

Особливо пишається *Alma mater* своїми випускниками, які, отримавши якісну вищу освіту, втілюють набуті знання у практичній діяльності. Гідне місце в цій когорті займають вихованці історичного факультету (нині — факультету історії, політології та міжнародних відносин). Своїми високими досягненнями у професійній сфері вони зуміли потвердити правильний вибір у юності свого майбутнього фаху.

На жаль, університетська спільнота відзначає славний ювілей у надзвичайно складний час, коли російський агресор, підступно вдершись в Україну, намагається знищити не лише цивільне населення та інфраструктуру, а й історико-культурну спадщину, культурно-мистецькі установи, освітні заклади, покликані формувати світогляд та громадянську позицію молодого покоління. Власне, йдеться про загрозу стирання української ідентичності та знищення українського народу загалом.

Для недопущення цього важливо глибше досліджувати й аналізувати не лише вагомі події історичного розвитку України, а й повсякденне життя людей, які творили і творять українську історію та культуру. Тут важлива роль належить культурній пам'яті — як індивідуальній, так і колективній, що тісно переплітається з пам'яттю історичною та національною. Розумний, виважений підхід до цієї проблеми зумовлює якісний аспект укладених інвестицій в майбутнє наступних поколінь.

За словами дослідниці Алли Киридон, на відміну від традиційних засобів інформації про минуле, таких, як шкільні підручники, кіно, радіо, телебачення, важливо включати у сферу суспільного знання, масової інформації нові підходи, які розширюють пізнання шляхом візуалізації історії через культурну спадщину, — важливу ланку зв'язку минулого із сьогоденням.

Проте в період інтенсивного поширення інтернет-ресурсів та бездумного застосування штучного інтелекту важливо не допустити «загублення» молодого покоління, зокрема і студентства, в потоці правдиво/неправдивої інформації, в яку нерідко «вклинюється» пропаганда з боку рф щодо переваг московитського життя для української молоді за радянського часу.

Саме це зумовило ідею інтерв'ювання випускників тодішнього історичного факультету університету задля ознайомлення зі студентським життям радянської доби та першого десятиліття незалежної України таки «з перших вуст». Зрозуміло, що характеристика студентського повсякдення включала обов'язкову умову для респондента: перебування у тогочасному вирі студентського спілкування, насамперед навчання на стаціонарі та проживання в гуртожитку. Водночас у визначенні кола респондентів був іще один важливий критерій — це реалізація випускника у професійному житті, що, не в останню чергу, мало бути пов'язано із набуттям фаху історика.

Реалізація цього задуму і знайшла відображення у другому томі видання «Гомін», присвяченого 150-річному ювілею університету.

Варто зазначити, що деякі дослідники досить обережно ставляться до методу «усна історія» через можливу суб'єктивність певних свідчень, що пов'язується з віковою категорією респондентів, із трансформацією їхніх поглядів тощо. Проте в нашому випадку обрано респондентів із кола випускників історичного факультету, які зуміли зреалізувати себе як висококваліфіковані фахівці в галузі історичної науки чи в освітній сфері і які однозначно розуміють, що таке усне джерело.

З метою якомога ширшої географії дослідження було вирішено, що до числа опитаних мають увійти випускники, які не є теперішніми викладачами університету. Нашими респондентами цього разу стали відомі в Україні та за її межами науковці, яким навчання на історичному факультеті в Чернівцях дало поштовх не лише до написання вагомих історичних досліджень, а й до здійснення науково-педагогічної та професійної кар'єри. Серед них: доктори історичних наук, професори Ліана Вакулєнко, Любомир Михайлина, Сергій Пивоваров — археологи і хранителі пам'яток української історії та культури; Ігор Жалоба — дослідник української історії в контексті міжнародних відносин; Штефан Пурич — історик, який сприяє тісній співпраці двох сусідніх університетів: ЧНУ імені Юрія Федьковича та Сучавського університету Штефана чел Марє (Румунія); знаний буковинознавець та політолог Ігор Буркут, чудовий фахівець із методології історичної науки Євген Сахновський.

Серед респондентів також — випускники, які зуміли блискуче зреалізувати себе як учителі-історики та невтомні творці інновацій у шкільній освіті: Микола Боднарюк, Ігор Палійчук, Орися Посполітак. Особливе місце у збірнику займає інтерв'ю з Миколою Рубанцем як головним хранителем заархівованої історії Чернівецької області. У колі респондентів — так само залюблений в історію України випускник Василь Бойко, який, працюючи на адміністративній посаді, свого часу долучився до розкопок на території Олешківської Січі, всіляко підтримуючи козацький дух у жителів цієї місцевості, що наразі тимчасово окупована ворогом.

Цей шерек можна було би продовжити. Проте з огляду на об'єктивні обставини сьогодення не всім нашим випускникам, які зголосились дати інтерв'ю, пощастило його записати.

Напевно, це є передумовою і для майбутнього поповнення скарбниці усної історії, над якою факультет активно працює сьогодні.

Виступаючи у символічному трикутнику: студенти-історики (Таїсія Біволару, Катерина Горобець, Анна Дондюк, Владислав Маняк, Анастасія Савка, Катерина Худик, Юрій Чорней, Ірина Шарата), які брали участь у формуванні питальника та безпосередньо проводили інтерв'ю із респондентами; випускники історичного факультету, які напружували свою пам'ять, пригадуючи, «як це було» під час навчання у рідній для них *alma mater*; та ми, викладачі кафедри історії України: кандидата наук, доцентка Світлана Герегова (ідейна натхненниця та координаторка видання), кандидат наук, асистент Тарас Ковалець (головний редактор збірника, котрий розшифрував аудіозаписи, створив макет і обкладинку видання), намагались якомога глибше та об'єктивніше за допомогою усних свідчень представити студентське життя на історичному факультеті в радянський період та на початку Незалежності України.

Чи вдалось нам реалізувати нашу мету? Вважаємо, що так. Адже усні свідчення про повсякденне життя студентів в окреслений відтинок минувшини є унікальним історичним джерелом для розуміння розвитку нашого факультету і всього університету. Зрештою, це ті матеріали, що передаються від покоління до покоління, а значить — у майбутнє. Аналізуючи спогади випускників, теперішні студенти отримали змогу дізнатися більше про особливості навчання, громадської діяльності, спілкування та дозвілля на історичному факультеті в певний період функціонування університету, і порівняти ці відомості зі своїм студентським буттям.

Своєрідною оцінкою нашого видання можуть слугувати слова багатолітнього декана історичного факультету, а пізніше факультету історії, політології та міжнародних відносин (із 1976-го по 2002 рр.), Заслуженого діяча науки і техніки України, Почесного професора ЧНУ імені Юрія Федьковича Юрія Макара, якому в цьому році виповнилося славних 90, з них майже 55 літ пов'язані з нашим факультетом. Саме за його керівництва навчалась на істфаці більшість наших респондентів. Почувши про ідейну основу для другого тому «Гомону», Юрій Іванович сказав: «Добру справу робите! Та не знаю, як визначати людей для інтерв'ю, адже відомих у нас чимало...».

Ці слова стали ніби продовженням відповіді Юрія Макара на запитання, поставлене йому напередодні його 80-річчя:

«Чи є серед випускників нашого факультету ті, ким Ви пишастесь?»: «Серед випускників нашого факультету до списку тих, ким варто пишатися, можна включити тисячі прізвиськ. Якщо мова про конкретних людей, то це передусім учені з науковими ступенями, ректори університетів, проректори, державні й політичні діячі, дипломати, військові. Виділити когось просто важко, бо їх дуже багато. І я впевнений, що й серед тих студентів, хто ставив ці запитання, обов'язково будуть ті, ким пишатиметься наш факультет. Приємно, що ми таки вчимо їх чомусь доброму!»^а.

Сподіваємось на позитивний результат представленої роботи, як і на те, що досвід, настанови респондентів неодмінно сприятимуть формуванню твердої громадянської позиції сучасних здобувачів освіти, їхнім упевненим крокам у науково-дослідницькій діяльності та професійному зростанні. Тим паче, що поважний вік нашої *Alma mater* так само до цього зобов'язує.

Тому живемо, працюємо, перемагаємо! Задля майбутнього!
Слава Україні!

*Доцентка кафедри історії України
Світлана Герегова*

*Дослідники щиро вдячні респондентам за їхні розповіді,
за унікальний життєвий досвід, котрий у кожному разі
є частиною нашої загальнонаціональної пам'яті.
Сподіваємось на успішне продовження Проєкту в наступні роки.*

^а Герегова С. Від головної діючої особи ... або Макарова харизма. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. Т. 29-30. С. 16.

Foreword

*Alma mater, ancient and venerable,
Happy with bustling student life,
Mystery of historical epochs,
Temple of science and treasury of knowledge!*

This year, our beloved Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University — one of the five oldest classical universities founded in Ukraine before the establishment of Soviet rule on its territory — celebrates its 150th anniversary!

Having begun its work back in 1875, having passed through all stages of its formation and development, having experienced the vicissitudes of the Austrian, Romanian, and Soviet periods in the history of Bukovyna, the University in Chernivtsi continues to develop successfully in independent Ukraine. The successful combination of traditions and achievements of previous generations of educator-scholars with innovations of the modern European higher education system enables our institution to maintain high positions in Ukrainian and international rankings.

The *Alma mater* is particularly proud of its graduates who, having received quality higher education, implement their acquired knowledge in practical activities. A worthy place in this cohort is occupied by graduates of the History Faculty (now the Faculty of History, Political Science and International Relations). Through their high achievements in the professional sphere, they have managed to confirm the correct choice of their future profession in their youth.

Unfortunately, the university community is celebrating its glorious anniversary during an extremely difficult time, when the Russian aggressor, having treacherously invaded Ukraine, is attempting to destroy not only the civilian population and infrastructure, but also historical and cultural heritage, cultural and artistic institutions, and educational establishments called upon to shape the worldview and civic position of the young generation. Indeed, this concerns the threat of erasing Ukrainian identity and destroying the Ukrainian people as a whole.

To prevent this, it is important to more deeply research and analyze not only significant events in Ukraine's historical development, but also the everyday life of people who created and are creating Ukrainian history and culture. Here an important role belongs to cultural memory — both individual and collective, which is closely intertwined with historical and national memory. A reasonable and thoughtful approach to this problem determines the qualitative aspect of investments made in the future of subsequent generations.

According to researcher Alla Kyrydon, unlike traditional means of information about the past, such as school textbooks, cinema, radio, and television, it is important to include in the sphere of public knowledge and mass information new approaches that expand cognition through the visualization of history via cultural heritage — an important link connecting the past with the present.

However, in a period of intensive spread of internet resources and thoughtless application of artificial intelligence, it is important not to allow the «loss» of the young generation, including students, in the flow of true/false information, into which propaganda from the Russian Federation regarding the advantages of Moscovian life for Ukrainian youth during the Soviet era often «wedges» itself.

This very circumstance prompted the idea of interviewing graduates of the then History Faculty of the University in order to become acquainted with student life during the Soviet era and the first decade of independent Ukraine indeed «from the horse's mouth». It is clear that the characterization of student everyday life included a mandatory condition for respondents: being in the then whirlwind of student communication, primarily studying full-time and living in a dormitory. At the same time, there was another important criterion in defining the circle of respondents — the graduate's realization in

professional life, which should be connected, not least of all, with acquiring the profession of historian.

The realization of this plan found reflection in the second volume of the publication «Homin», dedicated to the 150th anniversary of the University.

It should be noted that some researchers are quite cautious about the «oral history» method due to the possible subjectivity of certain testimonies, which is connected with the age category of respondents, the transformation of their views, etc. However, in our case, respondents were chosen from among graduates of the History Faculty who managed to realize themselves as highly qualified specialists in the field of historical studies or in the educational sphere, and who clearly understand what an oral source is.

With the aim of the broadest possible geographical coverage of the research, it was decided that the number of those interviewed should include graduates who are not current lecturers at the University. Our respondents this time became scholars known in Ukraine and beyond its borders, for whom studying at the History Faculty in Chernivtsi gave impetus not only to writing significant historical research, but also to pursuing scientific-pedagogical and professional careers. Among them: Doctors of Historical Sciences, Professors Liana Vakulenko, Liubomyr Mykhailyna, Serhii Pyvovarov — archaeologists and keepers of monuments of Ukrainian history and culture; Ihor Zhaloba — researcher of Ukrainian history in the context of international relations; Stefan Purici — historian who promotes close cooperation between two neighbouring universities: Yuriy Fedkovych ChNU and Stefan cel Mare University of Suceava (Romania); renowned Bukovyna studies scholar and political scientist Ihor Burkut, excellent specialist in the methodology of historical studies Yevhen Sakhnovskiy.

Among the respondents are also graduates who managed to brilliantly realize themselves as history teachers and tireless creators of innovations in school education: Mykola Bodnariuk, Ihor Paliichuk, Orysia Pospolitak. A special place in the collection is occupied by the interview with Mykola Rubanets as the chief keeper of the archived history of Chernivtsi Oblast. Among the respondents is also the history-loving graduate Vasyl Boiko, who, while working in an administrative position, once participated in excavations on the territory

of the Oleshky Sich, supporting the Cossack spirit among residents of this locality, which is currently temporarily occupied by the enemy.

This list could be continued. However, due to objective circumstances of the present time, not all our graduates who volunteered to give interviews were fortunate enough to record them. This is probably also a precondition for future replenishment of the treasury of oral history on which the faculty is actively working today.

Acting in a symbolic triangle: student-historians (Taisiia Bivolaru, Kateryna Horobets, Anna Dondiuk, Vladyslav Maniak, Anastasiia Savka, Kateryna Khudyk, Yurii Chornei, Iryna Sharata), who participated in forming the questionnaire and directly conducted interviews with respondents; graduates of the History Faculty who strained their memory, recalling «how it was» during their studies at their beloved *Alma mater*; and we, lecturers of the Department of History of Ukraine: Candidate of Sciences, Associate Professor Svitlana Herehova (ideological inspirer and project coordinator), Candidate of Sciences, Assistant Professor Taras Kovalets (editor-in-chief of the collection, who transcribed the audio recordings and created the layout and cover of this publication), attempted to illuminate as deeply and objectively as possible, with the help of oral testimonies, student life at the History Faculty during the Soviet period and at the beginning of Ukraine's Independence.

Did we manage to realize our goal? We believe so. After all, oral testimonies about the everyday life of students in the outlined period of the past are a unique historical source for understanding the development of our faculty and the entire University. Ultimately, these are materials that are passed from generation to generation, and thus into the future. Analyzing the memoirs of graduates, current students gained the opportunity to learn more about the peculiarities of study, public activity, communication and leisure at the History Faculty during a certain period of the University's functioning, and to compare this information with their own student existence.

As a kind of evaluation of our publication can serve the words of the long-time dean of the History Faculty, and later the Faculty of History, Political Science and International Relations (since 1976 to 2002), Honored Figure of Science and Technology of Ukraine, Honorary Professor of Yuriy Fedkovych ChNU Yurii Makar, who this year turned a glorious 90, of which almost 55 years are connected with our

faculty. It was precisely under his leadership that most of our respondents studied at the History Faculty. Having heard about the ideological basis for the second volume of «Homin», Yurii Makar said: «You're doing a good thing! But I don't know how to select people for interviews, because we have quite a lot notable ones...».

These words became a kind of continuation of Yurii Makar's answer to the question posed to him on the eve of his 80th birthday: «Are there among the graduates of our faculty those of whom you are proud?»: «Among the graduates of our faculty, thousands of surnames can be included in the list of those to be proud of. If we're talking about specific people, these are primarily scholars with academic degrees, university rectors, vice-rectors, state and political figures, diplomats, military personnel. It's simply difficult to single out someone because there are so many of them. And I'm confident that among those students who asked these questions, there will certainly be those of whom our faculty will be proud. It's pleasant that we are indeed teaching them something good!»^a.

We hope for a positive result of the presented work, as well as that the experience and guidance of the respondents will undoubtedly contribute to forming a firm civic position of contemporary students, their confident steps in research activities and professional growth. All the more so because the respectable age of our *Alma mater* also obliges to this.

Therefore, we live, work, and win! For the future! Glory to Ukraine!

*Associate Professor of the Department of History of Ukraine
Svitlana Herehova*

*The researchers are sincerely grateful to the respondents
for their stories and unique life experiences, which in any case
is part of our national memory. We hope for a successful continuation
of the Project in the coming years.*

^a Герегова С. Від головної діючої особи... або Макарова харизма. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. Т. 29-30. С. 16.

Едиційні зауваги

Методика підготовки текстів інтерв'ю загалом наслідує ту, що була застосована в першому томі серії. Вона ґрунтується на зразках знакових українських усноісторичних проєктів, з-поміж них — «Говірка села Машеве» (уклад. Ю. Бідношия та Л. Дика), «Усна історія Степової України» (ред. П. Сохань та ін.), «Воїни Дніпра: цінності, мотивації, смисли» (уклад. І. Рева), «Архів усної історії» (Інститут національної пам'яті) та ін.

Отож:

- специфіку мови респондентів загалом збережено (транскрибуванням подано діалектні слова, окремі найбільш колоритні вирази тощо);
- проведено певне літературне редагування текстів, скажімо, упущено ті фрагменти речень, котрі не несуть смислового навантаження;
- переклади українською мовою оригінальних іномовних фраз подано в кінці сторінки;
- курсивом у квадратних дужках наведено вміщені у викладі респондента фрагменти, які походять суто від інтерв'юєрів або ж редакторів (опис поведінки співбесідника, наприклад, *[респондент сміється]*; крім того, це упущені слова, ключова для розуміння думки інформація, а також фрагменти дат, власних назв і т. под.);
- більші пропуски в окремих текстах позначені трикрапками й подано у квадратних дужках (найчастіше це стосується фрагментів, де респонденти «відходили» від тематики інтерв'ю або ж самі згодом просили їх не подавати);
- подекуди скорочено й уточнено запитання інтерв'юєрів;
- числівники максимально передано цифрами, крім випадків, якщо це ускладнювало сприйняття тексту;
- кожен матеріал супроводжується QR-кодами для прослуховування аудіоверсій інтерв'ю на окремому Youtube-каналі.

Асистент кафедри історії України
Тарас Ковалець

Editorial Notes

The methodology for preparing interview texts generally follows that which was applied in the first volume of the series. It is based on examples of prominent Ukrainian oral history projects, including «The Dialect of Masheve Village» (compiled by Y. Bidnoshyia and L. Dyka), «Oral History of Steppe Ukraine» (ed. P. Sokhan *et al.*), «Warriors of the Dnipro: Values, Motivations, Meanings» (compiled by I. Reva), «Oral History Archive» (Institute of National Remembrance), and others.

Therefore:

- the specificity of respondents' language has been generally preserved (dialect words, certain most colorful expressions, etc. are presented through transcription);
- certain literary editing of texts has been conducted, for example, omitting those sentence fragments that do not carry semantic meaning;
- Ukrainian translations of original foreign-language phrases are provided at the bottom of the page;
- fragments included in the respondent's narrative that come purely from interviewers or editors are given in italics in square brackets (description of the interlocutor's behavior, for example, [*the respondent is laughing*]); in addition, these are omitted words, information key to understanding the thought, as well as fragments of dates, proper names, etc.);
- larger omissions in individual texts are marked with ellipses and given in square brackets (most often this concerns fragments where respondents «strayed» from the interview topic or later asked not to include them);
- questions from interviewers have been shortened and clarified in some places;
- numerals are maximally rendered as digits, except in cases where this would complicate text comprehension;
- each material includes QR codes for accessing audio versions of interviews on a dedicated YouTube channel.

*Assistant Professor of the Department of History of Ukraine
Taras Kovalets*

аудиоверсія

1

Микола Боднарюк: «Університет відкрив мені шлях у житті»

місце	м. Чернівці
дата	05.06.2025
спосіб	розмова наживо
інтерв'юерка	Ірина Шарата

БОДНАРЮК Микола Іванович (нар. 30.11.1976 у с. Опришени Глибоцького р-ну Чернівецької обл.) — український історик, педагог, музеєзнавець, директор школи. Випускник історичного факультету ЧДУ 2000 р. Вчитель історії в с. Коровія (2000–2002), с. Опришени (з 2001). Засновник першого у Чернівецькій області гуртка юних археологів (2001). Засновник Опришенського музею археології та етнографії ім. Максиміліана Гакмана (2003–2005). Директор Опришенської ЗОШ I–III ступенів (з 2006). Автор понад 40 наукових праць з археології, нумізматики та краєзнавства. Член Спільки археологів України та Спільки краєзнавців України. Відмінник освіти України. Нагороджений знаками Верховної Ради України «За заслуги перед Українським народом», «100 років Буковинському віче», «400 років Хотинській битві», «За заслуги перед Глибоччиною».

Добрий день. Мене звати Ірина. Я студентка III курсу факультету історії, політології і міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на тему «Як це було? Спогади про студентські роки на істфаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так.

Представтесь, будь ласка, як Вас звати і коли Ви народились.

Боднарюк Микола Іванович, народився в селі Опришени колишнього Глибоцького району 30 листопада 1976 р.

Почнемо з Вашого навчання. Зазначте, будь ласка, в які роки Ви навчалися на історичному факультеті.

Я навчався на історичному факультеті з 1995-го по 2000 рр.

Опишіть, будь ласка, детально Ваш типовий студентський день навчання.

Розпочинався кожний день з пар. Були періоди, коли ми навчалися після обіду в другу зміну, бо було багато студентів. Тоді в 14-му корпусі навчались ще юристи, економісти і ми, історики. І навчались 2 роки ми в 2-у зміну. Було таке, це II і III курси.

Зранку на 8:20 ми мали бути на парах, на лекціях, на семінарах. І вже після обіду з 3-ї години навчальний день закінчувався в бібліотеці. Інколи навіть о 9-й годині вечора.

Це по скільки пар було в день?

4–5 пар у нас було. І після того бігали в бібліотеку.

Якими були вимоги до навчання студентів і чи вважалося обов'язковою умовою ведення конспектів?

Ведення конспектів не вважалося обов'язковою умовою, але я Вам скажу, на практиці майже всі студенти мого курсу робили конспекти. Ми вели конспекти на кожній лекції і готували розширені конспекти на семінарах.

Що цікаво, I курс, 2-й семестр, «історія Стародавньої Греції та Риму». Там обов'язково мали всі вести конспекти, бо Балух Василь Олексійович дуже вимагав від нас, щоб ми

розповідали потім на семінарах по тому, що він давав на лекції. Я ще досі зберігаю ці конспекти, 2 товстих зошити на 96 аркушів по Греції і Риму. Там все розписано, клітинка в клітинку. Такі потужні конспекти!

А курсові, дипломні — чи було це складно і чи Ви мали свободу у виборі тем? Розкажіть про свій досвід.

Мені було складно, бо я закінчив румуномовний навчальний заклад, взагалі не вивчав української мови. І я стикнувся вже на I-му курсі з проблемою, що майже всі викладачі вимагали вже, щоб ми виступали і готувались українською мовою. А я її не знав. Я володів тільки російською, бо російську вивчав у школі.

Так сталося, що я в 1994 р. закінчив школу і зробив першу спробу, аби вступити на історичний факультет. Мені не вдалось. Рік готувався сам. Що цікаво, що в 1993 р. мені вдалось придбати монографію Ореста Субтельного з історії України. Тоді ця праця була — щось таке невимовне. Так і я по цій праці Ореста Субтельного цілий рік знову готувався до іспитів. І в 1995 р. вдалося вступити. Пройшов конкурс, відбір і вступив. Але на I-му курсі було трохи тяжче, бо взагалі не володів українською. І мені ще паралельно довелося займатись вивченням мови. До кінця I-го курсу я вже вільно розмовляв і писав українською мовою.

Ну, і на II-му курсі ми вже почали писати курсові роботи. Тематику ми обирали самі. Але пам'ятаю, що писав у дуже потужних тодішніх викладачів. Тепер їх немає серед живих. Й [Іван Миколайович] Гойло тоді був, і Юрій Павлович Шестаков. У Юрія Павловича я писав на II-му курсі по стародавньому Китаю. Як зараз пам'ятаю, десь зо 15 разів Юрій Павлович повертав мені роботу, щоб удосконалити, змінити щось, але в кінці кінців здав усе успішно.

На III-му курсі у мене теж була дуже цікава робота. Писав я по балканських війнах 1912–1913 рр., як зараз пам'ятаю, у [Вітольда Вікторовича] Шаповалова — дуже потужний професор. І пам'ятаю перше зауваження. Я приніс роботу. Ну, тоді все від руки писали. Робота курсова була десь на 50 сторінок. Він подивився і каже: «Ну, Ви володієте румунською мовою. Тут по джерелах Ви нічого не використовували, а у нас в бібліотеці, кажуть, дуже багато авторів, які писали румунською є багато праць по цих подіях». І дійсно

я почав цікавитись у бібліотеці старими фондами і там знайшов багато літератури. Додав це до роботи. Тож потім, коли я вже вдруге приніс роботу, професор подивився й каже: «Так-от тепер вона заслуговує на увагу» — і поставив мені «відмінно».

На IV-му курсі ми вже писали бакалаврські. Ми взагалі у 1999 р. були першими випускниками історичного факультету, які його закінчили й отримали дипломи бакалаврів. І потім уже V-й курс — спеціалісти і магістри. Тепер немає такого поняття, як спеціаліст. Тільки магістри і бакалаври. Але ми були першими бакалаврами, які отримали такі документи в 1999 р. Ну, і бакалаврську роботу я писав по тому, що мене цікавило найбільше, — по Середньовіччю, археології, по молдавському періоду. Цю тему я потім розвинув на V-му курсі в дипломну роботу.

Ви кажете, роботу дуже багато разів повертали. Це ж все письмово і це скільки треба було переписувати?

Так, усе треба було переписувати від руки!

А як відбувався вступний іспит? Тоді ж не було ЗНО, НМТ, тестів. Чи давався тоді якийсь перелік питань? Це була суто історія України чи всесвітня?

Ні, були питання і з всесвітньої, і з історії України. В основному йшла історія України. Ми здавали тоді 2 іспити. Була сформована комісія, я з усієї комісії найкраще пам'ятаю Богдана Михайловича Боднарюка. Не знаю, чому він запам'ятався, може, тому, що він давав питання і що я маю таке саме прізвище, як і він. Напевно, він тому задавав мені більше питань. Це вже у 1995-му, коли я вступав.

Цікаво було! Був перелік питань, за яким готувались, тому кажу, що я по Субтельному готувався дуже серйозно до цього іспиту. І комісія була з 5-х чи 6-х членів, точно не скажу, але й вони давали в кінці питання і робили собі нотатки і ставили бали.

Ну, і ще один іспит був обов'язковий. Це переказ із української мови або переказ із румунської. Ну, і тоді створювалися групи. Нас було 22 з румуномовних шкіл, з яких декілька вступили. І я з румунської мови склав переказ. Ці 2 іспити були обов'язковими.

Чи відвідували Ви бібліотеку, музеї чи інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки і засвоєння матеріалу?

Так, для мене бібліотека — це було основне. Мені трохи пощастило. У мене був знайомий на III-му курсі, він з мого села, але жив у Чернівцях. Він мені дуже допомагав. А жив на вулиці Київській неподалік бібліотеки. Перше ознайомлення з бібліотекою на I-му курсі якраз він мені зробив, навчив, як працювати в бібліотеці. І відтоді багато часу я проводив в університетській науковій бібліотеці і в нашій бібліотеці на історичному факультеті. Але здебільшого в науковій бібліотеці.

Відвідували також спортивні змагання. Любив з однокурсниками йти на футбол на стадіон «Буковина» підтримувати нашу команду. Сказати, щоб відвідували так часто театр, — ні, не було можливості, не знаю чому.

Фільми дивились. Пам'ятаю, у 1998 р., коли «Титанік» вийшов, всі ми хотіли потрапити на перший сеанс. Так не вийшло, але все ж таки ми потрапили, через кілька днів і я переглянув цей фільм.

А як Ви готувалися до екзаменів? Як вони відбувалися? Вони були письмові чи усні? І чи при оцінюванні враховувалося відвідування занять?

Екзамени здебільшого були письмові. Заліки здавали усно. Точно пам'ятаю, вимагалось від нас, щоб ми серйозно готувались до іспитів.

Були такі іспити, що тяжко було їх здавати. На I-му курсі всі студенти, це вже не секрет, вважали так: якщо здали іспит у Василя Олексійовича Балуха по Греції і Риму, то все, вважай, що ти на III-му курсі. На III-му курсі у нас вже був професор Шаповалов. У нього період нової історії, Французька революція. Він дуже любив Французьку революцію. І студенти молились, щоби не потрапити на питання про Французьку революцію. Були такі випадки... Але готувались серйозно. Готували і шпаргалки, так звані «бомби», на листочках, по білетах готували. Але використовувати не завжди використовували, чесно кажучи.

Я пам'ятаю, на I-му курсі з «Історії України» у Тадея Степановича Яценюка (це ніколи не забуду) був у нас такий колега, його прізвище було Фараон. Дуже цікавий хлопець, сам з Чернівців. Він знав, що я завжди готуюсь. Я витягнув

білет, сів у 32-й аудиторії, почав писати, я питання знав. А той почав мене штовхати: «Дай мені щось списати, дай щось списати». Ну, я почав витягати щось, і Тадей Степанович побачив — і на прездачу мене. Здав із 2-го разу, але то була наука до закінчення університету, щоб не списувати. Я дуже поважаю Тадея Степановича і дуже вдячний йому за ту науку, що він нам дав. І тепер ми тримаємо зв'язок, зустрічаємося. Мені дуже приємно, що мав таких гарних викладачів.

А як довго міг відбуватися усний екзамен? Казали, що були викладачі, які могли цілий день приймати заліки.

Могло бути і так, були такі викладачі, що їм таке подобалося. От білети були на столі, витягав білет і готував питання, далі знову, так могло затягнутись.

Чи змінився Ваш стиль мислення і підхід до навчання від 1-го до останнього курсу?

Так, змінився. І хочу сказати, що вища освіта, університет — вони по-іншому розкривають світ. На 1-му курсі якась боязнь була. Я приїхав з села, тож думав, як то буде. А вже за рік мені вже легше було працювати, бо і мову вивчив, і колеги-студенти допомагали. У мене були приятелі з Тернопільської області, теж допомагали мені, бо вони «чисті» українці.

Я Вам розкажу маленький «анекдот», що вийшов у Тадея Степановича на 1-й парі на I курсі у 33-й аудиторії (Грушевського). Він сказав нам тему, яку маємо пройти в той день, і в кінці нам дав список літератури. Казав, що цю тему можна знайти в таких-то підручниках. А я не міг розуміти, що це таке «підручник». І питаю цього мого колегу: «Володю, кажи мені, що це таке „підручник“?» А він як засміявся. Каже: «Миколо, нікому таке не кажи, не питайся, крім мене». Кажу: «То це учебник, да?». — «То учебник на російській», — казав. Мені стало вже зрозуміло, що від нас хоче Тадей Степанович.

А чи було у Вас досить часу для самостійного навчання?

Було досить часу. Головне, що я полюбив нашу бібліотеку, любив проводити багато часу там. Вертався пізно з навчання, але часу було достатньо.

Іноді теж трохи спекулювали. У мене були колеги-однокурсники, які грали у футбол, дуже гарні футболісти. Факультет завжди підтримував спорт, а я не дуже любив грати у футбол, більше любив дивитись. Вони мене записували у список студентів, які мають бути на матчі, щоб грати. Я ж не грав у футбол, але вони спеціально мене вносили у список, щоб декан підписав, аби я з однієї з пар ішов на футбол. Тому іноді було й таке, що я з пари йшов на футбол з однокурсниками.

Скільки було взагалі людей в групах, на потоці і який їх склад? Більше хлопців?

Цього я не скажу, може, половина на половину, бо було у нас дівчат багато. Але й курс був дуже великий. У нас на I-му курсі було 120 студентів і було найменше 24–25 студентів на групу, 26, такі в нас були великі групи. 4 групи, але достатньо великі.

Уже до IV-го курсу були такі, що перейшли на заочне навчання. Часто це були дівчата, які вийшли заміж і перейшли на заочне навчання. Не всі, але десь до 100 студентів на V-му курсі в нас ще було. Більшість таки закінчили на стаціонарі.

Нам викладачі казали, що був більше чоловічий склад і більшість хотіли робити військову кар'єру.

Точно не скажу. Зі мною вчився Дмитро Хамула. Він загинув на війні на Сході. Бачу його фотографію на стенді факультету. Дмитро був моїм однокурсником. У нього й тато був військовий. Пам'ятаю, що хлопці після II-го курсу йшли навчатися на військову кафедру. Я теж хотів, але мене не взяли за станом здоров'я. Пам'ятаю, ходив із ним, бо він казав: «Мій тато там викладає, він допоможе». Але в мене не вийшло. Хлопці з II-го курсу паралельно навчалися на військовій кафедрі.

Чи були якісь студентські навчальні або наукові об'єднання? Ви брали у них участь?

Точно не можу сказати, бо в студентському самоврядуванні участі не брав. Навіть не можу сказати, чому. Напевно, тому, що я із села і не любив брати участь у всіх цих заходах. Але студенти проводили різноманітні заходи на

факультеті, відзначали разом державні свята. За самоврядування точно не скажу — не пригадую.

Які викладачі Вам особливо запам'яталися? Кого студенти найбільше боялися? Чи можете пригадати найкреативнішого викладача?

Почнемо з найкреативнішого — це був Сахновський. На I-му курсі найбільше боялися Балуха Василя Олексійовича. На III-му курсі чомусь усі боялися Шестакова, хоча він був дуже гарний викладач.

Запам'яталися своїм викладанням і практичною роботою Станіслав Васильович Хільчевський, Сергій Володимирович Пивоваров. «Історію стародавнього суспільства» викладав у нас Любомир Павлович Михайлина, дуже цікавий професор.

Мені дуже подобалася в університеті археологія, незважаючи на те, що на I курсі я не потрапив на археологічну практику. Пройшов краєзнавчу практику зі Станіславом Хільчевським — він був куратором нашої групи, дуже цікавий професор. Запам'ятався також Тадей Степанович Яценюк.

Треба згадати Скорейко Ганну Михайлівну. На I-му курсі в 1-му семестрі був цікавий випадок. Я підготував семінар з історії України. Лекції вів Тадей Степанович Яценюк, а семінари — Ганна Михайлівна Скорейко. Я вперше написав конспект українською мовою, підготував питання зі стародавньої історії України. Мені було дуже цікаво. Просився виступити на семінарі. Почав читати — як китаєць — українською. Усі засміялися. А Ганна Михайлівна піднялася і сказала: «На наступний семінар ви всі готуйте теми румунською мовою». Відтоді ніхто з мене не сміявся. Відчувалася підтримка викладачів.

Ви сказали, Сахновський був найкреативнішим. У чому це проявлялося?

У тому, як він вів пари. Дуже цікаво викладав, а його анекдоти — незабутні. Жодна пара не відбувалась без цікавої історії чи анекдота. Навіть якщо анекдоти не були смішні і ніхто не сміявся, він так дивився на аудиторію, що мусили сміятися. Дуже креативний, цікавий викладач.

Пам'ятаю інтерв'ю до Дня студента з викладачами у 2022 р. Усі, кого питали про їхніх викладачів, чомусь згадували саме Сахновського. Чи був серед викладачів той, хто підштовхнув Вас до подальших історичних досліджень?

Так, був. Це Пивоваров Сергій Володимирович. Я любив археологію. Це націлило мене на археологічні пошуки, дослідження, створення музею в рідному селі. Також Любомир Павлович Михайлина та Ігор Григорович Чеховський. Я дуже поважав Чеховського, з ним написав 1-у статтю в газеті «Зоря Буковини» румунською мовою. Він просив: «Миколо, давай напишемо статтю румунською». Він любив краєзнавство, був знавцем історії Чернівців і Буковини. Ця людина підштовхнула мене до написання наукових статей. Зараз маю понад 40 наукових праць з археології, нумізматика, краєзнавства. Пам'ятаю 1-у статтю з ним румунською мовою про традиції та звичаї румунів Буковини (десь маю її вдома).

Боднарюк Богдан Михайлович також підтримував мене. Завжди підтримував і Масан Олександр Миколайович — найкращий медієвіст на Буковині, може, й в Україні, дуже цікавий професор, який теж спонукав писати наукові статті. Були викладачі, які спонукали нас працювати над собою, робити внесок в історичний розвиток краю.

Ваша студентська група — це було більше про серйозне навчання чи про час, проведений разом?

Складно сказати. Напевно, більше про серйозне навчання. Ми зустрічалися, але не так уже й часто. Група була досить серйозна — 26 осіб. З I-го курсу спеціалізувалися на кафедрі стародавнього світу та середніх віків. Тепер цієї кафедри нема. Було дуже цікаво. Після II-го курсу, коли був вибір, частина перейшла на кафедру історії України, але більшість залишилася.

Які звичаї чи традиції існували у Вашій групі?

Важко сказати про особливі традиції чи звичаї. Традиційно відзначали дні народження. Чогось особливого не пригадую.

Складання сесії відзначали разом?

Так, було таке. Іноді ділили між собою, хто що готує до іспиту, які шпаргалки робить. Потім ділилися.

Щодо недоброчесності під час навчання. Наскільки поширеним було списування? Чи існувала «студентська мафія»?

Ні, щоб хтось за когось здавав — такого не було. Але група підтримки була серйозна. Усі підтримували одне одного. Про доброчесність — у 1990-х рр. не було такої націленості на уникнення плагіату. Тоді не було інтернету, як зараз. Ми більше працювали з підручниками та монографіями в бібліотеці. Готували шпаргалки, щоб краще запам'ятовувалося. Хтось, може, й використовував, але більшість — ні.

Тоді не було модулів, як зараз. Були просто контрольні?

Так, модулів не було. Були контрольні, підсумкові роботи. Ми ще не навчалися за Болонською системою.

Поговорімо про побут і харчування. Пригадайте студентські будні. Чи отримували Ви стипендію? Чи вистачало її?

Отримував стипендію з I-го курсу. Пам'ятаю, у 1996 р., коли ввели гривню, ми отримали стипендію 15 гривень. Тоді долар коштував 1 гривню 80 копійок. Стипендії ніколи не вистачало. Але були періоди, коли 5 гривень вистачало на тиждень — доїхати з дому до міста і в п'ятницю назад. Дорога коштувала 2 гривні, хліб — до 70 копійок. Одного хліба на тиждень вистачало. Я жив не у гуртожитку, а в двоякірній сестри в Чернівцях. Вона готувала для всієї родини, і для мене також. Я був як у своїй сім'ї, про харчі не турбувався.

Розкрию ще один секрет. До вступу в університет, з 9-го класу я займався маленьким бізнесом — їздив у Румунію (кордон був за 6 км), возив різні товари, навіть електричні мотори з Харкова. Коли був студентом і мав вільний час у вихідні, старався їздити в Румунію, щоб заробити. Грошей якось вистачало. Підтримки з дому не було — тато загинув в автокатастрофі у Молдові, коли мені було 3 роки. Нас залишилося троє братів, старшому було 10. Мама не мала звідки підтримувати мене. Мої старші брати були сильніші, але не вступали до вищих навчальних закладів. Тільки я вступив, бо хотів бути істориком. З 5-го класу мав таку мрію.

Студентські будні: понеділок–п’ятниця — Чернівці, п’ятниця після обіду — додому, субота–неділя вдома, з понеділка знову Чернівці.

Як формувався Ваш студентський «кошик» для життя?

На початку місяця обов’язково купував проїзний на тролейбус для студентів — він був дешевший. У 1997–1998 рр. часто вимикали світло. Я жив на бульварі Героїв Крут (колишій Героїв Сталінграда). З бульвару пішки доходив до університету за 20–25 хвилин, щоб не спізнитися. Основне — розрахувати на проїзний, на дорогу додому й назад, на харчі на тиждень. Може, щось на кіно.

Ви не жили в гуртожитку, а в родичів. Чи бували в гуртожитку? Можливо, приходили до одногрупників?

Так, бував. Друзі-однокурсники жили в гуртожитку, запрошували. Був кілька разів. У них завжди було рухливе життя, але я цього не дуже любив — був більше замкнутий.

Які там були умови?

Умови не дуже. Не було таких ремонтів, як зараз. Минулого року був у гуртожитку, допомагав хлопцю, який вступив. Тепер умови кращі.

Чи існували студентські традиції в гуртожитку?

Напевно, були, але не скажу нічого конкретного.

Чи існували вимоги щодо зовнішнього вигляду студента: одяг, зачіска, татування?

Ні, не існували. Ніхто не робив зауважень, як ми одягалися чи яку мали зачіску.

Кажуть, студент завжди голодний. Як щодо харчування між парами?

Улюблений барчик «Мальва» на розі Головної, трохи нижче від нашого корпусу. Там готують дуже смачні бутерброди. Досі відвідую той барчик, коли буваю в Чернівцях. Навіть коли приїжджаю з учнями на конкурси чи олімпіади, веду їх у «Мальву» покуштувати тих бутербродів, які пам’ятаю зі студентських років.

Скільки коштував бутерброд і наскільки це було дорого для студента?

Спочатку коштував десь 60 копійок. Ще купували склянку томатного соку. У 1996–1997 рр. бутерброд коштував до 1 гривні 20 копійок. Можна сказати, що дорого.

А був буфет на факультеті?

Не пам'ятаю. Була їдальня позаду — там їли не дуже часто. Обіди були недорогі, булочки свіжі. Могли поїсти між парами в університетській їдальні.

Навчання та особисте життя — чи вдавалося їх поєднувати?

Вдавалося. Тоді дружив із моєю теперішньою дружиною — вона навчалася в Яссах, у Румунії. На зимові канікули старвся з'їздити в Ясси, щоб зустрітися. Так познайомився з тим гарним містом. Знаю Ясси не гірше за Чернівці. Вдавалося поєднувати навчання, поїздки в Румунію і свої справи.

Чи проводилися на факультеті студентські свята — посвятити в студенти, вечірки?

Вечірки проводилися. За посвятити не пам'ятаю. Студенти були ініціативні. За весь час навчання брав участь у таких заходах 2–4 рази.

Це на факультеті?

Ні, поза факультетом.

Чи були особливі місця (кафе, парки), де проводили час після пар?

Любили проводити час у парку імені Тараса Шевченка — центральному парку. З кафе — улюблена «Мальва». Не тільки для мене, а й для колег-студентів.

Який був найкращий спосіб перезавантаження після навчання?

Не було тоді поняття «перезавантаження». Просто їхав додому відпочити. Упродовж тижня, якщо була можливість, старвся їхати додому допомогти по господарству.

Як часто відвідували культурні заходи, театри, концерти?

На концерти кілька разів ходили на стадіон «Буковина». Театр за весь час навчання відвідав 3–4 рази. Не знаю, чому — може, не було можливості або ж не цікавилися. Але тепер щороку везу своїх учнів у театр на цікаві вистави.

У кіно ходили?

Так. Улюблені кінотеатри — «Чернівці» та імені [Івана] Миколайчука.

Чи займалися у спортивній секції або мистецькій студії?

У мистецьких студіях не брав участі. У спортивних секціях — з легкої атлетики здебільшого. На серйозних змаганнях не виступав. Займалися на стадіоні «Буковина» і в центральному корпусі, де зараз Блакитна зала. Тоді там був спортзал — грали в баскетбол.

Фізкультура була як предмет усі роки?

Так, усі роки. Здається, була одна пара на тиждень.

Чи брали участь у суспільному і політичному житті?

Так. Пам'ятаю, приїжджали політичні діячі. Зустрічалися з Костенком — Народний рух України. У 1990-х рр. партійні лідери приїжджали в університет з лекціями. Багато студентів записувалося в партії. Я записався в партію після Помаранчевої революції 2004 р. — був активним учасником «Нашої України», яка потім розпалася. Відтоді з політичними партіями не мав стосунків.

Яку діяльність Ви вели у партії «Наша Україна»?

Допомагали на виборах у 2006–2007 рр. У Глибоцькому районі був потужний осередок. На виборах 2004 р. Віктор Ющенко переміг більшістю голосів. У 2006 р. «Наша Україна» також здобула більшість голосів у наших округах.

Наскільки добровільно це було?

Добровільно! Були чутки, що платили гроші. Але я і мої колеги не отримували винагороди. Був ентузіазм — усі сподівалися на зміни на краще.

Чи була можливість піднімати гострі суспільні та політичні теми?

Так. Пам'ятаю, у 1998 р. на Соборній площі телеканал СТБ робив прямі ефіри — політичні ток-шоу. Ми збиралися як студенти, ведучі запитували наші пропозиції щодо політичного розвитку країни. Це проводилося майже щотижня у п'ятницю.

Ці записи можна десь знайти?

Напевно, можна, але в інтернеті я не знаходив. Це 1997–1998 рр.

Наскільки політика впливала на студентське життя?

Напевно, мала невеликий вплив.

Пам'ятаєте реакцію студентів на політику тогочасної влади?

Пам'ятаю, обговорювали здачу ядерної зброї державою. Це було у 1995–1996 рр., після підписання Будапештського меморандуму. Більшість студентів були проти. Усі думали про збереження хоча б чогось. Були такі розмови.

Чи цікавитеся сучасним життям факультету?

Так. Маємо гарну співпрацю. Поглиблену співпрацю розпочали з 2005 р., коли Сергій Володимирович Пивоваров запропонував на базі школи відкрити кафедру археології, історії та краєзнавства. Відкрили — вона досі успішно працює. З 2005 р. мої гуртківці — учні гуртка юних археологів — щороку до 2020 р. брали участь в археологічних розкопках разом зі студентами університету. Дуже цікава практика! Копали багато років у Хотинській фортеці, по території області — Зелена Липа, Лужани. Цікаві розкопки були в 2009 р. в Лужанах. Також Ленківецьке городище. Де були потужні розвідки чи дослідження, колеги з університету брали учнів.

За 25 років педагогічного стажу більше 20 моїх вихованців закінчили історичний факультет. Зараз один студент навчається на IV курсі заочного відділення. Багато моїх учнів закінчили факультет за всіма напрямками: історія, археологія, міжнародні відносини, політологія. У 2007 р. вступили перші випускники, які пройшли повний курс програми археології та краєзнавства. З 20-и осіб семеро вступили на історичний факультет.

Яке явище в університеті та на факультеті здається Вам кроком уперед порівняно з Вашим часом?

По-перше, все інформатизоване, комп'ютеризоване. Ми вчили інформатику півроку — був один маленький клас із кількома комп'ютерами. Тепер університет іде в ногу з розвитком світу. Коли ми вивчали всесвітню історію у період нового часу, викладачі показували фрагменти фільмів про Першу та Другу світові війни на кольоровому телевізорі з відеомагнітофоном. Тепер усе пішло вперед. Навчання має бути набагато цікавішим.

Поділіться цікавою історією зі студентського часу, яка запам'яталася на все життя.

Краєзнавча практика на I курсі. Нас було 12 студентів. Проводили практику в селі Біла Криниця на Глибоччині. Досліджували фольклор місцевого населення. Поїхали з куратором Хільчевським Станіславом Васильовичем. Був цікавий випадок із суботи на неділю. Він сказав, що в неділю зранку всі йдемо пішки з Багринівки через поле — 3–4 км до Білої Криниці, села біля кордону з Румунією. Там гарний старообрядницький собор.

О 8 годині ранку вийшли, дівчата залишилися чергувати. Пішли через поля до Білої Криниці. Пройшли 1,5 кілометра. Бачимо — їде по полю військовий «уазик». Зупинився. Вийшли двоє прикордонників: «Ви затримані — порушили державний кордон» (ми були близько до кордону). Забрали всіх в «уазик», повезли на КПП. Неділя, ранок — побудували на плаці. Сидимо, чекаємо. Станіслав Васильович пішов розбиратися — ми ж студенти, на практиці. Чекали години 3. О 12-й вийшов Станіслав Васильович із черговим по КПП — якийсь старший лейтенант. Той вибачився: не знали, що ми студенти, ми нічого не порушили. Але весь день ми провели на заставі в Білій Криниці.

Станіслав Васильович був мисливцем, любителем зброї. Прикордонники, щоб загладити ситуацію, показували трюки з собаками, як затримують порушників. Дали всім стріляти зі зброї. Так ми вперше стріляли холостими з кулемета. Дуже цікаво! Ввечері накормили — дали по буханці чорного хліба й по тушонці. Запхали в «уазик», привезли до школи в Багринівку. Так весь день провели на заставі. Наступного дня провели нормальну краєзнавчу практику.

Ви не потрапили на археологічну практику. Чому?

Конкуренція була велика. Усі хотіли на археологічну практику. Мені не вдалося. Але потім усе життя було пов'язане з археологією.

На I-му курсі був вибір: або туди, або туди?

Так. Було дуже багато бажаючих на археологічну практику. Усім подобалося. Я потрапив на краєзнавчу.

Чи допомогло Вам навчання на факультеті у професійному становленні та реалізації в житті? Розкажіть про свій професійний шлях, музей при школі, гурток археологів.

З упевненістю кажу: університет відкрив мені шлях у житті. Я обрав шлях викладача. Не думав, що стану директором школи — не це було метою. Знав, що маю бути хорошим учителем, як мій учитель історії з 5-го класу. У 5-му класі був цікавий випадок. Учитель на 1-му уроці розповідав про історичні джерела. Витягнув із підсобки дерев'яну лопату з залізним окуттям (тепер тримаю її в музеї), сказав: «Це матеріальне джерело. Цю лопату привіз до школи батько Миколи». (Я батька не пам'ятав — мені було 3 роки). Мене наче блискавкою вдарило. Відтоді знав: маю бути істориком і вчителем.

Університет відкрив мені шлях у педагогічну освіту. Проїшов я гарну практику в Чернівцях у 6-му ліцеї. Мав чудових викладачів, які добре мене підготували. Упродовж двох місяців провів педагогічну практику. Був підготовлений до роботи в школі. У 2000 р. після закінчення університету почав шукати роботу. Треба було працевлаштуватися, щоб не повертати стипендію. За 1998–1999 рр. майже 2 роки не отримували стипендію через кризу. Коли ми закінчили у липні 2000 р., нам віддали всю стипендію за ті роки — я отримав майже 300 гривень. Велика сума! Щоб отримувати стипендію, мав бути хороший бал за успішність. У мене був. Закінчив не все на «відмінно», але з високими балами — четвірки та п'ятірки, трійок майже не було.

У серпні звернувся в районний відділ освіти. Спочатку направили у Волоку. Не вдалося знайти спільну мову — перекинули в Коровію. Зараз Коровія належить до Чернівців. Там розпочав трудовий шлях, працював 2 роки. У 2001 р.

перевівся в рідне село, але рік працював і там, і там — не хотів залишити учнів. Мені одразу дали клас. Викладав історію України, всесвітню історію, право в 9-х класах, географію.

Цікавий нюанс: із II-го курсу я паралельно навчався на географічному факультеті. Була спеціальна програма для бажаючих. До IV-го курсу навчався паралельно. Не закінчив: із 12 студентів залишилося троє. Для трьох не було сенсу продовжувати. Досі мрію закінчити географічний факультет, отримати диплом магістра. Думаю, колись реалізую цю мрію.

Коли почав працювати в рідному селі, створив перший гурток юних археологів у Чернівецькій області. Почали поглиблено займатися археологією. Мав за мету створити музей. Мій колишній учитель намагався у 1970-х — не вдалося. 21 вересня 2003 р. ми відкрили першу музейну кімнату в Будинку культури. Не вистачало місця — багато експонатів. З учнями збирали все, що стосується історичної спадщини.

У 2005 р. відкрили музей в окремій будівлі — одній із найстаріших у селі, колишній хаті священника. Потім вона використовувалася як школа. У 2004 р. відкрився новий корпус школи. Могли вчитися в одну зміну — раніше вчилися в 3 зміни, було понад 400 дітей. Відкрили повноцінний музей площею 360 м². Спеціалізація — археологія, етнографія. Це єдиний археологічний музей шкільного профілю в Чернівецькій області. Працює як маленький науковий центр. Діти займаються, проводяться уроки історії на базі музею, конференції, симпозіуми. Спільно з університетом проводимо багато заходів.

Маємо співпрацю з юридичним, економічним, географічним факультетами. Останнім часом більше заходів проводимо з юридичним факультетом. Музей носить ім'я односельця Максиміліана Гакмана, який народився в тій самій будівлі. Син священника, племінник Євгена Гакмана — першого митрополита Буковини. Максиміліан Гакман у 1921–1922 рр. був ректором Чернівецького університету. За фахом — юрист, багато років працював деканом юридичного факультету в міжвоєнний час. Видатна особистість! Вирішили надати музею його ім'я. Юристи підтримують — проводять симпозіуми, конференції.

У 2023 р. разом із Сучавським університетом провели міжнародну конференцію на базі музею.

Тісно співпрацюємо з археологами факультету — Ільківим Миколою Володимировичем, Калініченком Віталієм Андрійовичем. Вони часті гості, викладають археологію моїм гуртківцям. Щороку до початку війни проводили на базі школи та музею профорієнтаційну роботу, заняття з цікавих тематик. Останню проводили в 2023 р. — відкрили експозицію про Козьминську битву 1497 р. (важлива подія середньовіччя на Буковині). Це єдина експозиція, присвячена цим подіям, у всій Чернівецькій області. Маємо гарні експонати. Цікавимось темою 20 років. Відкрили багато цікавого з того періоду, з битви між річками Серет і Дерелуй до Пруту. Маємо фрагменти середньовічної зброї — дуже рідкісні.

У 2006 р. мене призначили директором. Уже 19 років керую школою та музеєм, працюю з учнями, викладаю історію. Завжди кажу: я передусім учитель історії, потім директор.

Які поради дали б сучасному студентові?

Вчитися! Не втрачати час, брати якомога більше знань. Ці знання знадобляться в житті, на практиці. Якщо вирішать стати вчителями — треба бути добре підготовленими. Не нехтувати практиками, які проводить університет, особливо педагогічними на IV–V курсах. Це хороший фундамент, щоб стати у майбутньому хорошим учителем.

Миколо Івановичу, дякую за цікаву розмову.

Дякую й Вам!

аудиоверсія

2

Василь Бойко: «З трепетом згадую ті часи»

місце	м. Чернівці
дата	09.06.2025
спосіб	розмова по телефону
інтерв'юерка	Анастасія Савка

БОЙКО Василь Ярославович (нар. 03.01.1956 у с. Дарахів Тербовлянського р-ну Тернопільської обл.) — український історик, археолог, педагог, громадський діяч. Випускник історичного факультету ЧДУ 1978 р. Учасник археологічних експедицій Б. Тимошука та І. Русанової, республіканських та всесоюзних археологічних студентських конференцій. Учитель історії, права та суспільствознавства в школах м. Цюрупинськ Херсонської обл. (1978–1993). Відмінник народної освіти УРСР (1990). Депутат, заступник голови Цюрупинської міської ради (1990–1998). Дослідник Олешківської Січі в експедиції «Часи козацькі» з Д. Телегіним та О. Титовою (1991–1994). Перший заступник голови Цюрупинської РДА (1998–2000). Випускник Академії державного управління при Президентіві України (1999). Начальник Центру земельних ресурсів Херсонського державного університету (2001–2003). Стажувався в Університеті «Софія-Антиполіс», Ніцца, Франція (2003). Автор навчального посібника «Land management in Ukraine». Директор підприємства «Екор-Таврія» (2009–2022).

Доброго дня, шановний Василю Ярославовичу. Мене звати Анастасія. Я студентка спеціальності «Середня освіта (Історія)» факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який у цьому році відзначає 150-річний ювілей. Зважаючи на те, що Ви свого часу закінчили історичний факультет Чернівецького університету, я запрошую Вас до інтерв'ю на тему «Як це було? Спогади про студентські роки на істфаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, даю.

Представтеся, будь ласка, вказавши дату свого народження.

Мене звать Бойко Василь Ярославович. Я народився 3 січня 1956 р. на Тернопільщині.

Зазначте, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

Я мав велике щастя навчатися на історичному факультеті з 1973-го по 1978 рр. Тоді історичний факультет розміщувався в резиденції, в центральному корпусі.

Опишіть, будь ласка, в деталях Ваш типовий студентський день навчання.

Ми проживали в гуртожитках, прокидалися о 7-й ранку, бігали на спортплощадку на зарядку, потім поверталися на водні процедури, снідали і, якщо не вистачало часу, то їхали до центрального корпусу на тролейбусі. А якщо час був, то йшли пішки до університету. Це була одночасно і прогулянка біля ботанічного саду університету.

Якими були вимоги до навчання студентів?

Всі викладачі були вимогливими. І нас професор Черезов на першій же лекції попередив: «Забудьте про те, чому вас вчили в школі. Тепер почнеться нове життя». І, звичайно, ми намагалися ставитися до навчання добросовісно. Причому всі наші однокурсники.

Скажіть, будь ласка, чи вважалося обов'язковою умовою ведення конспектів?

Звичайно! На початку кожного навчального року ми отримували в бібліотеці підручники, але, крім того, потрібно було вести конспекти. Це була додаткова інформація для навчання, можна було швидко повторити те, що вимагали викладачі.

Пригадую один випадок. Кожен викладач переглядав конспект, коли ми здавали екзамен чи залік. Наш товариш уже на II-му курсі «порозумнішав» і вирішив не писати конспекти, тобто писав від руки гарно назву, а потім ніби слова — насправді хвилясті лінії. Але він попався Григорію Семеновичу Габу, який у нас викладав. Габ дивився уважно, окуляри полізли на лоба, а потім питає: «Шановний студенте, а можете мені прочитати те, що Ви написали?» Звичайно, студент цього не зміг зробити, і він примусив його переписувати весь конспект. Тоді цей товариш копіював конспекти у нас. Ми старанно ставилися до конспектів, тому в нас були різнокольорові ручки, якими щось виділяли. І вже пізніше почали користуватися елементами стенографії, тому що так можна було швидше записувати.

Пригадайте, будь ласка, написання курсових та дипломних робіт. Чи було це складно і чи мали Ви свободу у виборі тем?

Для мене і моїх товаришів особливих складнощів не було. По-перше, ми мали відповідну підготовку, отримали відповідні рекомендації щодо написання таких робіт. І заздалегідь було складено перелік тем курсових — з історії СРСР, з історії стародавнього світу, з інших предметів.

Наприклад, я писав курсову про розвиток мануфактури в 1-й чверті XVIII ст. Керівником був професор Пономарьов. Потім, коли ми вивчали історію стародавнього світу, я писав курсову, яка для мене багато чого цікавого відкрила, про давніх етрусків на території Італії. Керівником була Кіра Сергіївна Желінська-Мусієнко.

На V-му курсі писав дипломну про культуру типу Луки-Райковецької (це дослідження з археології), маючи вже певний досвід роботи у цій сфері. Мені було дуже легко і робота була захищена на «відмінно». Так що проблем з написанням курсових не було, і дипломних також.

Чи відвідували Ви бібліотеку, музеї, інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки та засвоєння матеріалу?

Бібліотека була для нас святим місцем. Там були створені всі умови для занять, для навчання. Крім того, у бібліотеці був дуже багатий книжковий фонд, яким можна було користуватися. Всі бібліотекарі були дуже доброзичливими, допомагали в пошуках літератури, якщо було необхідно, особливо при написанні курсових чи дипломної роботи.

Мало того, якщо вони бачили, що ти стараєшся, що ти цікавишся, то вони могли завести в якісь закутки бібліотеки і дати прочитати деякі цікаві книги, наприклад, «Майстер і Маргарита» чи книгу Білика, яку заборонили, — «Меч Арея». І багато чого цікавого нам підкидали бібліотекарі. Тобто туди ходити було цікаво.

Крім того, у кожному гуртожитку були читальні кімнати, куди можна було прийти з книжками і позайматися ввечері чи вночі, коли було потрібно. Усі гуртожитки були зв'язані між собою переходами. У студмістечку був досить великий читальний зал, де ввечері можна було прийти і додатково позайматися. На факультеті своя бібліотека, де були підручники й інша література. Тобто це невід'ємна частина нашого життя.

Як готувалися до екзаменів? Як вони відбувалися? Письмово чи усно?

Екзамени — це святе. Крім екзаменів, були ще й заліки. Я за період навчання здав близько 100 заліків і більше 50 екзаменів. У нас були підручники, питання для підготовки, конспекти, і відповідно ми готувалися за цими питаннями до здавання екзамену. Екзамени відбувалися в усній формі.

Чи враховувалося під час екзамену відвідування занять?

Пані Анастасіє, знаєте, тоді питання про відвідування не було актуальним, тому що всі намагалися відвідувати лекції. Вкрай рідко було, щоб хтось не відвідував лекцій.

Чи змінився Ваш стиль мислення та підхід до навчання від 1-го до останнього курсу?

Звичайно, змінився, тому що в мене вже з'явилося багато більше досвіду. 1-й рік: я прийшов після середньої школи, було багато незнайомого, особливо в підготовці до семінарських занять. Але поступово набирався досвіду,

і вже на II–V-му курсах ми з великим задоволенням готувалися до занять і використовували наші знання.

Чи було у Вас досить часу для самостійного навчання?

Так, часу було достатньо. Крім історичних предметів, у нас були ще й додаткові спеціальні історичні дисципліни, наприклад, хронологія, палеографія, етнографія. Крім того, ми вивчали латинську мову, давньоруську мову. Тобто, звичайно, цей час для занять самостійною роботою був, і ми його вдало використовували.

Чи були якісь студентські, навчальні або наукові об'єднання і чи Ви брали у них участь?

У нас були регулярно конкурси студентських наукових робіт, і по всьому університету ця робота була досить розвинута. Я із задоволенням пригадую, тому що вже з II-го курсу брав участь в археологічних конференціях, які відбувалися в університеті. Були й республіканські археологічні конференції, і туди потрапляли кращі роботи. Я регулярно був учасником республіканських археологічних конференцій. Були всесоюзні археологічні студентські конференції, куди я також їздив, тобто в Москву.

Мушу згадати першого проректора університету Кирила Володимировича Михайловича, який працював у нас до 1976 р., а потім став заступником міністра освіти. Він був як рідний батько. Коли студент досягав певних результатів, він мав право їздити у відрядження в купейному вагоні. Фінансувалися поїздки в Київ, Дніпропетровськ, у Кишинів, у Москву — тобто питань не було. Навпаки, ця робота підтримувалася. І вручалися грамоти на рівні республіки, Союзу або університету.

У нас був цікавий викладач логіки Михайло Григорович Тофтул. Я під його керівництвом писав роботу про доказове мислення. Ця робота зайняла 2-е місце в Радянському Союзі. Тоді ректор Червінський вручив мені позолочений годинник, путівку в санаторій. Із трепетом згадую ці часи, тому що ця наукова робота формувала мене як людину, як спеціаліста. Формувалося світосприйняття, світобачення, логічне мислення.

Які Ви під час навчання мали практики і яка з них запам'ята-лася найбільше?

По-перше, найсвятіша для нас — це після I-о курсу археологічна практика. Оскільки я займався науковою роботою під керівництвом Бориса Онисимовича Тимощука (розкажу про це далі), то кілька років ми вели розкопки на Добринівському городищі. Це городище типу Луки-Райковецької, слов'янське городище.

Крім того, мені вдалося познайомитися з Іриною Петрівною Русановою з Інституту археології Радянського Союзу. Вона вела розкопки на поселенні Кодин — це ранньослов'янське поселення V–VIII ст. Ми також брали участь у цих розкопках завдяки Борису Онисимовичу Тимощуку й Ірині Петрівні Русановій.

Крім того, у нас була музейна практика. Ми відвідували наш Чернівецький краєзнавчий музей. Після II-го курсу була музейна і архівна практики в Києві. Ми її проходили із задоволенням в архівах, у музеях. Було дуже цікаво.

Чи існувало тоді студентське самоврядування?

Були студентські комітети, але я б не сказав, що студентське самоврядування було дуже розвинуте. Воно було більш формальним.

Які викладачі Вам особливо запам'яталися?

Я можу перелічити багатьох викладачів. Це і Євгеній Вікентійович Чéрезов — мабуть, єдиний єгиптолог в Україні. Це Григорій Семенович Габ, Євген Степанович Прихóдько, який викладав у нас хронологію, Іван Михайлович Тодорóвич, Юрій Іванович Макар — декан факультету. Викладачів цікавих і розумних було багато. Ще Кіра Сергіївна Желінська-Мусієнко.

Кого з викладачів студенти боялися найбільше і чому?

У нас не було боязні до викладачів. Усі викладачі були досить демократичними і завжди дружно ставилися до студентів. Проблеми поганих стосунків із викладачами не існувало.

Чи можете Ви пригадати найкреативнішого викладача?

Найкреативніший, мабуть, був молодий у той час і найбільш гумористичний Ліхач Євген Васильович. Я знаю, що він змінив прізвище, зараз Сахновський.

Чи серед викладачів був той, хто підштовхнув Вас до подальших історичних досліджень?

Було багато викладачів, які мали вплив на мене як на людину. Наприклад, викладач латини Зіновія Флоріанівна Пенюк, викладач літератури Михайло Григорович Івасюк. Це люди з багатими знаннями, знаннями мов, інтелігентні.

Найбільший вплив на мене мав Борис Онисимович Тимошук. Він як людина, як викладач, як учений був фантастичний, дуже доброзичливий. Не було такого тижня, щоб ми з ним не зустрічалися додатково. Увечері я приїжджав до нього на тролейбусі. Ми виходили на прогулянки на годину, на 2, на 3. І за цей час я дізнавався більше, ніж за півсеместру.

Крім того, кожної неділі, коли не було холодно, ми виїздили на археологічні розвідки і зробили ще багато цікавого для науки. Наприклад, з Борисом Онисимовичем ми були першовідкривачами Чорнівського городища. Це 1970-ті рр., феодальний замок. І знайшли поховання певного воїна, що хотів загарбати цей Чорнівський замок, із давньоруською стрілою в голові. А потім Ваші колеги-викладачі на базі Чорнівського городища зробили цілий ряд досліджень (зокрема Сергій Пивоваров) і стали кандидатами й докторами наук.

Які звичаї і традиції існували у Вашій групі?

Група була невеликою, 50 чоловік. Причому чоловік 7–8 — це люди вже старші були, тобто ті, що пройшли через підготовче відділення. Але в нас були дуже дружні стосунки. Які традиції? Святкування Нового року, студентські свята, студентські дні. Святкували разом. Разом ходили в походи, особливо в Яремче. У нас була куратором Ольга Павлівна Іваницька, то вона з нами ходила в ці походи. Було цікаво!

А як стосовно недоброчесності під час навчання? Наскільки поширеним були списування?

Скажу так, що поголовно старалися здавати екзамени самостійно, але на курсі було кілька людей, може 4–5, які користувалися шпаргалками. Прізвищ називати не буду, але таке було.

Чи існувала «студентська мафія»?

Ні, такого ніколи не було.

А тепер щодо побуту і харчування. Пригадайте, будь ласка, свої студентські будні. Чи отримували Ви стипендію? Якщо так, то чи Вам її вистачало?

Для того щоб отримувати стипендію, потрібно було здати екзамени на четвірки і п'ятірки. Я її отримував усі 5 років. Це було 40 радянських рублів. І стипендії на те, щоб прожити, переважно вистачало. Ми намагалися закуповувати продукти «в складчину». Нас у кімнаті було четверо. Причому ми прожили разом усі 5 років навіть ще з моменту, коли були абітурієнтами, тобто коли здавали [вступні] екзамени.

Стипендії вистачало. Мало того, при вході на вулицю Кобилянської був чудовий книжковий магазин. Продавці магазину нас знали, то ми могли купити собі якусь нову цікаву історичну літературу, нову художню літературу. Це було цікаво. У Чернівцях було дуже багато букіністів, тому що багато єврейських сімей на початку 1970-х виїжджали за кордон, а літературу здавали букіністам. Тоді я придбав книги Рибаківа, Грекова, інших видатних дослідників.

Їжі нам вистачало. Були гастрономи, де можна було купити овочі, фрукти, молочну, м'ясну продукцію.

Додатковим заробітком, наприклад, була моя робота в експедиції Академії наук СРСР в Ірини Петрівни Русанової. Тоді мені платили 3 радянських рублі на день. За літо можна було добре підзаробити. Крім того, ми з товаришем навчилися писати курсові роботи й дипломні роботи. Приїжджало дуже багато титулованих заочників, і в них у цьому була потреба. Ми їм готували курсові, дипломні роботи і за це отримували відповідний заробіток. Тобто ми не були бідними студентами. У нас у кімнаті був телевізор, який ми брали напрокат в будинку побуту університетському, і був холодильник з певною кількістю продуктів. Так що життя було непогане.

Чи проживали Ви у гуртожитку? Можете описати атмосферу, яка там панувала?

Упродовж 5-ти років ми проживали в гуртожитках університету. Це було студентське містечко на вулиці Стасюка. Оскільки істориків було небагато, ми завжди проживали зі студентами інших факультетів. Наприклад, в гуртожитку студентів-філологів цілий поверх був для істориків. Потім рік ми проживали в гуртожитку фізиків. Пізніше — це був найкращий гуртожиток, більш сучасний, де проживали математики, географи й також історики.

Гуртожитки були з хорошими умовами. У кожному свій буфет, куди можна було прийти поснідати, перекусити. У нас в буфеті працювали дуже порядні жінки. Вони знали кожного на ім'я, знали, скільки грошей у тебе в кишені, якщо треба допомогти, то допомагали, підгодовували нас. Крім того, був між гуртожитками великий центр — велика їдальня, центр побуту. Тобто умови були дуже хороші.

Чи існували в гуртожитку певні студентські традиції?

Так, ми збиралися часто, причому наша кімната була наче медом намазана — до нас приходили і студенти-фізики, і математики, і філологи. Ми знайомилися на базі студентських театрів мініатюр, під час виступів КВК. Тобто це був такий епіцентр студентського життя.

Чи існували певні вимоги щодо зовнішнього вигляду студента: одяг, зачіска, татуювання тощо?

Скажу так, що всі намагалися бути акуратними. Особливих вимог до одягу, до зачісок не було. Єдине, що там у той час популярні були брюки-кльош, то можна було поносити їх. І хто носив «студентську» борідку, то могли бути зауваження до неї. А так більше нічого.

Як формувався Ваш студентський «кошик» для життя?

Особистого кошика як такого не було. У нас була кімната, де проживали четверо моїх однокурсників, і ми завжди формували цей «кошик» спільно. Закуповували хліб, картоплю, інші овочі, молочні продукти. Тобто питань якогось поділу не було. Ми спільно готували їжу.

Чи правомірною можна вважати тезу «студент завжди голодний»?

Я б такого не сказав. Ми не перебивалися з хліба на воду. У нас не було життя монахів. Тобто все було нормально, достойно як на той час.

Які страви були особливо популярними серед студентів?

У гуртожитку — це була зазвичай смажена картопля. А всі інші — це перші блюда, якісь борщі, супи, могли ми знайти в студентській їдальні або в самому університеті — там у підвальному приміщенні була велика їдальня. Та й між гуртожитками також була величезна їдальня, де можна було поїсти. Обіди обходилися у 50 копійок, 40 копійок — нам вистачало.

Навчання та особисте життя вдавалося поєднувати?

Звичайно, вдавалося, тому що ми зранку до після обіду були на заняттях, потім могли працювати в бібліотеці, потім у нас був час для занять спортом. Я їздив у товариство «Локомотив», займався там дзюдо. Наші хлопці займалися футболом, іншими справами. Тобто час для цього у нас був.

Чи проводилися на факультеті студентські свята на кшталт посвяти у студенти, студентські вечірки?

У нас студентські свята були регулярно. Пам'ятаю посвяту в студенти 1973 р., нам тоді вручили довідник для першокурсника. Я його зберігаю й досі, відправляю в університетський музей. Були свята, пов'язані з Новим роком, з іншими подіями. У цьому комплексі, який був між гуртожитками, регулярно проводились вечірки з танцями, інші цікаві заходи. Настільки цікаві, що коли в 1976 р. в Румунії був землетрус (десь 5–6 балів) і струсонувло Чернівці, то, будучи на танцях, ми навіть не відчували цього землетрусу. Отак ми жили.

Чи були якісь особливі місця, скажімо, кафе або парк, де Ви проводили час після пар?

У нас був чудовий парк за центральним навчальним корпусом у резиденції. Ми із задоволенням там проводили

перерви, мали прогулянки. Там були цікаві гроти, доріжки. Особливо цікаво було, коли цвіли різнокольорові магнолії. Це прекрасне місце для відпочинку.

Перед університетом був сквер, за університетом — парк, тоді він називався парк Шевченка, а зараз, по-моєму, парк Федьковича. Ще був парк Калініна — головний парк міста Чернівці, він зараз називається парк Шевченка. Тому ми дуже часто там бували.

Яким був найкращий спосіб «перезавантаження» після навчання?

Якщо дуже стомлювалися, то певний час ми відпочивали, відвідували кінофільми. І то дуже часто! В кінотеатр «Жовтень» (зараз не знаю, як він називається), ми ходили дуже часто. Були концерти, приїжджали в місто рок-групи, тож ми відвідували ці концерти й отримували велике задоволення. Тобто час для «перезавантаження» був.

Щодо політичних аспектів Вашого студентського життя. Чи брали Ви участь у суспільному та політичному житті?

Будучи студентом, я займався профспілковою роботою як профорг курсу. І в нас був студентський профком, очолював його Владислав Струтинський. Він зараз викладач факультету історії, політології, міжнародних відносин. Було цікаво займатися цією роботою.

Сказати, що навчання було політизованим, не можу, тому що єдине, що багато часу присвячувалось вивченню історії комуністичної партії. Але викладачі досить толерантно до нас ставилися і ніхто не «нагнітав» якісь політичні теми.

Скажу так, що ми могли в межах кімнати, де були перевірені люди, поговорити про різні суспільні явища, обговорити їх із деякими своїми товаришами по курсу. Адже на кожному курсі, на кожному факультеті в КДБ, МВС були свої вуха. Тому робити це було досить небезпечно. Навіть за розказані анекдоти можна було втратити місце студента університету.

Чи пам'ятаєте Ви реакцію студентів на політику тогочасної державної влади?

До деяких політичних дій ми ставилися скептично, розуміли, що те, що говориться, не завжди відповідає дійсності, особливо коли у конституції 7 жовтня 1977 р. було заявлено про побудову «розвинутого соціалізму». Та й інші події викликали у нас неоднозначну оцінку.

Політичні демонстрації на честь Жовтневої революції або на 1 травня були формальними. Потрібно було відбути їх і поїхати додому до батьків, що всі успішно робили.

Перейдімо до сучасності. Чи цікавить Ви сучасним життям факультету? Можливо, завдяки сучасним інтернет-ресурсам?

Завдяки сучасному інтернету, месенджерам набагато легше цікавитися життям університету і факультету. Мені відомо про багато подій, які відбуваються тут. Слідкував за виборами ректора університету, за виборами декана факультету, також за всіма іншими подіями, які відбуваються на факультеті, за конференціями, захистами кандидатських та докторських дисертацій. Мені цікаво! Я дуже часто спілкуюся з однокурсницями, які працюють в університеті, і маю достатньо інформації для того, щоб бути в курсі справи.

Які явища в університеті та на факультеті Вам здаються кроком уперед, порівнюючи з часом Вашого навчання?

По-перше, в університеті різко збільшилася кількість студентів різних форм навчання. Їх кількість сягала 21 тис. Зараз вона менша — 14 тис. Це один із найстаріших класичних університетів. Я цим дуже пишаюся.

Тішить те, що наш історичний факультет перетворився в потужний факультет історії, політології і міжнародних відносин. Це велика заслуга Юрія Івановича Макара, інших викладачів. І мені це дуже подобається. Подобається те, що студенти стали активнішими в політичному, у суспільному житті. Дуже приємно, що студенти історичного факультету були зачинателями Дня вишиванки. Тобто це почалося з нашого Університету. І ряд інших явищ викликають масу задоволення і захоплення.

Поділіться, будь ласка, якоюсь особистою цікавою історією зі студентського життя.

Найбільш видатна історія в мене була та, коли ми святкували сторіччя університету. Це було в жовтні 1975 р. Було урочисте святкування на факультетах, потім у театрі ім. Ольги Кобилянської. Тоді приїжджав до нас голова президії Верховної Ради Іван Самійлович Грушецький, вручав університету орден Трудового Червоного прапора. Величне свято було, великий концерт. Одна з найвидатніших подій. І приємно, що я майже дожив до 150-річчя університету. Минуло 50 років.

Чи допомогло навчання на факультеті Вам у професійному становленні та реалізації себе в житті?

Після закінчення університету я працював, викладав історію, право і суспільні науки в середніх школах міста Цюрупинська (зараз Олешки). До 1993 р. я став відмінником освіти України. За цей час мої учні були учасниками обласних, республіканських олімпіад, конкурсу наукових робіт. Мені було дуже цікаво, і дітям теж, тому вони згадують про ці роки з великим задоволенням.

У подальшому я займався депутатською роботою, адміністративною роботою, працював у бізнес-структурах. І в 1991–1992 рр., коли відзначалося 500-річчя українського козацтва, я співпрацював з одним із випускників нашого університету Дмитром Яковичем Телегіним. Це був випускник нашого університету 1949 р. Він доктор історичних наук, зробив великий внесок у вивчення палеоліту, мезоліту. Дмитро Якович Телегін упродовж 4-х років жив у нас вдома. Ми відкрили й досліджували Олешківську Січ, відкрили козацький курінь. Було дуже багато знахідок — козацькі люльки, кубки, келихи, козацький посуд, елементи козацької зброї.

Пізніше я співпрацював з Оленою Миколаївною Титовою. На території Січі відкрито було пам'ятний знак на честь Олешківської Січі. На жаль, тепер ця 3-річна війна й місто Олешки стало полігоном для бойових дій. Російська армія замінувала все, що можна замінувати, зруйнувала, що можна було зруйнувати. Крім того, вони підірвали Каховську дамбу, і більша частина міста, і в тому числі Олешківська Січ, були затоплені шаром води у 10 метрів. Що збереглося зараз на території Січі, не знаю, тому що ми

після 3-х років війни змушені були покинути Олешки і виїхати за кордон.

Було опубліковано багато статей археологічної тематики, історичної тематики. Так що життя продовжувалося. Як людині мені цікаво було займатися депутатською, адміністративною роботою. Працював у міській раді, в адміністрації району, і всі політичні події вже того часу (1980-х, 1990-х рр., 2000-х) були актуальними для мене, особливо перед проголошенням Незалежності. Ми проводили велику роботу, агітацію за незалежність. Потім співпрацював з Меморіалом з вивчення загиблих від сталінського режиму, потім по Голодомору й виконував ряд інших цікавих робіт.

Відкриття Олешківської Січі викликало великий інтерес за кордоном. Були представники Канади, Сполучених Штатів Америки, професори з Польщі і з багатьох інших місць.

Чи підтримуєте Ви стосунки із друзями студентського часу? Якщо так, то з ким саме?

Найбільша подруга моя — це Тамара Володимирівна Марусик. Вона довгі роки була проректором університету, зараз викладач факультету історії, політології та міжнародних відносин. Був Ілля Дмитрович Кузьменко — на жаль, він покійний. Любомир Павлович Михайлина — Вам це прізвище також відоме. Є Хоптинець Микола Олександрович, який вчителює на Житомирщині. У нього дуже цікавий музей. Він створив музей палеолітичної історії — дуже багато цікавих знахідок.

Є чимало інших студентів, з якими підтримую зв'язки. Володимир Миколайович Біляков — він зараз живе в Австралії. Євген Левицький, який займався дипломатичною роботою. Він сам фізик, але був дуже частим гостем нашої кімнати. Данило Яневський — на рік пізніше закінчив факультет. Михайло Филипчук — на жаль, помер у 60 років, прекрасний дослідник Плістінського городища, слов'янської історії. Віктор Войнаровський — він працював на Франківщині, також археолог. Пам'ятаю Богдана Томенчука, який також проживає на Франківщині, кандидат історичних наук. Багато цікавих людей!

Які емоції у Вас викликає нині резиденція митрополитів Буковини і Далмації, де свого часу минало Ваше студентське життя?

По-перше, дуже позитивні, це святиня. Ми у перші роки вивчали всі розписи на стелі, колони, архітектуру — там переплетений і візантійський, і романський стиль, і дуже багато цікавого. На жаль, у той час Трьохсвятительська церква не була відкрита. Там кілька разів заходили — стояли обчислювальні машини великого розміру, але зараз сучасний ноутбук потужніший, ніж були ці машини.

Дуже приємно, що університет, резиденція стала об'єктом культурної спадщини ЮНЕСКО, що в університеті була проведена така величезна робота, я цим дуже пишаюся. Знаю про те, що зараз у Мармуровій залі завдяки адміністрації університету ведуться реставраційні роботи. І ці відновлювальні роботи зроблять Мармурову залу набагато кращою, і резиденція буде чудовим місцем для подальших екскурсій, для подальшого вивчення майбутніх поколінь.

Василю Ярославовичу, які поради або настанови Ви б дали сучасному студентові?

Студенти зараз більш сучасні. Вони мають змогу користуватися всіма інформаційними потоками, які є. Маю на увазі й інтернетом, і штучним інтелектом, усім, чим хочеш. Тобто, якби ми в той час мали такі можливості, можна було б зробити дуже-дуже багато цікавого і досягти кращих результатів.

Я хотів би, щоб студенти були добросовісними, старанно вчилися, поважали викладачів і, звичайно, були дружніми, були патріотами України. Це найважливіше. І патріотами університету, тому що, як казала наша викладачка Зіновія Флоріанівна Пенюк, викладач латини, «*historia est magistra vitae*», тобто «історія — вчителька життя», вона дає можливість зрозуміти, як відбуваються історичні процеси, зрозуміти закономірності розвитку. Ще у 1970-ті рр. я зрозумів (і це зафіксовано), що Радянський Союз розпадеться, а потім вражені студенти приходили, питали: «А як це Ви знали? Звідкіля Ви про це знали?» Отак. Так що багато цікавого.

Дуже важливо розуміти реальне життя, вчити історію не з підручників, а історію з того, як жили покоління, як жили сім'ї, діди, прадіди, що переживали. Це дуже важливо, тому що я через свою сім'ю зрозумів багато історичних подій. І це змусило по-іншому ставитися до деяких трактувань історії.

Щиро дякую Вам за розмову!

Я Вам також дуже вдячний!

аудиоверсія

3

Ігор Буркут:
**«Людина повинна
розвиватися
постійно»**

<i>місце</i>	м. Чернівці
<i>дата</i>	06.06.2025
<i>спосіб</i>	розмова по телефону
<i>інтерв'юерка</i>	Анастасія Савка

БУРКУТ Ігор Григорович (нар. 24 березня 1947 р.) — український історик, політолог, журналіст. Випускник історичного факультету ЧДУ 1973 р. Молодший (1978), старший (1985) науковий співробітник Чернівецького відділу Інституту історії Академії наук УРСР. У 1985 р. захистив кандидатську дисертацію. Співзасновник товариств «Оберіг» (1988) та Народного Руху України (1989). Перший голова чернівецької міської організації Демократичної партії України. Член Національної спілки журналістів України. Викладав на кафедрі всесвітньої історії ЧДУ, працював у Чернівецькому краєзнавчому музеї, Інституті післядипломної педагогічної освіти, відділі Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. Автор 10 книг та близько 1700 статей з історії ЗСУ, політології, буковинознавства. Лауреат премій «Лицар слова-2007», медалей «За заслуги», «Хрест Заслуги», ювілейної медалі «20 років незалежності України». Почесний громадянин Чернівців.

Доброго дня, шановний Ігоре Григоровичу. Мене звати Анастасія. Я студентка спеціальності «Середня освіта: Історія» факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який у цьому році відзначатиме 150-річний ювілей. Зважаючи на те, що Ви свого часу закінчили історичний факультет Чернівецького університету, прошу Вас до інтерв'ю на тему «Як це було? Спогади про студентські роки на істафаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, даю.

Представтеся, будь ласка, зазначивши дату свого народження.

Буркут Ігор Григорович, 24 березня 1947 р.

Дякую. А тепер перейдімо до запитань стосовно Вашого навчання, стосовно Ваших студентських років. Зазначте, будь ласка, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті.

Я навчався з 1968-го по 1974 рр. 3 перші курси на заочному відділенні, потім перевівся на III-й курс стаціонару, тому навчався на рік довше, ніж мої однокурсники.

Опишіть, будь ласка, в деталях Ваш типовий студентський день навчання. Що саме він включав?

Мій день навчання був досить простий. Я жив на квартирі на вулиці Заньковецької, навчався у 5-му корпусі Університету, тому вранці йшов в університет пішки.

На стаціонарі, коли я із ще однією студенткою перевівся туди, нас посадили вдвох за 1-у парту. Ніхто там не хотів сидіти, бо там не спишеш і не поспиш. Тому я приходжу, сідаю за 1-у парту, розгортаю конспект і починаю писати за лектором. Декілька пар пройшло. Потім велика перерва. Наша аудиторія була якраз навпроти буфету. Я сидів біля дверей. Отож я першим вискакував у буфет, брав булочку і чай. І після цього мені легше було вислуховувати інші лекції і виступати на семінарах. Пар було багато — 4 пари, як правило. Це у всі дні, крім п'ятниці. П'ятниця — це день військової кафедри, там зовсім інша ситуація. А ці дні так минали. Пари завершувалися, після чого ми йшли обідати,

а потім я йшов у бібліотеку і кожного дня працював до закриття бібліотеки нашого університету.

Якими були вимоги до навчання студентів і чи вважалося обов'язковою умовою ведення конспектів?

Так, ведення конспектів було обов'язковою умовою. І найгірше для всіх тодішніх студентів було примусове (не за лектором, а як домашнє завдання) конспектування творів класиків марксизму-ленінізму та партійних документів. Без цих конспектів не допускали до здавання іспитів з «Історії КППС», «Марксистсько-ленінської філософії», «Наукового комунізму», «Політекономії». От це було найпротивнішим з усього.

Але студенти є студенти. Існував так званий «конспект конспекту». Хтось колись законспектував і передавав наступним поколінням. І той конспект ставав меншим, меншим, меншим. Люди переписували, викладачі все-одно цього не читали. А були деякі «придурки» — такі, як я. То ми сідали, брали ці твори в бібліотеці (вони стояли на полицях за нашою спиною), і я читав, дещо записував не з тих «конспектів конспектів», а сам. І нічого! Якось прочитав і Маркса, і Енгельса, і Леніна. Думаю, що мені, як історику, це не зашкодило.

Пригадайте, будь ласка, період написання курсових та дипломних робіт. Чи було це складно і чи мали Ви свободу у виборі теми?

Тоді була така система — не знаю, як зараз. Кожен викладач пропонував теми. Як правило, це ті теми, якими він займався або науково, або лекції читав з предметів. І можна було з цим визначатися, коли вибираєш напрямок, так би мовити. А я вибирав або історію Буковини, Галичини, західноукраїнських земель, як тоді їх називали, або історію Балкан. Оце мене найбільше цікавило. А ще Польщі. І я ще мови знав, так що мені було трошки легше. І от, коли щось подібне бачиш, а хотів би писати трошечки в іншому плані, можна було підійти до викладача і, як правило, можна було з ним домовитися. І викладачі, розумні викладачі, були ще й раді, коли студент проявляв таку ініціативу. Я маю на увазі курсові роботи — насамперед. Але дипломні трохи складніше було. Та я все-одно узгодив тему зі своїм

науковим керівником. У мене був керівником проректор університету Курило, йому вона сподобалася, і я зміг написати про те, що хотів.

Ви вже казали про те, що відвідували бібліотеку. А чи відвідували Ви музеї або ж інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки та засвоєння матеріалу?

Музей у студентські роки я відвідував із цікавості, а потім після завершення працював у музеї. А також я працював в обласному архіві. Потім навіть і в партійному архіві. Але це потім, не в студентські роки. Я не був у той період членом комуністичної партії. Так що відвідував. А щодо бібліотек, то в першу чергу це наукова бібліотека нашого університету була і меншою мірою обласна наукова бібліотека на вулиці Кобилянської.

У бібліотеці я працював не тільки з книжками, а й із газетами. Я дуже люблю газети як джерело інформації. У зв'язку з тим, що я досліджував центрально-європейські проблеми початку ХХ ст., а в нас дуже багато газет було в ті часи того періоду і в університетській бібліотеці, і в обласній були, і особливо в архіві. На жаль, там дещо було порізано. Були університетські викладачі, які з ножицями приходили і вистригали з газет те, що їм подобалося. Інколи їх навіть ловили. А взагалі, це надзвичайно цікавий матеріал, з яким мені було дуже корисно працювати.

Як Ви готувалися до екзаменів? Пригадайте, як вони відбувалися. Це було усно чи письмово?

Більшість іспитів були усними. Письмові — була велика рідкість. А до усних у мене була цікава підготовка. Я жив в основному на квартирі, бо не міг з певних причин жити в гуртожитку. І двоє моїх найбільших друзів-однокурсників також жили на квартирі. У них була окрема кімната з окремим входом. У погану погоду я приходив до них, і ми втрьох сідали й готувалися, читали кожен сам по собі, а потім починали екзаменувати одне одного. У гарну погоду ми йшли в парк Федьковича. Там є такі доріжки, по яких ніхто не ходить. Тож ми там сідали кожен на свою лавочку, читали, потім збиралися на одній лавочці і знову робили одне одному іспит. Внаслідок цього завжди здавали на «відмінно».

Чи враховували викладачі під час екзамену відвідування занять?

Так! Більшість викладачів вели записи, хто коли був, коли що прогуляв. За прогули були відробітки. Треба було відробити цю пару, прийти з конспектом, переписаним у когось зі своїх однокурсників. І той, хто не відробив пропуски, взагалі не допускався до іспиту.

Чи змінився Ваш стиль мислення та підхід до навчання від I-го курсу до останнього?

Ви розумієте, справа в тому, що я був старший за своїх однокурсників на 5 років. Адже до того я закінчив медичне училище. І вчитися я вмів. А що таке медичне училище? Можете собі уявити, що це треба було саме вчити, а не списувати щось. Це не балачки якісь там — конкретика! Я до того звик. Потім після завершення училища я в 1-й рік не зміг вступити в університет на істфак. Я, власне, не в Чернівцях вступав, а в Росії — і не зміг вступити. Щоб не втратити рік, вчився у випускному класі вечірньої школи. Я звик до того, що працюю постійно і знаю, що тільки своєю працею можу чогось добитися. У мене не було якоїсь там «спини», за якою можна було приховатися, чи грошей, щоби відкупитися від когось. У мене цього всього не було. Самому треба було працювати.

Чи було у Вас досить часу для самостійного навчання?

Я звик до самостійного навчання, і це було у мене головне. У мене не було часу на танці ходити або ж горілку пити. От нема часу на все, і здоров'я у мене ще до того не було. А от працювати самостійно у мене час був.

Чи були якісь студентські навчальні або наукові об'єднання і чи брали Ви у них участь?

Так! Тоді було (я вже й забув, як воно називалося) чи Наукове студентське товариство, чи щось подібне. І я з самого початку брав участь, писав там роботи, виступав на конференціях з доповідями і отримував величезне задоволення від неформального спілкування з викладачами. Це було дуже важливо. Одна річ, коли ти його чи її слухаєш, тільки сидючи в аудиторії, а інша річ, коли можеш отак розмовляти, давати питання, отримувати відповіді. Це дуже

і дуже допомагало формувати світогляд майбутнього науковця. Я вважаю, що така форма була дуже і дуже позитивною.

А чи пам'ятаєте Ви, про що писали ці наукові роботи для студентського наукового об'єднання? І приблизно скільки часу займало написання такої студентської роботи?

Звичайно, пам'ятаю. Я писав про Хотинську війну 1621 р., писав про вплив Першої російської революції 1905–1907 рр. на революційний рух на західноукраїнських землях, писав про «Весну народів» 1848 р. тут, на західноукраїнських землях, і трошечки зачіпаючи чеські, польські землі в складі Австрійської імперії.

А чи пам'ятаєте Ви (у той момент не було інтернету, не було таких технологій), скільки часу Ви витрачали на підбирання літератури, на те, щоб оформити матеріал Вашої статті?

Тут мені, чесно кажучи, трошки важче відповідати. Але скажімо так: у мене був один величезний плюс. Я з самого початку встановив контакти з нашою професурою, яка мені допомагала добувати книги у наших бібліотеках. Справа в тому, що тоді в науковій бібліотеці був розділ «Буковинензія» (не знаю, чи зараз він існує, чи ні). Допуск туди студентства був дуже і дуже обмежений. Але професор Гриценко, у якого я писав пару робіт, мене туди за ручку привів, і мені дозволили працювати в професорському залі з літературою, яку дівчата мені привозили на «каталажці» і яку так просто студент узяти не міг. За що я дуже-дуже вдячний нашим професорам. Вони відчували, хто хоче працювати, а хто й не дуже.

Чи існувало під час Вашого навчання студентське самоврядування?

На жаль, ні. На жаль, — я це підкреслюю.

Які викладачі Вам особливо запам'яталися?

Особливо запам'ятався Анатолій Андрійович Адамівич, доцент, кандидат історичних наук, людина дуже складної біографії. Його батько був репресований у роки масових репресій, а батько очолював НКВД Казахстану. Сам Анатолій Андрійович зумів пробитися, закінчити дуже престижний

університет, пройшов фронт, завершив капітаном радянської армії, причому в литовській дивізії, куди його послали за прізвиськом Адамович. Людина дуже талановита і з неймовірно розвинутим почуттям гумору. На жаль, у нього була одна біда. Він від тих всіх переживань, м'яко кажучи, попивав. І оце була біда. А все інше було чудово. Він знав матеріал, дуже добре вмів розповідати, як лектор — це взагалі було щось особливе. Єдине, що він не знав української мови і не хотів знати, це його недолік такий серйозний.

Далі — Євгеній Вікторович Прихóдько, наш куратор, куратор нашого курсу, кандидат історичних наук, доцент, спеціаліст з історії України, який написав докторську дисертацію по українському національно-визвольному руху початку ХХ ст. Але йому не дали захистити, бо в ті часи таке не віталось. Якби він писав про створення колгоспів, то, звичайно, був би давним-давно доктором. Він — прекрасний знавець історії України. Я з ним разом працював у київських архівах. Бачив, що він знав, як він працював з тими документами. І людина дуже хороша була, прекрасна людина!

І далі — Сахновський, він тоді носив прізвище Лихач. Сахновський дуже талановитий. Він зовсім молодим у ті часи був, тільки починав працювати. І от все з ним легко було. Він також із серйозним почуттям гумору, і лекції він чудово читав. «Історія країн Азії і Африки» — непростий предмет, який він знав дуже добре і вмів подати.

Найбільший на факультеті на мене справив вплив Іван Михайлович Тедорович, доктор історичних наук, професор кафедри загальної історії (як вона тоді називалася), який, власне, мене потім після завершення університету взяв в аспірантуру. Це людина величезних знань, яка мала не тільки радянську освіту. Він закінчив гімназію у Перемишлі у польські часи. І потім Львівський університет. Прекрасний спеціаліст, дуже талановита людина!

Кого з викладачів студенти найбільше боялися і чому?

Найбільше боялися Вітольда Вікторовича Шаповалова. Тоді він ще був доцентом, потім став професором. Він читав «Нову історію країн Заходу». Боялися його через вимогливість. Він вимагав вивчати дуже детально і відповідати так, як він казав на лекціях. Тобто конспект треба було

писати обов'язково, а писати було дуже важко. У нього дефект мови якийсь такий дивний. Людина говорить, ніби все чуєш, а сприйняти слово важкувато. От тому його боялися. Він клав дуже багато двійок. І треба було знати. Я не боявся його. Вам чесно скажу, що я читав це все уважно. Я ще багато знав, скажімо, зі своїх шкільних років. Мій батько історик за фахом, вчитель, потім директор школи. У нього була чудова бібліотека, в якій були книги для читання з нової історії, з історії середніх віків. І не тільки радянські, а були ще царських часів за редакцією Мілюкова, того самого, що потім став міністром у Тимчасовому уряді. І я це все читав, і мені неважко було відповідати. Так що для мене це не була проблема.

А був ще один викладач, я не хочу називати його прізвище (родичі ще живі), який був просто дурний від природи. От його боялися, тому що він міг ні з того ні з сього поставити двійку. Ні за що, ні про що. Навіть на захисті дипломної пропонував поставити двійку дівчині, вона захистилася на п'ятірку, після чого пішла в науку. І швиденько дисертацію захистила. Так, я прізвище не хочу називати. Ті, хто тоді вчився, вони відразу вгадають. Єдиний його «плюс» був, що він пив безпробудно. І хто хотів здати без проблем, вів його в ресторан, у першу чергу у вокзальний ресторан. Там була гарна кухня. І там йому на ногу дівка/гілка/діжка впала, переламала ногу. Оце був такий дуже відомий випадок на всьому факультеті.

Зрозуміло. А чи можете Ви пригадати найкреативнішого викладача?

Євген Сахновський — найкреативніший, молодий, дуже перспективний, розумний, який швидко все схоплював. І у нього були нові методи викладання, що не практикував зачитування по тому листочку, де вже стерті краї, жовтий листочок, самому прочитати неможливо, що написано, а він сам говорив і втягав студентів у розмову під час лекції. Я вважаю це величезним плюсом. І ще він не боявся питань, студентських питань. Навпаки, коли гострі питання були, він на них відповідав спокійно і без образ, як у деяких викладачів було, що боялися, що підважують їхні авторитет. Він цього не боявся. Він мав великий вплив на багатьох майбутніх вчителів, про що потім вже, зустрічаючись

з тими, з ким я раніше вчився, вони мені казали: «от спаси́бі Лихачу, завдяки йому нам легше працювати з дітьми, бо він нас дечому навчив».

Чи серед викладачів був той, хто підштовхнув Вас до подальших історичних досліджень?

Тедорович Іван Михайлович, професор, завкафедри.

Які звичаї і традиції існували у Вашій групі?

Знаєте, тут особливих традицій... Розумієте, я прийшов вже на III-й курс, коли все було сформовано, все працювало. І на цьому курсі було декілька хлопців, моїх ровесників, 1947 р. н., ми всі на 5 років старші були від інших. Оці всі хлопці відслужили в армії, всі вийшли на демобілізацію сержантами. Служили всі або в артилерії, або в танкових військах, а носили чорні погони і чорні петлиці. І вони трималися купи. Вони всі були членами КПРС, вступили в партію в армії, тому їх без іспитів, без нічого прийняли в університет. Усі хлопці хороші, я відразу хочу сказати, всі моїми друзями потім стали. Але вони завели армійські порядки, і їх оці хлопчики і дівчатка молоденькі називали потихеньку «хунтою чорних сержантів». Але я скажу, що вони непогано трималися, всяке там бувало. Трошки тої «дідівщини» проскакувало в них, але з цим можна було боротися.

Інших особливих традицій я не побачив, тим паче, що в мене більше було приятелів не серед істориків, а серед фізиків і студентів факультету іноземних мов. Я з ними провів більше вільного часу.

Як стосовно недоброчесності під час навчання, наскільки поширеними були списування?

Поширеним списування було у тих, хто не хотів вчитися. Традиційні методи були. І оці «гармошки» писали, і дівчата під спідницею на колінах писали дати й прізвища. А коли контрольна робота, то лізли один до одного в зошити, щоби списати. Я ніколи не списував і не було в кого списувати — на 1-й парті сидів. А ті, хто сиділи позаду мене, потихеньку намагалися підсунутися, щоб хоч щось зачепити і списати. Таке було, списували! Дехто з найрозумніших викладачів до цього ставився спокійно.

А були й такі випадки, що при роботі над контрольною дозволяли джерела класти на стіл (не підручник, а саме джерела) і цитати звідти переписувати. Це були найрозумніші викладачі. Таких було мало.

Чи існувала «студентська мафія»?

Я такого не бачив. Здавали кожен сам за себе.

Чи отримували Ви стипендію?

Перший рік я стипендію не отримував, тому що мені доводилося доздавати те, чого не читали на заочному на перших 3-х курсах, а пізніше читали. Тому мені стипендію, доки я не склав усе, не давали. Потім я отримував підвищену стипендію.

Яким чином формувався Ваш особистий студентський «кошик» для життя?

Перше — це стипендія. Підвищена стипендія була у той час 45 рублів, звичайна — 35. Коли ще починали вчитися мої однокурсники, а я ще на заочному вчився, була 30 рублів. Тоді була студентська пісенька: «35 діли на 30 і живи на рубль в день». У мене ці 45 були.

Батьки мені давали 15 рублів, які я платив за квартиру. А, крім цього, я намагався заробити ще гроші, щоби купити книги. Насамперед для цього. Тоді був масовий виїзд в Ізраїль, інтелігентні єврейські родини здавали прекрасні бібліотеки. У букіністів можна було купити за невеличкі кошти німецькі, австрійські енциклопедії, довідники, словники, що я й робив. А ще доводилося займатися репетиторством і консультуванням. На цьому я якусь копійчину міг заробити, але це невеликі гроші.

Що стосується харчування, то в студентській їдальні можна було за ці гроші (стипендію) прохарчуватися, але там гарантовано можна було заробити щонайменше гас-рит, а то й виразку шлунку. Тому доводилося шукати інші варіанти. Була дуже хороша дієтична їдальня в Чернівцях, трохи нижче кінотеатру «Жовтень». Там недорого і смачно було. І те, що нас рятувало, коли грошей до стипендії лишалося вже обмаль, — Пиріжкова на вулиці Руській. 1 пиріжок з м'ясом — 4 копійки. Пиріжок з картоплею, з капустою, з горохом, з повидлом — 5 копійок.

Ви вже зазначали, що не проживали в гуртожитку. А чи були у Вас друзі, з якими Ви спілкувалися і вони проживали в гуртожитку? Чи навідували Ви їх?

Звичайно, я трошки бував у гуртожитку. Інколи мені доводилося там пару днів «кантуватися», коли до моїх господарів на квартирі приїжджали родичі. Тоді я ішов до наших хлопців у гуртожиток. Там завжди було 1-2 вільні місця, бо дехто з хлопців ночував десь там, у своїх, скажімо так, друзів.

А що то є гуртожиток, я дуже добре знаю, чому я там не зміг жити. По-перше, там весь час грали в карти — і то на гроші. По-друге, п'яні, багато п'яних було. Серед ночі виходили. Розвага була така: п'яна морда через вікно на першому поверсі влізе, біжить по коридору десь о 2-й годині ночі і як заверещить, усі вискакують, а воно сміється. Йому так весело! Тобто важко там було жити, важко. Тим більше гуртожитки майже кожного року наших з одного гуртожитку в інший переводили. Найгірше була так звана «Варонья слабодка» (це цитата з Ільфа і Петрова). Прохідні кімнати, в яких 16 чоловік, 16 хлопців спали. Уявіть собі, що це було.

А чи відомі Вам якісь студентські традиції у гуртожитку?

Головна студентська традиція була, коли скінчився навчальний рік, склали іспити, виходили з тими конспектами, в першу чергу з класиків марксизму-ленінізму, і розводили величезне багаття під гуртожитком. Оце я запам'ятав.

Чи існували вимоги щодо зовнішнього вигляду студента: одяг, зачіска, татування тощо?

Так, в першу чергу це вимоги військової кафедри. На неї ходили всі, у тому числі звільнені від військової служби. Я був звільнений через хвороби, але на військовій кафедрі слухав лекції з цивільної оборони, тому був у цьому студентському взводі, де історики й філологи. Нас вранці вишивали в коридорі. І товариш майор проходить і перевіряє, хто яку зачіску носить, чи є вуса, чи нема.

«Вусами називається рослинність, що росте вище ротної щілини»^a, — каже цей майор. Намагався в нього

^a Усами називається растительность, растущая выше ротной щели (рос).

спитати: «А якщо нижче батальйонної щілини?», за що можна було отримати — ой-йой-йой! І потім: обов'язково напрасовано, все випрасовано має бути.

І коли оглянув спереду всіх, давав наказ, усі розверталися, оглядав ззаду — і купу хлопців одразу відправляв у перукарню стригтися, тобто тих, у кого шия не була підголена. Борід жодних в принципі не було. Вуса — це велика рідкість. І треба було за вуса «битися» із військовою кафедрою, і навіть на самому істфаці декому з викладачів це не подобалося. Взагалі до хлопців отакі вимоги. А щодо дівчат, то їм зауваження насамперед були, що дуже короткі спідниці. А тоді мода якраз була на міні-спідниці.

Чи правильним вважаєте вислів «студент завжди голодний»?

Та звичайно, звичайно! Крім одного: коли він як слід поїв, то він години дві неголодний, а потім знову все починається.

Так, бути студентом — це дуже велика напруга і фізична, і психічна, яка потребувала калорій. А калорій звідки брати з такими доходами? Інколи бувало таке, що хлопці заробляли непогано, як правило, на вокзалі на розвантаженні / завантаженні вагонів. Там відразу гроші давали. Отримали — то могли піти в ресторан і раз на місяць чи на 2 як слід поїсти. Потім згадували про те, ой, як смачно було. А так хотілося їсти, звичайно, і все зрозуміло. Не ми перші, не ми останні.

Ви вже згадували про буфет, який був на факультеті, а також про заклади харчування в місті Чернівці, які відвідували. Можете пригадати, які страви були особливо популярними серед студентів?

Студентські їдальні — це борщ був і капуста з котлетами або т.зв. «пюре картопляне», синього кольору, рідке. Чи це було популярно, то ні. А от що любили самі — це час від часу в гуртожитку збиралися цілим курсом і приносили картоплю, варили її в мундирах. У цей же час наливали в блюдечка олійку, туди давили часник, робили «саламур», ще й солі туди, і потім цю картоплю в цей «саламур» і їли з величезним задоволенням. А це все запивали шипучкою. Було таке вино. Найулюбленіша яблучна шипучка — 95 копійок велика пляшка.

І це був, так би мовити, такий святковий обід чи вечеря в гуртожитку. Якщо були гроші, то могли трошки ковбаски купити. А так оця картопля з «саламуром». Головне, що сиділи, співали, розповідали історії, анекдоти, сміялися і раділи життю. Це було найважливіше.

Навчання та особисте життя — чи вдавалося поєднувати?

Ви знаєте, у мене особисте життя було не в Чернівцях, а в Чорткові. І в п'ятницю ввечері я їхав до Чорткова. Попутні тоді білети були. І в суботу-неділю проводив там з усіма своїми друзями дитинства. Мені там було весело. А тут, у Чернівцях, дозвілля — я казав, що в мене були друзі фізики і лінгвісти. Це чернівчани, всі чернівчани. У них власні квартири. У більшості в самому центрі міста великі квартири, бо то діти інтелігенції. І там ми зустрічалися, розмовляли, співали, так само дискутували. З фізиками можна було говорити дуже і дуже легко, на відміну від братів-істориків. Серед фізиків також були «стукачі», але менше. Серед істориків ой-йой-йой, кожне слово доносили, куди треба.

Чи проводилися на факультеті студентські свята на кшталт посвяти у студенти або ж якісь студентські вечірки?

Була посвята в студенти, наскільки я пам'ятаю, але я в тому якоїсь особливої участі не брав і не пам'ятаю чому, які в мене були справи. А так були вечірки, хлопці і дівчата щось там проводили, але я, чесно скажу, трошечки тоді був від іншого.

Чи були якісь особливі місця, скажімо, кафе або ж парк, де Ви проводили час після пар?

Парк! Мені особливо подобався оцей університетський парк за 5-м корпусом. Там тихо, спокійно. А потім Федьковича, тоді він ще називався Шевченка, а Шевченка називався Калініна. Бо в цьому центральному парку Калініна все добре, крім того, що було дуже багато людей. Оце хотілося трошки від того всього відпочити.

У кафе?

Ні, у кафе я не ходив.

Який був найкращий спосіб «перезавантаження» після навчання?

Найкращий спосіб «перезавантажитись» — це зустрітись з друзями і поговорити про життя. Так було найкраще. Або піти в кіно. Я ходив досить часто. На Кобилянської був кінотеатр хронікально-документального фільму. Там дуже часто мінялися науково-популярні фільми, фільми про подорожі, а їздити тоді по світу ми можливостей не мали, то дивилися такі фільми. Оце для мене також було непогано.

Ви зазначали, що відвідували кіно для відпочинку. А чи відвідували Ви театри, концерти чи інші культурні заходи?

Квитки в театр нам приносили прямо в групу і роздавали / продавали за дуже невелику суму. Так що час від часу ми ходили. Звичайно, нас запрошували не на прем'єри, а на те, що вже знімається з репертуару, куди особливо ніхто не ходить, тож направляли студентів.

Дуже рідко міг купити білет у філармонію на класичну музику. Тому що це Чернівці! Тодішні Чернівці були музичними. Не так просто було туди пробитися. А на естрадну музику — для нас це було абсолютно нереально. Там страшенні були суми, тому що в Чернівцях виступали всі зарубіжні співаки, оркестри, що приїжджали до Радянського Союзу. Москва, Ленінград, Чернівці — з виступи для більшості з них. Тому що в нас був просто геніальний директор філармонії Фалік, який це все міг організувати. Людина — талант від Бога. Що ми робили? Хочеться послухати. Скажімо, приїжджає Радміла Караклаїч з Югославії, Джордже Мар'янович, Карел Готт з Чехії. Ми йдемо в парк, тодішній Калініна, і біля відкритого театру сідаємо на лавочку і слухаємо, що там співають. Добре чути! У залі ми не могли — не було грошей достатньо.

Чи займалися Ви у мистецькій студії або ж у спортивній секції?

У спортивній ні. У мистецькій ні. А малювати мені доводилося, бо мене ще батько цього навчив свого часу. І оформлення різних заходів — щось там намалювати, написати, цим я займався, це я вмів. У мене були відповідно і пензлики, і пера спеціальні, якими пишуть плакати. Плакати

я писав («Слава КПРС!» і тому подібне) перед тими демонстраціями. За це ще пару копійок можна було заробити.

А тепер щодо політичних аспектів тогочасного Вашого студентського життя. Чи брали Ви участь у суспільному та політичному житті?

У Радянському Союзі тих часів громадянського суспільства не існувало. Все було під контролем держави. Так звані «громадські організації» контролювалися державою сто відсотково. Всі ми були членами комсомолу, крім тих хлопців, які вже стали членами КПРС. Це означає, що хочеш, не хочеш, а на комсомольських зборах, які дуже часто проводилися з будь-якого приводу і без приводу, треба бути присутнім та й ще й виступати, тому що це все заносилося в протокол. І якщо ти не виступаєш, не проявляєш активності, як це називалося, то на тебе вже починають дивитися косо. Так що я був комсомольцем, але не таким аж активним і не займав у комсомолі жодних посад. Співпрацював ще з профспілкою.

Студентська профспілка була. Вона організовувала в першу чергу роздачу талонів на харчування для тих, хто це потребував, організовували і студентський відпочинок. У Репужинцях на березі Дністра стояли списані чернівецькі трамвайні вагони. У цих вагонах і відпочивали влітку студенти. Там їм ліжечка зробили, і можна було там кілька днів за символічну ціну відпочити. Там і годували, і займалися фізичною культурою. Взагалі, це було те, чим мені трошки доводилося займатися, але я не був чиновником від профспілки. Це була моя ініціатива.

Чи була можливість піднімати гострі суспільні та політичні теми?

Була. Але тільки один раз і тільки в одному місці, бо потім тебе вже саджали всерйоз і надовго.

А наскільки політика загалом мала вплив на Ваше студентське життя?

Для мене це трошки дивне питання. Ми не були суб'єктами політики, розумієте? Ми були об'єктом політики. Значить, влада з нами робила, що хотіла. Протестувати ми особливо не могли. Хіба що ставити якийсь такий опір, як воно

називається, «італійський страйк», тобто робити все так, як кажуть, але доводити до абсурду. Найгірше з усього — це оці постійні збори. Постійні збори то колективу, то комсомольські, то профспілкові. Це настільки людей вимотувало — говорення отаке, бо там йшла розмова ні про що. «З'їзд КПРС вирішив, і ми всі як один підтримуємо». От така була політична активність. Спробуй «гавкнути». Я спробував, намалював тризуб, пояснив своїм хлопцям, звідки він взявся, що він означає. І слава Богу, що от вся наша «хунта чорних сержантів» — це первинна парторганізація — мене тоді врятувала від майже неминучої посадки за український буржуазний націоналізм.

Зрозуміло. А тепер переходимо до сучасності. Чи цікавитеся Ви сучасним життям на факультеті?

Так, я дуже цікавлюсь! Але, на жаль, я неходячий, не можу там бувати, тому все, що можу знайти в соціальних мережах, за всім слідкую дуже уважно. І з деякими своїми колегами переписуюся постійно. Мені дуже цікаво, що робиться і як робиться. Особливо цікавить молоде покоління, студенти. Я слідкую за роботою студентських гуртків, за всіма конференціями, заходами. І дуже радію, коли бачу, що це серйозно, не просто для галочки, а що люди зацікавлені в цьому, і виступи інколи звучать професійно. Я дуже радий, що готується нове покоління справжніх науковців, справжніх істориків.

Які явища в університеті та на факультеті Вам здаються кроком вперед, порівнюючи з часом Вашого навчання?

Самоврядування, студентське самоврядування. Хай воно і вкрай недосконале, хай йому і не дають розгорнутися, але можливості є. А коли є можливості, то буде й кому ними скористатися.

І ще одне мені подобається. Я бачу, що студенти у соціальних мережах критикують викладачів, не ховаючись за ніками, а пишуть свої прізвища. Це мене дуже радує. Це означає, що формується вільна людина, — те, чого не було колись.

Поділіться, будь ласка, якоюсь особистою цікавою історією зі студентського життя.

Ми слухали суспільні дисципліни разом із студентками українського відділення філфаку. Це все відбувалося в аудиторії на філфаці — 25-та, по-моєму, там велика така з колонами. Дуже любили сидати за колони з тими дівчатами наші хлопці. І коли там хтось за кафедрою щось бубонить про науковий комунізм, вони там з дівчатами вирішують свої особисті справи. А я сів поближче до цього лектора, щоби хоч щось почути.

І от викладач, росіянин, який українською не володів і принципово не хотів володіти, сказав: «Я вже стільки років живу в Чернівцях, вони ще так і не вивчили російську мову»^а. Так — от він політекономію читає, там стоїть, бубонить по папірцях, хто чим хоче, тим займається, а двері в коридор трошечки привідкриті. І раптом звідти собача морда висовується. А потім собачка заходить спокійно в аудиторію. Всі замовкли, всі дивляться, що ж буде. А собачка чує, що хтось там «бу-бу-бу» і йде до кафедри, сідає перед кафедрою і уважно слухає. А в неї вуха «відкидні». Підніме голову — одне вухо відкинулось в один бік, друге ще стирчить, потім повертає голову — помінялося. І це ще хвостом «стук-стук-стук» по підлозі. Всі починають сміятися.

Викладач ніяк не зрозумів: «Чому смієтесь?»^б. Сміються ще більше. Гоп! — і погляд звівся на цю собаку. Треба було бачити його вираз обличчя! Брови в нього аж на лисину вилзли, очі стали квадратові. Він лівою рукою на двері, як Ленін на пам'ятниках, і закричав: «Звольте вийти геть!»^с.

Всі як грохнуть! Бідний цей собака хвоста підігнув і вискочив. От така в нас згадка лишилась весела про ті суспільні дисципліни.

Ігорю Григоровичу, Ви маєте звання «Почесний громадянин Чернівців» та «Почесний громадянин Буковини», котрими відзначають осіб, які зробили особливий внесок у розвиток міста та регіону. Окресліть, будь ласка, свій шлях від студента історичного факультету до людини, яка носить такі почесні звання.

Після завершення університету я почав працювати в Чернівецькому краєзнавчому музеї. Там прекрасна бібліотека,

^а Я уже стільки лет живу в Черновцах, а они ещё так и не выучили русский язык (рос.).

^б Почему смеетесь? (рос.).

^с Извольте выйти вон! (рос.).

там дуже цікаві фонди. Вивчав історію Буковини, їздив по області. Там же знайшов собі дружину. Ми разом з нею відкрили музей художника Георгія Гараса у Вашківцях Вишницького району. Я сам до того робив науковий опис експонатів у хаті-садибі Федьковича в Путилі і т. д. Дуже цікавий був цей період мого життя. Він дуже багато мені дав.

Потім мене запросили на викладацьку роботу в університет. Я працював на кафедрі загальної історії. У мене була «Новітня історія країн Західної Європи і Північної Америки». Трошечки було по історії слов'ян. Були спецкурси, був курс по історії Другої світової війни і багато іншого. Потім, коли кафедру розділили, я опинився на кафедрі історії нового та новітнього часу. Там попрацював. І тут мені запропонували роботу в Чернівецькому відділі Інституту історії Академії наук УРСР. Я, лишивши за собою погодинні лекції в університеті, перейшов туди. Але дуже швидко цей відділ було передано — Чернівецький відділ, щойно сформований — новому Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук УРСР. От там я пройшов шлях від молодшого до старшого наукового співробітника. Там я захистив дисертацію з політики Югославії, власне, з новітньої історії Югославії. Це політика в галузі науки Югославії у 1960-ті — 1970-ті рр.

Одночасно я почав дуже багато друкуватися в пресі. Вважав, що моє завдання — нести людям історію, правду про історію нашого краю, нашого народу, про світову політику. Працював лектором у товаристві «Знання», у Товаристві охорони пам'яток, публікував багато-багато статей у газетах, журналах, науково-популярних виданнях, публікував книги. У мене кільканадцять книг вийшло за цей час.

Потім, коли ще не було створено Україну як незалежну державу, а Радянський Союз уже розпадався, з кафедри історії СРСР і УРСР було виокремлено кафедру історії України. Мені запропонували роботу там. Я перейшов туди з кафедри нової і новітньої історії і працював на цій кафедрі. Тож публікував книги, читав лекції і по історії України. І тут проголошено було Україну незалежною. У нашому університеті створили групу, яка проводила перекваліфікацію радянських армійських замполітів (це заступник командира з політичної частини). Цих людей перетворювали на офіцерів українського війська. Я їм читав історію України й історію українського війська. Розробив новий курс і

надрукував кілька книг з історії українського війська. Це здобуло певне визнання. Скажімо, громадська організація «Спілка офіцерів України» нагородила мене медаллю, а потім хрестом «За заслуги» (з мечами). Це висока нагорода, якою я пишаюся за те, що я зробив для створення нового українського офіцерського корпусу. До останнього часу я підтримував зв'язки з колишніми офіцерами. Вони вже вийшли у відставку. Частина з них почала писати. Навіть серед цих офіцерів був дитячий письменник, який, на жаль, недавно помер. Дістав я, так би мовити, таке визнання.

Коли створювалося «Товариство української мови», я був там з самого початку. І поки міг ходити, я там працював, отримав вищу нагороду цієї суспільної організації «Будівничий України».

Крім цього, працював я на різних, так би мовити, курсах підвищення кваліфікації. Починаючи з інституту підвищення кваліфікації вчителів до подібного закладу працівників культури і т. д. Багато всього пройшло, тому мене вже в місті знали, в області знали.

Крім цього, був консультантом багатьох політичних сил нового типу. У «Народному русі України» я був з самого початку. Потім був серед тих, хто створював «Демократичну партію України» і був керівником її міської організації. От у результаті того, що робив, люди впізнавали, давали різні оцінки. Були такі, що ходили мене бити, навіть вбивати обіцяли, що такі є «растакі» бандеровці, стріляти, а були ті, які оцінювали зовсім по-іншому. Оце і є результат того, що оцінили мене цими званнями.

Повернемося знову до Ваших студентських років. Які саме навички або ж поради та настанови викладачів допомогли Вам у професійному становленні та реалізації себе?

Найголовніше — це те, що мене підтримали, коли я висловлював власні погляди. Не повторював чуже, висловлював власні погляди! Це мене якраз підтримувало і примушувало далі розвивати те, чим я хотів займатися.

Які поради або настанови дали б Ви сучасному студентові?

Насамперед виховувати у себе критичне мислення! Без критичного мислення в сучасному світі не проживеш.

І друге. Зараз дуже швидкими темпами розвивається штучний інтелект. Розвиватися варто разом з ним для того, щоби не дати можливості машинам винищити людство.

Попереду дуже складні часи, тож людина повинна розвиватися постійно. Треба думати. Не дай Боже жити стереотипами. І зараз би я радив усім вчитися розрізняти фейки. Фейками переповнені соціальні мережі, фейками забите телебачення. І якщо людина буде розвиватися самостійно, якщо буде думати, оцінювати і не сприймати на віру все, що їй кажуть, вона зможе вписатися в сучасний надзвичайно складний світ, який ставатиме ще складнішим.

Які емоції сьогодні у Вас викликає резиденція митрополитів Буковини і Далмації, де свого часу проходило Ваше студентське життя?

І студентське життя, і працював я там довго. Єдине, що я б хотів, ще хоча би раз туди під'їхати і подивитися хоч через віконечко автомобіля. Я розумію, що цього, на жаль, уже не станеться. А коли бачу ці фотографії, то щось дуже тепле в мене у душі прокидається.

Щиро дякую Вам за розмову!

Прошу!

аудиоверсія

4

Ліана Вакуленко: «Це мій університет!»

місце	м. Чернівці
дата	16.06.2025
спосіб	розмова по телефону
інтерв'юєрка	Анна Дондюк

ВАКУЛЕНКО Ліана Василівна (нар. 28.10.1936 у м. Запоріжжя) — українська археологиня, докторка історичних наук, професорка. Випускниця історичного факультету ЧДУ 1961 р. (з відзнакою). Працювала у Тернопільському краєзнавчому музеї (1961), завідувачка історичного музею ЧДУ (1963–1967), керівниця археологічної експедиції та практики. Аспірантка Інституту археології АН УРСР (1968–1971). Наукова співробітниця відділу археології раннях слов'ян ІА АН УРСР / НАНУ (1971–2010). Кандидатка історичних наук (1974), докторка історичних наук (2009). Професорка та завідувачка кафедри музейної справи й охорони пам'яток історії та культури Кримського університету культури, м. Сімферополь (2010–2014). Через російську окупацію Криму повернулася до Києва. Провідна наукова співробітниця Національного історичного музею України (2014–2020). Дослідниця старожитностей римського та ранньосередньовічного часу. Авторка численних статей та монографій.

Добрий день, шановна Ліано Василівно. Мене звати Дондюк Анна. Я студентка спеціальності «Середня освіта. Історія»

факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який у цьому році відзначатиме 150-річний ювілей. Зважаючи на те, що Ви свого часу закінчили історичний факультет Чернівецького університету, я запрошую Вас на інтерв'ю — як це було, спогади про студентські роки на історичній факультеті. Скажіть, будь ласка, чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, даю дозвіл.

Представтесь, будь ласка, зазначивши дату свого народження.

Дата мого народження — 28 жовтня 1936 р.

Дякую. Скажіть, будь ласка, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

Анечко, це була сива давнина: з 1956-го по 1961 рр.

О, чудово. Скажіть, будь ласка, який був Ваш типовий студентський день навчання? З чого він починався і чим завершувався?

Анечко, починався з лекцій. Треба було бігти на лекції.

А де Ви проживали? В гуртожитку?

Ні, я жила вдома.

Вдома? Зі своїми батьками?

Так.

То Вам було близько прибігти на навчання, правда?

Так. З гуртожитку їм було ще ближче. Мені теж було недалеко.

А чим Ви займалися після лекцій?

Після лекцій... У мене було дві подруги. Після лекцій йшли додому. Іноді в пиріжкову — в нас була улюблена пиріжкова, хоча вдома чекав обід. Але нас щось несло в цю пиріжкову. Потім додому і готувалися. Якщо був семінар, то готувалися до семінару.

Чи можете Ви пригадати, якими були вимоги до навчання студентів? Скажімо, чи вважалось обов'язковою умовою ведення конспектів?

Ні, не вважалось. Хто хотів, той писав, хто не хотів, той не писав. Тільки одного разу... і це не був викладач нашого Факультету, а філфаку. Він читав невеличкий курс про радянську літературу останніх десятиліть. І я не писала цей конспект, бо я це вже читала, а він фактично сюжети розповідав. І він мене спитав: «Чому Ви не пишете конспект?» На що я йому зухвало відповіла, що я завжди записую лише суттєве. Це він мене спитав після 1-ї години пари. Але не заспокоївся.

Після другої знову мене підкликав і попросив показати конспект. Там був тільки заголовок цієї лекції. І він сказав: «Ви ж казали, що записуєте суттєве». І тут я відповіла йому: «А Ви ще нічого суттєвого не сказали». Він дуже образився, сказав, що він знає таких, як я, які сюди прийшли не вчитися, а вдало вийти заміж — чи щось таке. Тож побіг скаржитись у деканат. Оскільки я була відмінниця, то в деканаті, мабуть, йому сказали, щоб мене більше не чіпав. Я справді вела конспекти, але тоді дійсно не було що писати...

Чудова історія! А скажіть ще про курсові та дипломні роботи. Чи було це складно для Вас? Чи мали Ви якусь свободу у виборі теми? Розкажіть, будь ласка, про свій досвід.

Теми загалом... Тема задавалася, можна було вибрати. В курсовій, я пригадую, коли це був один період, віддавали групі цей період... І так можна було вибрати різні теми.

Було для Вас складно написання курсової та дипломної?

Ні! Як «складно»? Нормально!

А чи відвідували Ви бібліотеки, музеї чи інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки, наприклад, до семінарів?

Ой, Анечко, я дуже любила нашу бібліотеку. Я не знаю, чи кожен університет може похвалитися такою чудовою бібліотекою. Я її дуже любила і з задоволенням туди ходила. Там писала і курсові, і дипломну. До речі, для дипломників там були виділені кімнати. Бібліотека прекрасна, з цими торшерами!.. Я не знаю, чи вона такою лишилася, але я її дуже любила і завжди її відвідувала із задоволенням.

Вона зараз теж у дуже хорошому стані. А музеї Ви відвідували?

Музеї, так, відвідували. Наш головний, краєзнавчий музей на вулиці Кобилянської. Звичайно, відвідувала!

Як Ви готувались до екзаменів, як вони відбувалися — письмово чи усно? І чи враховувалось під час екзамену відвідування занять?

Чи викладачі звертали увагу на відвідування, цього я не знаю. Можливо, вони помічали, що хтось не ходить. Але навряд чи. Я взагалі не пам'ятаю, щоб люди систематично не ходили. Всі ходили на заняття. Екзамени здавали усно, не письмово. Всі усно. Завжди усно.

А як Ви готувались до екзаменів? Завчасно?

По-різному. Адже я була студенткою. Готувалася вдома, читала підручник, конспект. Мені здається, що це у всі віки однаково студенти готуються до екзаменів.

Це точно. А скажіть, чи змінився Ваш стиль мислення та підхід до навчання, починаючи від 1-го курсу до останнього?

Це вже було так давно, що й не пригадаю. Але я думаю, що змінилося те, що я у підручнику чи в якійсь науковій праці, яку читали, скажімо, для семінару, навчилася виділяти головне — не читати все підряд, а якось виділяти головне, що потрібно, що складає суть цієї роботи. Навчилася швидше читати.

А скажіть, будь ласка, чи були якісь студентські навчальні наукові об'єднання, до прикладу, і чи брали Ви у них участь?

У нас на факультеті я відвідувала археологічний гурток. У нас був археологічний гурток. Ми писали доповіді, і в нас проводились на факультеті студентські конференції. Ми читали там свої доповіді.

А які практики Ви проходили під час навчання? Можливо, якась з них запам'яталась Вам найбільше?

Археологічна практика запам'яталась найбільше, бо це визначило мій фах. Я археолог, якщо Ви не знаєте. І це стало професією мого життя. Перша, археологічна практика відкрила мені археологію, бо історію я любила ще зі школи,

тому і вступила на історичний факультет. А от ця практика відкрила мені археологію. І після цієї практики... Тут я хочу сказати про Винокура Іона Ізраїлевича, який тільки-но прийшов до нас в університет і ще навіть нічого не читав у нас. Але перше, що він робив, — вів археологічну практику. А потім він запропонував, хто хоче, поїхати в Житомирську область, бо він там копав черняхівське поселення. І ми з моєю подругою після цієї практики ще поїхали туди в експедицію. Пропрацювали майже місяць. А потім я вже кожне літо їздила в експедиції. Кожне літо! Так я вибрала свій фах.

Це чудово, справді. Чудова історія!

А ще в нас були педагогічні практики — дві. Одна практика була місяць, здається, у міській школі. Це була 9-а школа в Чернівцях, якщо Ви знаєте, де вона. А друга була в селі, ми й жили там...

А де Вам практика більше сподобалась: у місті чи в селі?

Здається, все ж таки в місті. В селі, я пам'ятаю, мені дали класне керівництво 5-м класом, а це був найбільш неслухняний клас. І головне, що інші, хто там був на цій практиці, до мене пред'являли претензії: «А сьогодні твій тамтой щось зробив». Оскільки я була класний керівник, то й відповідала за все.

Моя подруга прибігла і сказала: «А сьогодні твій директор млина (а це був син директора млина) мені не давав вести урок». Так що цю сільську практику я більше запам'ятала.

Скажіть, будь ласка, під час навчання які викладачі Вам особливо запам'яталися? Кого студенти найбільше боялися і чому?

Аню, я не знаю. Я нікого не боялася! Вони були нестрашні. Хороші були викладачі!

Та іноді ж студенти бояться строгих викладачів.

Найбільше всі запам'ятали Євгенія Вікентійовича Черезова. Він був наш куратор. І на I курсі він читав «Стародавній світ»... Це для Вас абсолютно незрозуміло — нас же посилали працювати в колгосп. І на I курсі ми ще навіть не презнаййомилися. Буквально відразу відправили в колгосп

у Кіровоградську область збирати кукурудзу. Причому курси інші розподілили в якесь головне село і менші. А нам, I-му курсу, дісталось село, в якому нічого не було, — ніяких установ, від магазину тільки філія.

І наш Черезов з нами поїхав. А він був абсолютно міська людина, причому родом з Ленінграда, закінчив Ленінградський університет і там захистив дисертацію. Він займався давнім Єгиптом, більше того — сільським господарством давнього Єгипту. Він сільське господарство давнього Єгипту, може, й знав, хоч він ніколи в Єгипті не був. Але це село українське (він і в російському ніколи не був, в українському тим більше), воно було йому зовсім незнайоме. І він казав іноді такі дурниці, що це залишилося в студентських анналах. До речі, ми завжди пам'ятаємо. А я Вам хочу сказати, що в нас були хлопці, які вже армію пройшли, мали досвід роботи в селі. Вони там себе непогано почували.

Так, у своїй тарілці?

А ми йшли по рядку кукурудзи і ламали. От між рядками високої кукурудзи ми не бачили одне одного. Зламав з одного боку, кинув у кошик, і потім з другого. І так аж до жовтневих свят. Я хочу сказати, що я все ж таки їхала з дому, тож у мене був тепліший одяг. А деякі діти тільки приїхали на навчання у вересні — тоді одна погода, а потім стало інакше. Це вже був жовтень, холодно, й одягу теплого було. Так що я Вам скажу, що це був, м'яко кажучи, не курорт. Хлопці, наприклад, вони возили — їм дали коней, воза. А раз вони поскаржилися нашому Черезову, що в них порвалося щось в упряжі. А він сказав — я не знаю, правда чи ні, але так розказували — він сказав: «Ось конопля, то ви зробіть з неї мотузочку і підв'яжіть запряг»^а. Оце покоління студентів! Розумієте?

Такого викладача точно можна назвати найкреативнішим з усіх.

Він, так, він!.. Я не знаю, чи коноплі росли в Єгипті і віршовочки...

^а Вот конопля, так вы сделайте из неё верёвочку и подвяжите упряжь (рос.).

А скажіть, які звичаї і традиції існували у Вашій групі? Чи була Ваша група дружньою?

Більш-менш. Я не пригадую, що були якісь скандали чи інші неприємності. Нормально було! Ми ходили, наприклад, у похід в Карпати. У нас була така одна неділя. Ми присвятили її їзді на лижах.

О, чудово! То ви любили спільно відпочивати?

Так! Не скажу, що любили і що завжди так було. Але час від часу було. Карпати — це прекрасно. Був такий похід. Ми відпросилися, нам дозволили у п'ятницю пропустити навчання і ми 2 дні — в п'ятницю, суботу і частину неділі були в Карпатах. А в неділю каталися на лижах.

Чудово! А як стосовно недоброчесності під час навчання? Чи існувала так звана «студентська мафія»?

Ні, Анечко, я нічого такого не знаю. Ніколи не чула, що таке є. Зовсім нещодавно я розмовляла зі своїм однокурсником. Він незрячий. І він сказав, що на I-му курсі була в нас студентка (вона після I-го кудись перевелася), що на екзамені йшла поруч з ним, брала 2 білети і легший брала собі, а важчий давала йому. Читала, що там написано. Я нещодавно, коли з ним розмовляла, це почула. До цього не знаю більше ніяких таких випадків.

Може, хтось звідкись списував, мав якісь шпаргалки — не знаю. Не було ніякого скандалу, нікого такого, щоб ловили чи щоб щось подібне було.

Чи можете пригадати трішки ще щось про свої студентські будні? Чи отримували Ви стипендію?

Ой, Аню, тут було таке! Стипендію отримували. Мені потрібна була довідка про доходи батьків. І якщо дохід був пристойний, то стипендію давали тільки, якщо всі п'ятірки. А я не завжди отримувала стипендію через те, що жила вдома. Батьки мої обоє працювали. Я ж у гуртожитку не жила і мене годували батьки. Мені не потрібно було за стипендію харчуватись. Звичайно, мені було неприємно, бо іноді все ж таки хочеться свої власні кошти мати, правда? Я закінчила з відзнакою, т. зв. «червоним» дипломом. Але не за всі сесії в мене було самі п'ятірки, знаєте, були й четвірки. Тоді стипендії не було.

Чи існували в період Вашого навчання певні вимоги щодо зовнішнього вигляду студента — одяг, зачіска, татуювання тощо? Який мав бути вигляд студента?

Татуювання я ніколи не бачила. Ні, це були інші часи! Тоді оцих от... ніяких не було. Були так звані «стиляги», які вузькі штанці носили. Але це щось особливе. У нас у групі таких не було. Нічого такого не було.

Я ще хочу сказати, що в нас були спортивні секції. Я, наприклад, грала в баскетбол.

Бо Ви високого зросту?

Високого, так!

Здається, були стрілецькі секції і змагання. У нас висіла дошка, де були фото наших спортсменів, які досягли якихось результатів. Грала й у волейбол, була волейбольна секція. У нас був спортивний зал, там і тренувалися. Був також спортивний майданчик за університетом — не за резиденцією, а за корпусом фізики.

Можливо, якась особливість була до зачісок дівочих? Зібране волосся чи щось подібне?

Ні, мені здається, що ніяких таких правил не було і ніхто особливо не виділявся... А за резиденцією вже був чудовий парк, і ми завжди на перервах там гуляли. Дуже красивий парк! Тож ми там гуляли, на лавицях сиділи, розмовляли.

У Вас були подруги у групі?

Так, у мене було дві подруги. Мій майбутній чоловік Олег Михайлович Приходнюк, — на жаль, його вже немає з нами. між іншим, теж археолог, доктор наук і навіть лауреат державної премії, — він завжди розказував, що вперше побачив мене в цьому парку.

Нічого собі, яка історія!

Ой, так! Я його не бачила, бо він був молодший і вчився на I-му курсі, а я вже була на III-му. І, звичайно, я на першокурсника уваги не звертала. А потім я приїхала у львівську експедицію і він туди приїхав, бо теж зацікавився археологією.

І звідти почалась Ваша історія?

Звідти почалась наша історія.

Чудово. Це дуже мило. А скажіть, будь ласка, дуже популярний вислів, що студент завжди голодний, на Вашу думку, — правдивий?

Аню, я ж жила вдома! А чи інші голодували — я не знаю, не чула. Вони, я знаю, в гуртожитку варили собі їжу. І була їдальня.

Студенти, навіть ті, що живуть удома, люблять бігти в буфет чи кудись на перервах...

Ми йшли в пиріжкову — там були пиріжки з різною начинкою. І після лекції ми йшли туди. Вдома обід є, а ми йшли в цю пиріжкову!..

Чи вдавалося Вам поєднувати навчання та особисте життя?

Знаєте, в мене якогось такого особистого життя не було. Ми ходили в театр, ходили в кіно, а я ще ходила у філармонію. У нас тоді був такий директор філармонії знаменитий (я вже забула зараз його прізвище). Він мав певні зв'язки, і в цій філармонії були дуже хороші концерти видатних музикантів — скрипалів, піаністів. Я жила дуже близько від філармонії. Квитки було важко діставати, треба було це робити заздалегідь. От ми ходили з подругами на всі прем'єри у філармонію і в театр.

Нічого собі!..

Театр же, Ви знаєте, дуже красивий у нас. Взагалі Чернівці чудові. От і знали ми наших артистів, у нас були улюблені артисти. Потім особисте життя — побачення чи що? Звичайно! А чого там не поєднувати? Побачення ж може бути ввечері, правда?

Звичайно, так! А скажіть, чи проводились на факультеті якісь студентські свята, наприклад, посвята в студенти, вечірки?

Посвят у студенти не було, цього звичаю не було. Вечірки, може, були в гуртожитку, але я там не була. А ось вечори в нас були. Вечори з танцями були таки на факультеті! І це були тематичні вечори. Наприклад, пам'ятаю, що спочатку доповідь робили, а потім — танці. Так-от, пам'ятаю, що я робила доповідь про Івана Франка, про його поезію.

А потім були танці, музика грала. І я пам'ятаю, як я танцювала!

Я ще забула Вам сказати, що другий раз нас теж послали в колгосп, але вже в Чернівецьку область. Це була дуже красива місцина, колишній маєток, а перед ним був парк і невеличке озеро. Ми в цьому маєтку не жили, бо коли прийшла радянська влада, там зробили будинок відпочинку. А коли ми туди приїхали, там уже не було нічого. Його ремонтували і збирались переробити на будинок для людей похилого віку. А ми, студенти, жили у флігелі.

І там ми збирали картоплю після картоплекопального комбайну, який навіть збирав картоплю, але її багато залишалося у землі. І нам на трьох-чотирьох давали відро, ми копирсали цю картоплю, виколупували — і в це відро. А вечорами у нас завжди були танці. Цілий факультет там був. Хлопці вміли грати на гітарі, на баяні, і ми, пам'ятаю, дуже часто танцювали. Кожен вечір!

А скажіть, будь ласка, чи був у Вас якийсь такий спосіб для «перезавантаження» після навчання — для відпочинку?

Я особисто дуже любила художню літературу, взагалі любила читати. З подругами зустрічались, по вулиці Кобилянської гуляли. І я ж Вам казала — в театр ходили. Був час на навчання і на дозвілля.

Скажіть, чи під час навчання Ви брали участь у суспільному та політичному житті?

У нас була комсомольська організація, комсомольська група, збори. Знаєте радянський анекдот? Коли когось запитували «Чи ухилялися Ви від лінії партії?», він чи вона відповідали: «Ні, я ухилялася разом з лінією партії». Так от, комсомолец ухилявся і коливався разом з лінією партії.

Була така історія тоді (Боже, яка це давнина!), що четверо наших моряків якимось чином — чи баржу їх відірвало від берега? — 40 днів на цій баржі були в океані. В них їжі не було і води не було. І вони якось виживали, ніби й ремені варили. І їх врятували американці, забрали в Америку, там підлікували. І це була мужність така!.. І вони всі вижили, всі один одного підтримували.

То наш Черезов на комсомольських зборах за щось нам дорікав: мовляв, «ваші ровесники 40 днів бовтались

у морі»^а, а Ви тут не хочете працювати. Всім подобалось оце «бовтались у морі»!..

Але політика мала вплив на студентське життя, правда?

Так! Утім, я не знаю, Анечко. Завжди були ті, які хотіли займати посади. Був комітет комсомолу університету, навіть спеціальна кімнатка для нього з друкарською машинкою. Були такі! І вони, може, й пішли потім по цій дорозі: райком комсомолу, міськком, обком. Потім партія.

Якось мені потрібно було для експедиції роздобути машину. Я вже тоді працювала в Інституті археології, тож вирішила використати студентські зв'язки. Пішла до одного колеги (він вчився на курс раніше) і попросила сприяння, щоб машину мені дали з місцевого гаража. І він посприям! Машину мені потрібно було велику, експедиційну, я хотіла ГАЗ-66. Вона крита, там можна було і людей, і майно перевозити. Велика і в неї, казали, добра прохідність. А я ж Прикарпаттям займалася. Тому й використовувала ці зв'язки з тими, хто ставав начальниками!..

Скажіть, а чи можна було тоді піднімати гострі суспільні та політичні теми — чи розмовляти про них було заборонено?

Я не знаю. Ми такі теми не піднімали, хоч анекдоти розказували — це правда. Про політику говорити не можна було, критикувати не можна було, а про політику казати «Ура, ура, ми там те зробимо!» — можна було. Але в нас у групі бажаючих це говорити не було. Ніхто не зробив такої чиновницької кар'єри.

А скажіть, будь ласка, чи цікавитесь Ви сучасним життям на факультеті — можливо, через сучасні інтернет-мережі?

Ні, я не використовую мережі. Але хочу сказати, що досі, до цієї війни, до онлайн я кожен рік приїжджала в Чернівці на щорічні археологічні конференції. Кожен рік! Вони в грудні відбувалися у вас в університеті. І я приїздила! Потім видавали навіть збірник «Археологія України». Я завжди вважала своїм обов'язком дати туди статтю чи тези. Обов'язково через те, що це мій університет!

^а Ваши ровесники 40 дней болтались в море (рос.).

Скажіть, наскільки допомогло навчання на факультеті у Вашому професійному становленні та реалізації себе в житті?

Звичайно, освіта завжди допомагає, якщо не марнувати ці роки. Це по-перше. По-друге, я ж Вам сказала, що археологія стала справою мого життя. І більше того, я займалася археологією західноукраїнських земель — Буковини, Галичини. Я багато-багато років, десятки років провела в експедиціях.

Ви стали відомим науковцем, археологом, доктором історичних наук, професором. Чи були серед Ваших однокурсників студенти такі, як і Ви, котрі зуміли реалізувати себе в історичній науці?

Так! Наприклад, професор Вашого університету і завідувач кафедри Василь Мефодійович Ботушанський. І ще був один доктор наук Володимир Прокопович Газін. Він був професором у Кам'янці-Подільському — то був спочатку педінститут, а тепер теж національний університет. І було кілька кандидатів. Наприклад, [Станіслав Васильович] Хільчевський, він теж працював у нашому університеті. Мабуть, уже зараз на пенсії. Потім [Едуард Тимофійович] Соломко, теж кандидат наук. Група була сильна! Більшість студентів йшли все-таки працювати за професією і стали вчителями.

Які емоції сьогодні у Вас викликає резиденція митрополитів Буковини і Далмації, де минуло Ваше студентське життя?

Анечко, яке вона може викликати почуття? Захоплення! Я взагалі дуже люблю Чернівці. А резиденція — це щось найкрасивіше. Колись давно, 15 років тому, я вже не знаю, як так вийшло, після закінчення університету мене попросили, і я написала навіть статтю в газету про резиденцію. Вона була прекрасна. А зараз іще краще підреставрували.

Так, зараз дуже гарно. І останнє запитання: які поради чи настанови дали б Ви сучасному студентові?

Настанови?.. Треба вчитися! Я вважаю, що це головна настанова — не марнувати час, а вчитися! І думаю, що дуже важливо вчити іноземні мови. Дуже важливо! Наполегливо, по-справжньому. Мені потім довелося продовжу-

вати вчитись додатково, бо це дуже (особливо для науковця) розширює можливості.

Подорожувати теж — дуже! Зараз є можливості подорожувати, такі, яких у нас не було. І треба цим користатися. Зараз війна. Але можна подорожувати по Україні і за кордон. По Україні просто дух захоплює. Такі є місця красиві! Я, звичайно, дуже люблю своє Прикарпаття. Але мій чоловік, він копав (мав експедиції) в Центральній Україні. І я пам'ятаю, думала, що красивішого за Прикарпаття нічого не може бути. Але пам'ятаю, коли я приїхала вперше на Пастирське — це таке городище Пастирське в Черкаській області (ми приїхали машиною експедиційною) — я виїшла і подивилась — яка то краса! Так що Україна вся красива. Правда, коли я тоді кукурудзу збирала в степу, то я якось так не перейнялася цим. Хоча художня література каже, що і степи дуже красиві. Але я тоді якось цього не побачила. І на Дніпрі, Подніпров'я дуже гарне. В Україні де можна — треба подорожувати! І за кордон треба їхати! Для цього й потрібно знати мови.

Чудові настанови! Дуже дякую Вам. Я сама наче занурилась у минуле. Було приємно з Вами поспілкуватися. Дуже дякую Вам за цю можливість, Ліано Василівно!

Боюся, може, треба було якось більш офіційно відповідати Вам, а я ж поринула у свої спогади...

Спогади — це найприємніше. Дякую щиро! Бажаю Вам міцного здоров'я, багато років життя і всього найкращого. Дякую Вам. Гарного дня. До побачення!

І Вам гарного дня! До побачення!

аудиоверсія

5

Ігор Жалоба:
**«Це була
основа, яка
дозволила мені
зреалізуватися»**

<i>місце</i>	м. Чернівці
<i>дата</i>	09.06.2025
<i>спосіб</i>	розмова по телефону
<i>інтерв'юер</i>	Юрій Чорней

ЖАЛОБА Ігор Володимирович (нар. 21.02.1964 у с. Кроква Кельменецького р-ну Чернівецької обл.) — український історик, доктор історичних наук, професор. Випускник історичного факультету ЧДУ 1986 р. Нині — завідувач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету імені Бориса Грінченка. Автор понад 120 наукових праць з історії транспортних комунікацій Австро-Угорщини. Президент українського осередку Пан'європейського Союзу. Нагороджений орденом «Буховина». У 2022–2024 рр. – військослужбовець ЗСУ.

Добрий день, Ігоре Володимировичу. Мене звати Юрій. Я студент спеціальності «Історія та археологія» факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Наш університет у цьому році відзначатиме 150-річний ювілей. Зважаючи на те, що Ви свого часу закінчили історичний факультет, я прошу Вас дати інтерв'ю на тему «Як це було. Спогади про студентські роки на істфаці». Чи погоджуєтесь Ви на використання матеріалів інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, звісно.

Представтесь, будь ласка, зазначивши дату свого народження та місце проживання.

Мене звати ЖАлоба Ігор Володимирович. 21 лютого 1964 р. н., проживаю у Києві.

Дякую за відповідь. Зазначте, будь ласка, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

1981 — 1986-й.

Цікаво би було почути, як проходив Ваш типовий день навчання.

Як правило, було з пари, тобто до обіду ми займалися. Перші 4 роки ми навчалися в 5-му корпусі, у правому крилі. Відповідно були й перерви. Тоді ми заходили в парк. Це було дуже-дуже приємно. Потім студентська їдальня, далі йшли в бібліотеку, а ввечері — на тренування. Ось так приблизно це відбувалося. І по четвергах з II-го курсу у нас були ще заняття на військовій кафедрі.

Якими були тодішні вимоги до навчання студентів? Скажімо, чи було обов'язковим ведення конспектів?

В інтересах самих студентів треба було вести конспекти. Багато залежало від викладача, бо дехто перевіряв ведення конспектів, але більшість не перевіряла. Дехто, наприклад, покійний Теодорович Микола Михайлович дозволяв користуватися власними конспектами під час здачі іспиту. Тому ми вели конспекти. Але й багато залежало від настрою: колись хотілося конспектувати, колись не особливо. Але я намагався конспектувати, хоч і не любив. Наприклад,

нам треба було з історії КПРС конспектувати твори класиків марксизму-ленінізму, в першу чергу Леніна. То в моєму випадку я до цього ставився доста формально, тобто щось переписував, але без особливого заглиблення.

Дякую. Я знаю, що Ваша професійна кар'єра безпосередньо пов'язана з нашою університетською бібліотекою. Скажіть, будь ласка, чи відвідували Ви бібліотеку в студентські роки? Наскільки це часто відбувалося і взагалі яка роль бібліотеки у Вашому навчанні?

Розумієте, тоді неможливо було нічого скачати, бо інтернету не було. Тобто: ти міг списати щось у своїх друзів при підготовці до семінарських та інших занять. А як писати курсові, дипломні?! Звичайно, треба було йти в бібліотеку. І в бібліотеку тоді ходили, це правда. Особливо на віддачі дівчата працювали дуже важко, бо вишиковувались черги студентів, які замовляли літературу, зал був заповнений. Без бібліотеки тоді нереально було навчатися. Це правда.

Дякую.

Інша справа, що вже потім, після завершення навчання, так склалося, що я 4 роки відпрацював бібліографом у нашій Науковій бібліотеці — з 1986-го по 1990 рр. Але це був уже трохи інший період.

Дякую за відповідь. Ще таке запитання. У житті кожного студента є момент, коли «неочікувано» приходить сесія і настає період екзаменів. Скажіть, будь ласка, як відбувались у Вас екзамени — у письмовій чи усній формі? І чи враховувались під час цих екзаменів відвідування занять? Які загалом були вигоди до навчання?

Я не пригадую жодного письмового екзамену. Тобто всі екзамени були усними. І так ти мав довести свої знання перед викладачем. Це мені дуже подобалося і подобається до сьогодення. Тобто я, наприклад, не розумію цю накопичувальну систему і все, що з цим пов'язано, тому що для мене як викладача, наприклад, здача студентом іспиту — це завершення навчального процесу. Тобто це для мене ще навчальний процес. Я під час іспиту ще коригую те, що він десь не до кінця зрозумів, зважаю на якісь моменти, ним упущені. Тобто це для мене не момент іспиту, це не насолода «потравити» студента, а якраз елемент

завершення нашої співпраці — моєї співпраці зі студентом. І тоді в переважній більшості випадків так і було. Я не пригадую викладачів, які би відводили душу на студентах чи щось таке. Це було серйозно, це було вимогливо.

І ця система давала великий позитивний результат, бо студенти вчилися формулювати свою думку, відповідно вони показували свої знання. А знання або є, або їх немає. Тобто тут ти вже нікуди не дінешся від цього.

Щодо відвідування занять. Ви розумієте, в принципі, якби питання про те, що заняття не відвідуються, в когось і поставало, то доволі швидко з такими студентами розбиралися в тому плані, що карали, могли за невідвідування відрахувати тощо. Тому відвідування заняття було святе. І розмови про те, що я працюю і не можу сьогодні прийти на заняття, Ви маєте під мене підлаштуватися і так далі, — про це просто не могло бути й мови.

Дякую. Зазвичай на I-й курс студенти приходять на навчання з великим ентузіазмом. Дехто продовжує з таким ентузіазмом вчитись до останнього курсу. У декого ж цей ентузіазм спадає. А скажіть, будь ласка, як змінилося Ваше мислення та підхід до навчання від I-го до останнього курсу?

У мене не було такого перепаду, щоб я в чомусь розчарувався. Я із задоволенням навчався від I-го до V-го курсу, бо в нас були чудові, хороші викладачі. У нас була чудова атмосфера на історичному факультеті. Тому я міг бути, наприклад, незгідний з якоюсь оцінкою, з якоюсь четвіркою, але завжди знав, що, в принципі, це моя вина, це об'єктивно. Тобто суб'єктивно я міг себе повести не дуже вдало в якийсь момент, побоятися щось сказати чи чогось не знати. І отримував відповідно, наприклад, четвірку, а не п'ятірку. Але я спокійно до цього ставився. Інакше кажучи, в мене ні разу не було такої думки, що викладач винен в моїй оцінці, розумієте? І тому, в принципі, від I-го до V-го курсу я із задоволенням навчався. Це правда.

Ви згадували, що у Вас були дуже хороші викладачі. А які викладачі Вам особливо запам'ятались?

Зараз із вдячністю згадую кожного викладача, з яким я мав честь і можливість перетинатися в той час. Кожен був по-своєму цікавий. Але якщо мається на увазі, хто вразив мене саме як викладач, це Євген Васильович Сахновський

і, мабуть, Іван Антонович Гриценко. Але в першу чергу наша наукова співпраця з Іваном Антоновичем. А з Євгеном Васильовичем Сахновським — то він вражав мене саме як викладач, бо був украй нестандартний навіть по тих часах. Але при цьому вимогливий! Усі знали, що «пройти Сахновського» — це дуже-дуже відповідально. І я в нього отримав відмінні оцінки і дуже цим пишався, що от я Євгена Васильовича пройшов! Так ще в студентські роки склалися ці стосунки, і потім я завжди дорожив його думкою.

Просто для того, щоб Ви зрозуміли... Вам це важко пояснити, бо це була радянська епоха. Це, знаєте, певні рамки, які не можна було переходити, і т. д.

Свій перший іспит Євгену Васильовичу Сахновському я здавав з історії Азії і Африки. Приходжу, а він зранку прийняв тільки в кількох людей, потім пішов волейбол пограв, потім прийшов, повернувся, кличе мене і каже: «Жалоба, знаєш, там на Центральній площі вождь рукою показує на бар „Сніжинка“?». А там дійсно на Центральній площі тоді стояв пам'ятник Леніну. І навпроти, там де банк зараз, на 1-му поверсі колись був бар «Сніжинка», улюблений серед студентів і в принципі серед молоді. Це була субота чи неділя, коли ми здавали цей іспит. І він каже: «От сходи туди, купи мені бутерброд і воду мінеральну». Я пішов, купив, прийшов, віддав. Він мені повернув гроші за це. Далі я тягнув білет і здавав іспит. І це жодним чином не позначилося, що я збігав, йому приніс щось — і за це якось поблажка мусить бути чи ще щось. Це просто я згадую, як здавав іспит, наприклад, оцей — і як це відбувалося. Але в цілому він умів подати матеріал надзвичайно! Тобто він сам у нього вникав і далі настільки цікаво все розповідав, що ти не міг відірватися й уважно все слухав.

Зазвичай найбільше таких цікавих історій відбувається в гуртожитку. Скажіть, будь ласка, Ви мешкали в гуртожитку?

Ні, я ж із 1981-го вже був чернівчанином. Тобто мої батьки переїхали, ми спочатку знімали квартиру, а потім перебрались у нашу власну з 1983 р. на проспекті. Але оскільки це був проспект 50-ліття Жовтня (тепер проспект Незалежності), то до гуртожитків було рукою подати. І до того ж я був у дружніх контактах зі своїми однокурсниками і не тільки. Тому я часто бував в гуртожитку, хлопці та дівчата інших факультетів взагалі в якийсь момент думали, що

я живу в гуртожитку, настільки часто я там бував. Цей бік життя в гуртожитку був відомий для мене й тим, що я часто відвідував там дискотеки і т. д. До хлопців заходив, до дівчат заходив, тож відчув поверхнево і смак студентського життя в гуртожитку.

Якраз у той час, коли Ви навчались, розвивались різні субкультури. Молодь узагалі в будь-який час хотіла якось виділятися: чи то одягом, зачіскою, чи татуюваннями. Скажіть, будь ласка, чи існували певні вимоги щодо зовнішнього вигляду студента?

Так, на 100%. Це був радянський час. Я, наприклад, усе життя мріяв носити бороду. Мені ще з села запам'яталося, що я хотів мати бороду. Зрозуміло, що її я не міг мати. Хоча всі класики були бородатими, але на той момент це була ознака більше якогось протесту. Оскільки це час хіпі, час року, багато хто носив бороди серед цих рокерів, як і довге волосся. І це заборонялося. Правда, ми під час I-го курсу ще могли носити щось, бо ще в школі нам обрізали, тобто військовик підходив, хапав за патли і відправляв стригтися. І відтак був такий період (I-й курс), коли ми ще могли собі десь якісь вольності допустити. А потім почалася з II-го курсу військова кафедра. То перше, що зробили, це нас вишикували, перевірили на предмет довжини волосся і всіх відправляли стригтися, у кого не відповідала стандартам довжина волосся. А хто намагався якимось чином «з'їхати» з цієї системи, «схалтурити», тих змушували одягати-знімати протигаз. І тоді питання відпадало, бо це справді дуже боляче, коли в тебе довге волосся і ти намагаєшся цей протигаз натягнути/зняти. Тому до цього вимоги були.

Але ми виходили з цієї ситуації влітку, бо, наприклад, я з якогось моменту почав їздити в спортивний табір «Буковинець», то завжди на літо запускав собі бороду. Чи на археологічній практиці хлопці запускали бороду. Але вже 1 вересня, як правило, всі приходили голеними.

Багато хто каже, і я як сучасний студент також можу це говорити, що студентські роки — найкращі. Студентське життя — це не тільки про навчання, це і про дозвілля, і про перше кохання, і про друзів. Скажіть, будь ласка, при інтенсивному навчанні і при таких вимогах викладачів чи вдалося поєднати навчання та особисте життя? Як Ви, можливо,

«перезавантажувались» після навчання? Яким був відпочинок, неформальний бік життя?

По суботах-неділях переважно відбувалися дискотеки в гуртожитках. Це те, що для мене було [перезавантаженням]. Наприклад, я міг ходити і ходив туди із задоволенням, намагаючись не пропускати дискотеки. Танцювати там хотілося. Це по вихідних. А так з III-го курсу я почав займатися хокеєм на траві. То відповідно в певні дні приходив на заняття з клюшкою і після занять біг на тренування.

Ви розумієте, в радянський час вибору особливого не було. Але ми ходили і в кіно! Це теж була своєрідна розвага. Плюс Кобилянська, пішохідна зона, часто могли гуляти там. І хтось із моїх однокурсників міг любити бари, наприклад. Були такі популярні на Валя Кузьміна, потім «Сайгон» на Кобилянській (забув, якою була його офіційна назва). Хтось ходив [туди]. Я по барах та ресторанах не ходив. Це не моє і до сьогоднішнього дня. Тому я в цьому задоволення особливого не знаходив і не знаходжу. Відповідно я ніколи не захоплювався алкоголем. Але були [такі], що могли зловживати. Ні, це не мій бік. Мені вистачало і так радості від життя.

Пам'ятаю, хлопці часто приходили до мене додому самі чи зі своїми дівчатами, і ми виходили, наприклад, у місто. Якось ми зібралися й вирішили: «Все, ідемо, значить, у бар „Сніжинка“, сядемо і будемо сидіти, будемо спокійно їсти». Але так не вийшло, бо ми прийшли, зайняли чергу, першими зайняли столик, сіли. І тут уже над нами стояли, скажімо, дівчата теж з морозивом і чекали, поки ми звільнимо місце. Зрозуміло, що ми довго не витримали: швидко з'їли те морозиво і пішли на вулицю. Зараз по Чернівцях Ви маєте вибір, слава Богу, куди піти. Якщо тут зайнято, Ви йдете в наступний заклад. А в радянський час цього не було. Тому був такий розпорядок...

Скажіть, будь ласка, чи цікавились студенти політикою і чи брали Ви безпосередню участь у політичному, суспільному житті в студентські часи?

Дивіться, політика вся була контрольована. Відповідно, після 6-ї статті Конституції СРСР 1977 р., де стояло, що керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства є Комуністична партія Радянського Союзу, політики

в тому сенсі, як ми її зараз розуміємо, тобто боротьби між різними політичними напрямками, політичними партіями і т. д. в Радянському Союзі не було. Через те і політології як предмету і науки не було. Бо не було що досліджувати, бо була одна партія.

Але в тому сенсі, що відбувається в країні, що відбувається в світі, звичайно, це цікавило. Це частина людської природи. Треба бути вже абсолютно амебним, щоб не цікавитися. Ти знаходишся в суспільстві і навколо тебе щось відбувається. Через те зрозуміло, що не сильно можна було артикулювати і практично не артикулювалося в тому сенсі, що ми могли публічно стати і щось критикувати. Але ми розуміли, що є, як у радянській пропаганді називалося, «певні проблеми і вади в радянському суспільстві». Наприклад, ми, молоді, в той час мріяли про джинси. Джинси можна було купити лише за кордоном, там дістати. В радянський час це називалося «дістати через фарцовщиків», через цей тіньовий сектор економіки, які або самі шили і продавали під виглядом всяких брендів, або завозили з Польщі чи ще звідкись. Я пригадую, як особливо під кінець уже [Союзу] приїжджали до нас ці політінформатори, в тому числі з Москви, і розповідали про те, що проблеми, з якими ми стикаємося, це пов'язано з тим, що ми перемогли в Другій світовій війні, ми понесли великі жертви і плюс вороже оточення навколо. І я пам'ятаю, мене цікавило питання. Під час війни в 1941 р. за декілька місяців вивезли заводи танкові з території України і налагодили виробництво танків на Уралі. А виходить, що за 40 років (з 1945 по 1985 рр.) не спромоглися налагодити в Радянському Союзі випуск джинсів. Тобто питання, чому так?

З іншого боку, були оці так звані «спрямовані» напрямки, які курувалися; наприклад, був так званий «ФОП», факультети суспільних професій. Я вибрав собі [спеціальність] «Лектор-міжнародник». І в мене була тема «Антиракетний рух в Західній Європі». І я з цією темою ходив по гуртожитках, у тому числі в педучилище і т.д., і здійснював політінформаторську роботу, роз'яснюючи, що ми витрачаємо кошти, щоб протистояти капіталістичному «злочинному» Заходу, який розміщує ракети. Але про те, що ми порушили, тобто Радянський Союз порушив домовленості і першим розташував ракети (так звані СС-20, до речі, з нашого Південмашу, які на Заході називали «Сатана»),

я цього, наприклад, не знав, бо подавалася лише одностороння інформація.

Від часу Вашого навчання на факультеті вже минуло доволі багато років і багато що змінилось. Скажіть, будь ласка, чи цікавитеся Ви сучасним життям факультету?

Із цим я мало зараз перетинаюся. Тобто коли я приїжджаю в Чернівці, я завжди заходжу до колег, із кимось зустрічаюся. Але щоб регулярно слідкувати, що відбувається, — так не скажу. Зберігаються якісь особисті контакти. Наприклад, з Ігорем Андрійовичем Піддубним познайомилися, ще коли були абітурієнтами. Він зі своїм батьком, а я зі своєю мамою прийшли здавати документи для вступу на історичний факультет. І ми як сіли тоді разом, коли познайомилися, потім завжди, де були якісь загальні лекції, сиділи поруч і дружимо до сьогоднішнього дня. Ще з колегами я заходжу зараз до Василя Леонтійовича [Карна]. Ми періодично обговорюємо справи, ділимося враженнями. Розумієте, я до 2004 р. викладав, мої колишні студенти зараз стали викладачами і ми по якихось справах зараз перетинаємося. З Наталею Нечаєвою-Юрійчук ми зустрічалися в Жешуві. Але щоб я міг сказати, що знаю поточну ситуацію на факультеті, цього не можу.

Дуже добре, що Ви знайшли друзів на ціле життя і дотепер підтримуєте з ними контакт. А які сучасні явища в університеті Вам здаються кроком уперед порівняно з часом Вашого навчання? Яких нововведень Вам не вистачало під час Вашого навчання?

Мушу чесно зізнатись, я дуже критичний до того, що зараз відбувається в українській системі освіти. Я вважаю, що тут має відбутись відверта дискусія і багато чого має бути переосмислено та змінено, бо рівень освіти, на моє переконання, дуже падає. Тому ті нововведення, які я бачив, мені не подобаються. Через це я, наприклад, пішов з системи освіти і зараз працюю в Академії наук. Це я зробив ще в липні 2021 р.

Зрозумійте правильно, університет — це місце, де мають навчатися ті, хто можуть, а не хто хоче. Тобто у футбол можуть грати всі, так? Але лише одиниці стають, наприклад, Роналдо чи Ліонель Мессі, і чи ті, хто потрапляє

в національні команди, і т. д. Так і тут, у системі освіти, має бути конкурентне середовище.

Якщо визначити, що спрощує зараз роботу, це безумовно, технології. Щоб Ви зрозуміли, мені треба було їхати в архів і від руки все виписувати. Зараз ці документи виставлені, зараз книги виставлені [в інтернеті]. Вам не обов'язково зараз йти в бібліотеку, щоб прочитати якусь книгу. Більше того, Вам не обов'язково її конспектувати, бо Ви можете Ctrl+C, Ctrl+V і маєте результат. І це має свій плюс — Ви економите час. Це має свій мінус — Ви не засвоюєте матеріал. Отож, усе те, що я від руки переписував в архіві, пам'ятаю до сьогоднішнього дня, бо я прочитував документ, вибирав звідти те, що для мене важливо, пам'ятав, що ще щось залишилося, що я не виписав. А коли я потім почав приїжджати і у стислий термін собі накопював тих документів, так частина досі лежить; у мене до них руки не дійшли.

Тому в цілому по системі освіти мені ці нововведення не подобаються. Юро, Ви можете це розцінити так: старий викладач нарікає на нові часи... Технологічний прогрес я приймаю, бо це частина історичного поступу. У процесі цього технологічного прогресу ми маємо щось втратити. Але втрати не мають перевершувати позитиву. На сьогоднішній день за технологічністю Україна — просто супер, і це мене радує.

Погоджуюся з Вами. Завжди в усьому є свої плюси й мінуси. Інформаційні технології, технології в цілому також мають свої переваги — і недоліків також чимало.

Я ще хотів сказати, що все залежить від того, хто цим користується. От ножем можна почистити картоплю і можна вбити людину, так? Тобто це все дуже індивідуально і відповідно залежить від тих моральних принципів, з якими ми підходимо до нашого життя.

Ви здобули великий багаж знань, навичок на факультеті. А скажіть, будь ласка, як вони допомогли Вам у професійному становленні і в реалізації себе у житті?

Дивіться, я так чи інакше пішов стежею історика. І ті знання, які я отримав завдяки викладачам і своєму сумлінню, вони стають мені в нагоді кожного дня, бо ти пишеш статтю, тобі потрібні якісь базові знання. А тут я

завдячую Іванові Антоновичу Гриценку, який був моїм науковим керівником, починаючи з III-го курсу, і який дуже добросовісно ставився до написання наукових робіт. Це був просто феноменальний викладач. Я йому завдячую своєю науковою кар'єрою і тим науковим напрямком, яким я так чи інакше займаюся донині. Це він мені запропонував ще в кінці II-го курсу [вчити] німецьку мову, яку нам викладала Марія Олексіївна. Вона й порекомендувала мене Іванові Антоновичу як одного зі студентів, який більш-менш знає німецьку мову і може писати нею наукові праці, пов'язані з австрійським періодом [історії] Буковини.

І я користуюся цією мовою до сьогоднішнього дня і не тільки як історик, а вже як і солдат, і як людина, яка бере участь в публічних заходах у Німеччині, Австрії. Ця мова зі мною. І це теж частина мого студентського середовища і мого студентського минулого. Тому так, це була основа, яка дозволила мені зреалізуватися в тій сфері, якою я займався і займаюся до сьогоднішнього дня.

Дякую за відповідь. Хочу дати завершальне питання, мабуть, надихаюче для сучасних студентів. Упевнений, що вони до Вашої думки прислухаються. Які поради або настанови дали б Ви сучасному студентові?

Не боятися! Зараз такий час, що ви маєте заявляти свою позицію. Там, де з чимось незгідні і бачите, що щось несправедливо, обов'язково не мовчіть, піднімайте ці питання. Вчіться! Це реально. Завжди були можливості і зараз є ці можливості обійти щось, отримати позитивну оцінку, не сильно напружуючись і т. д. Намагайтеся так не робити. Я розумію, що кожен для себе вирішує, але ми на 4-му році війни, на кону стоїть майбутнє України й демократичного світу. І нам у цьому вкрай технологічному світі потрібні освічені, креативні, незалежні люди. Якщо у нас в Україні не буде освічених, креативних, самостійно мислячих, незалежних людей, на проєкті «Україна» можна ставити крапку. Це я Вам прямо кажу.

Дивіться, до 1 червня 2025 р. я цим на Заході намагався постійно достукатися. Казав: «Ви не розумієте, зараз на російсько-українському фронті нова якість війни». Вони ж так дивилися на мене, мовляв: «Ми ж з Європи, ми з НАТО, у нас танки, а що у вас?!». А 1 червня 2025 р. в Міжнародний день захисту дітей СБУ провела операцію під назвою «Павутина». Якщо би не було людського матеріалу з відпо-

відним запасом духу, креативності, самоорганізації, критичного мислення і т. д., ми не провели б цю операцію. Ви бачили, як Моссад на це відреагував? Моссад, який вважався кращою розвідкою і спецслужбою світу! І вони визнали, що зробила СБУ. Американці зараз задумуються над тим, що ця операція показала всю незахищеність традиційних засобів стратегічної «тріади», які вважалися суперважливими.

Тобто, ми вступаємо в новий технологічний світ із відповідними плюсами, але й з відповідними викликами. І вистояти, перемогти у цьому світі можуть лише, ще раз наголошую, освічені, критично мислячі, незалежні, креативні особистості. І чим більше ми будемо мати таких особистостей, тим більше креативною, успішною і незалежною буде Україна. І вони здобудуть нарешті цю реальну незалежність. І при цьому це ваша реальність уже сьогодні, тобто коли ви говорите, що ви студенти, у вас якесь [далеке] майбутнє. Ні, це вже ваша реальність, це ваш теперішній час, в якому ви маєте себе реалізувати.

Ви захочете реалізувати себе в корупційних схемах, забудьте, ви вже не будете мати куди тікати. А якщо ви зреалізуєте себе в цій сфері, яка дає майбутнє цій країні, не у крикливій вишиванці, не у «Слава Україні!» на кожному кроці, а тихенько будете робити щось, списувати і т. д.... Дотримання слова і дії! Тобто ви сказали, що любите Україну. Значить, цю любов ви підтверджуєте щоденно вашим навчанням, вашою незалежністю, вашою позицією і вашими успіхами. Бо успіх кожного з вас піде в загальну скарбницю успіхів України і її майбуття.

Дуже дякую Вам за розмову, за таке надихаюче слово. Впевнений, що її послухають і прочитають багато студентів, викладачів. Вона залишиться на роки, майбутні студенти і не тільки студенти з неї зможуть зробити певні висновки.

Я тільки за! Дякую і Вам.

*Дякую за Ваш час. Бажаю Вам гарного дня і всього найкращого.
До зустрічі!*

аудиоверсія

6

Любомир Михайлина: «Шануйте *Alma mater!*»

місце	м. Чернівці
дата	12.06.2025
спосіб	розмова по телефону
інтерв'юерка	Ірина Шарата

МИХАЙЛИНА Любомир Павлович (нар. 17 червня 1953 р. у м. Чернівці) — український археолог, доктор історичних наук. У 1975 р. закінчив Чернівецький державний університет за спеціальністю «Історія», після чого розпочав там викладацьку діяльність. У 1975–2003 рр. брав участь в археологічних експедиціях, займався науковою роботою. У 2003–2008 рр. працював у Міністерстві праці та соціальної політики України та в апараті Ради національної безпеки і оборони України. У 2008–2010 рр. завідувач відділу «Польовий комітет» Інституту археології НАНУ. У 2010–2012 рр. — директор Державного історико-архітектурного заповідника «Хотинська фортеця». У 2012–2017 рр. — генеральний директор Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. З вересня 2017 р. — провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу історії Києво-Печерської лаври та музейництва Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». Член Співки археологів України, член Українського національного комітету Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць (ІКОМОС). Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Добрий день, Любомире Павловичу. Мене звати Ірина. Я студентка III курсу факультету історії, політології і міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на тему «Як це було? Спогади про студентські роки на істфаці». Скажіть, будь ласка, чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, даю.

Добре, тоді представтесь, будь ласка, як Вас звати і коли Ви народилися.

Любомир Михайлина, народився 17 червня 1953 р.

Зазначте, будь ласка, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

З 1970-го по 1975 рр.

Можете описати в деталях Ваш типовий день навчання?

Зранку навчання — лекційні, практичні заняття. Після обіду — бібліотека. А також я працював вдома, оскільки в мене також була непогана батьківська бібліотека. Так що цілий день був зайнятий. Ну, крім того, займався спортом в університеті, тому частину часу присвячував заняттям спортом.

А які були вимоги до навчання студентів і чи вважалось обов'язковим ведення конспектів?

Так, це було обов'язково, навіть контролювали ведення конспектів. Періодично конспекти здавали на перевірку.

І це оцінювалось?

Ну, не оцінювалось, а чи є, чи нема — таким чином.

А от курсові і дипломні — чи було це складно? Чи мали Ви свободу у виборі тем? Розкажіть, будь ласка, про свій досвід.

Свобода була. Вибирав тільки те, що цікавить. Не те, що подобається, а те, що цікавить. Потім була значна робота з літературою в бібліотеці, так, як і у всіх.

З якого курсу починали писати курсові?

Уже з I-го року.

Ви сказали, що відвідували бібліотеку. А чи відвідували Ви музеї та інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки і засвоєння матеріалу?

Дуже часто відвідував краєзнавчий музей. Більше того, наш учитель, викладач Борис Тимощук, по закінченню якоїсь археологічної теми для засвоєння матеріалу обов'язково запрошував нас у музей, щоб ми подивились ті матеріали, які стосуються теми, яку щойно завершили.

А як Ви готувались до екзаменів? Вони були письмові чи усні? І чи впливали Ваші відвідування занять на оцінку?

У мій час усі екзамени були усні. А от чи залежала оцінка від відвідування? Думаю, що кожний викладач бачив свій журнал і давав додаткові питання по тих темах, які студент не відвідав. Ясно, що якщо він не чув нічого про ці речі, які обговорювалися на лекціях, на семінарських заняттях, то, очевидно, була відповідна оцінка. Ставилась оцінка за те, чого не знав; за те, що не ходив, оцінка не ставилась.

Чи змінився Ваш стиль мислення і підхід до навчання від I-го до останнього курсу?

Можна сказати, що так. Більш раціонально почав використовуватись час.

А чи було у Вас досить часу для самостійного навчання?

Так, було достатньо.

Чи були якісь студентські або наукові об'єднання і чи брали Ви у них участь?

Було студентське наукове товариство. Я в ньому брав участь, більше того, щорічно брав участь у наукових всеоюзних, республіканських і регіональних археологічних конференціях з I-го курсу по останній.

Чи існувало тоді студентське самоврядування?

Так, існувало.

А які викладачі Вам особливо запам'ятались? І кого з викладачів найбільше боялися студенти? І чи був якийсь викладач найкративніший серед усіх?

Ну, оцінювати викладачів... вони всі були прекрасні, тому ми й отримали освіту. Мабуть, боялися тих, хто більше вимагав. Я не хочу називати прізвища, але є викладачі, які достатньо вимагали, щоб їхній предмет студенти засвоювали доброякісно. Зрештою, це приносило їм користь у майбутньому, в майбутній роботі.

Що стосується викладача, який найбільше вплинув на вибір моєї подальшої роботи, а все-таки моя подальша робота загалом була науковою, то це був Борис Онисимович Тимошук, який вів у нас «Основи археології». Власне, з I-го курсу він мене зацікавив, і я відтоді почав займатися археологією в науковому плані. Не полишаю й по сьогоднішній день. Працював в свій час викладачем в університеті, викладав цей же предмет. Працював у Інституті археології Академії наук у Києві. Також ці знання мені знадобилися як директору державного заповідника «Хотинська фортеця», а також Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». Крім того, працював на державній роботі, зокрема в Міністерстві праці та соціальної політики, в апараті Ради безпеки та оборони України. Тобто всі ці знання, які я здобув під час навчання в університеті, сформували мене як науковця, як особистість, як людину, що займалася державною роботою, за що я вдячний своїй *Alma mater*.

Ваша студентська група — це більше про серйозне навчання чи про час, проведений разом?

У той час більше про навчання. Не тільки в нашій групі, а в більшості груп того часу, коли я навчався, це все-таки більше про навчання, хоча не забували і про відпочинок.

А яким чином?

У нас були спільні вечори — тематичні, а також просто вечори відпочинку з танцями, як завжди. Те, що молодь полюбляє і по сьогоднішній день.

А чи існували у Вашій групі якісь звичаї або традиції?

Навряд чи я щось таке можу сказати. Можливо, й було, а вже не пригадую.

А як стосовно недоброчесності? Наскільки поширеними були списування і чи існувала т. зв. «студентська мафія»?

Щодо другого питання, то в нас такого не було. Списування, на жаль, були. Хоча, скажімо так, коли я також працював викладачем в університеті, то мав шанс порівняти, що в часи мого студентського життя списувань було менше. От коли я вже працював викладачем, на жаль, такої недоброчесності появилось більше.

Чи отримували Ви стипендію і чи її вистачало?

Стипендію я отримував. Ну, тут ще, мабуть, відіграло роль те, що я — корінний чернівчанин і жив удома. Мабуть, мені вистачало. Я не думаю, що всім студентам, які жили в гуртожитку, стипендії було достатньо.

А можете пригадати, яка це сума була?

Ой, не пригадую вже. Давно було.

Яким чином формувався Ваш студентський «кошик для життя»? Що Ви купували на стипендію?

У зв'язку з тим, що я жив удома, то й харчувався удома, коштів на харчування зі стипендії не витрачав. Багато йшло на придбання літератури. Дуже любив купувати книжки. Ну, і в мене їх зараз дуже і дуже багато. Мабуть, ще на одяг, відвідування театрів, кіно і т. д.

Ви бували тоді в гуртожитку? Можливо, навідували друзів або одногрупників?

Весь час був. Щотижня 3–4 рази зустрічались, тобто часто. Я любив компанію наших одногрупників. Ми часто збиралися, вчилися разом і разом проводили час.

Які тоді були умови в гуртожитку? Яка була там атмосфера загалом? Чи існували в гуртожитку якісь традиції?

Про традиції не можу сказати, оскільки не мешкав там. А умови, ну, знаєте, навіть у той час хотілось, щоб вони були кращими.

Це був який гуртожиток?

Спочатку це був гуртожиток на вулиці Островського, зараз це гуртожиток викладачів. А потім 1-й гуртожиток.

Чи існували певні вимоги до зовнішнього вигляду студента — одяг, зачіска, татуювання, ще щось?

Питання татуювання на той час було неактуальне, ніхто його не використовував. Особливих таких вимог до дрес-коду не було, але кожен студент намагався виглядати пристойно.

Офіційно-діловий стиль?

Якось більше офіційно-діловий. Скажімо, було мало джинсів. Більше діловий був стиль.

А як щодо харчування між парами?

У нас був гарний буфет. Я навчався тоді у 5-му корпусі, і ми з задоволенням відвідували його. Там був гарний асортимент продуктів.

Які страви були особливо популярні серед студентів? Можливо, знаєте якісь рецепти студентської кухні?

Ну, не зможу відповісти на це питання. Звичайні і перші, і другі страви. Між парами харчувалися різними булочками, смаколиками.

Наскільки дорого було для студента харчуватись у буфеті?

Дешево було. Дешево.

Чи вдавалось Вам поєднувати навчання і особисте життя?

Ну, звичайно, в такі роки молода людина завжди це все поєднує.

Чи проводились на факультеті студентські свята, вечірки?

Це було досить поширене і постійне явище. Посвята в студенти була, це вже традиція давня, і вона підтримувалася. Я думаю, що і зараз такий захід існує. Були тематичні вечори, присвячені різним датам. Дуже часто практикувалися вечори відпочинку в гуртожитках.

Чи були якісь особливі місця, може, кафе або парк, де Ви проводили час після пар?

Особисто я любив проводити час у парку 5-го корпусу університету. Дуже любив парк — нинішній парк Шевченка.

Є таке поняття, як перезавантаження після пар. Який у Вас був найкращий спосіб відпочити?

Я досить багато часу присвячував спорту, і мені це допомагало. Я розряджався на цих тренуваннях, які проводилися викладачами кафедри фізкультури.

А у Вас фізкультура була наскільки часто?

За розкладом, по-моєму, раз чи два в тиждень. Але ті, хто ходив на заняття по секціях, не відвідували звичайні заняття, оскільки вони заняття в секціях були 3 рази в тиждень.

Це всі 4 роки була фізкультура?

5 років. Тільки, по-моєму, на останньому році фізкультури вже не було. Ну, не пригадую, не можу точно сказати.

Чи часто Ви для відпочинку відвідували культурні заходи, театри або концерти, ще щось?

У ті молоді роки хотілося все бачити. Обов'язково відвідували всі нові фільми, не пропускали концерти відомих і не тільки наших, а й зарубіжних співаків, танцюристів, колективів, театральних труп, які гостювали в Чернівцях.

А в який кінотеатр найчастіше у Чернівцях ходили?

У «Жовтень».

Ви казали, що займалися спортом. А яким саме? Може, мали ще справу з мистецтвом?

Спочатку займався ручним м'ячем, а потім нашу команду перевели... і ми створили першу команду в Україні з хокею на траві. Команда університету (так і називалась «Університет Чернівці») стала першою командою з хокею на траві в Україні.

Як щодо творчості?

Я весь час працював над випуском стінних газет (зараз не знаю, чи випускаються). Колись це вважалося дуже важливим. Ну, і я часто туди дописував, особливо багато оформлював.

Чи брали Ви участь у суспільному і політичному житті? Якщо так, наскільки добровільно або примусово це було?

Ну, брав, як усі. Це тоді не здавалося примусовим.

А наскільки політика загалом мала вплив на Ваше студентське життя?

Не дуже велике.

Тобто студенти мали можливість піднімати гострі суспільні, політичні теми. Ви якось це обговорювали?

Ми це обговорювали. Проводилися спеціальні дискусії. Фактично кожного тижня проводилася «Політична інформація». Зараз такого заходу, мабуть, немає. А колись було обов'язково кожного тижня в кожній академічній групі або на кожному курсі.

Чи пам'ятаєте Ви реакцію студентів на політику тогочасної державної влади?

Знаєте, такого особливо нічого не можу сказати. Не знаю.

Поговоримо про сучасність. Чи цікавитесь Ви сучасним життям на факультеті? Можливо, завдяки інтернет-ресурсам?

Я весь час відвідую сайт університету, заходжу подивитись, як там живе історичний факультет (зараз він має трошки іншу назву). Часто (зараз уже менше) приїжджав на наукові конференції, які проводились в університеті. Уже коли не працював в університеті, брав участь в археологічних експедиціях, які проводилися історичним факультетом на території Чернівецької області.

А в які роки Ви працювали викладачем?

З 1976-го по 2003-й.

Які предмети викладали?

«Основи археології», «Історію первісного суспільства». Вів семінарські заняття з «Історії середніх віків». Читав ряд спецкурсів і спецсеминарів, які стосувалися в основному археології.

Які явища в університеті і на факультеті Вам здаються кроком уперед, якщо порівнювати з часом Вашого навчання?

Мені важко сказати, бо я так дуже предметно не вивчаю, чим зараз займається факультет, не вникаю у навчальний процес. Про це не видно на сайті університету. Мені важко сказати, що саме покращилося. Я думаю, що ті добрі традиції, які заклалися ще за час мого навчання, вони продовжуються і зараз. Мені так здається.

Можете поділитися якоюсь цікавою історією зі свого студентського життя, яка Вам особливо запам'яталась?

Знаєте, таких історій багато. Але, мабуть найбільш цікавим було те, як проводилися практичні заняття з археології. Я не знаю, чи зараз це практикують. Раніше наш викладач Борис Тимошук завжди проводив такі заняття в суботу і в неділю. Ми збирались біля адміністрації (нинішньої державної адміністрації), їхали в якесь село і прямо на місці вивчали археологічні пам'ятки, здійснюючи розкопки. Мені це дуже подобалось, всім це дуже подобалося. Це були такі, ну, своєрідні походи, де поєднувалися туристичні походи із набуттям практичних навичок в галузі археології. Потім, наскільки знаю, таку практику запозичили в нашого університету й інші виші України.

Які у Вас були практики була після кожного навчального року?

Були практики археологічна, музейна, педагогічна. Більше не пригадую нічого. У більшості випадків, на моє прохання, я брав участь в археологічних експедиціях. І тому деякі практики я проходив у складі цієї експедиції. А педагогічну практику проходив, звісно, у школах Чернівців, зокрема в своїй рідній школі № 9, яка знаходиться біля центрального корпусу університету.

Чи допомогло навчання на факультеті у Вашому професійному становленні і реалізації себе в житті?

Абсолютно всі ті знання, які я отримав в університеті, далі продовжував як самоосвіту, вони мені знадобилися в практичній діяльності. Крім того, університет дав навички не тільки наукових досліджень, а й людського спілкування, що має неабияке значення в будь-якій сфері людської діяльності.

Чи дали б Ви якісь поради або настанови сучасному студентові?

Мабуть, це найкращий час для підготовки до майбутнього життя. Якщо ви вже стали на цю стежку, ставтесь до навчання добросовісно, оскільки це ваш багаж, те, що ви здобудете, ніхто вам не додасть і ніхто у вас не забере. Тобто навчання, навчання... Скористайтесь своїм шансом стати гарним спеціалістом і шануйте, звісно, свою *Alma mater*.

Можете розповісти більше про свою роботу? Чим Ви займаєтесь? Може, розкажіть про Вашу роботу на посаді генерального директора Києво-Печерського заповідника та Хотинської фортеці?

Зараз я вже не директор, але тоді основні роботи у Хотинській фортеці, Києво-Печерській лаврі — це збереження пам'яток, які знаходяться на території цих заповідників, оскільки це наше національне надбання. Тут треба було проводити і дослідження, і популяризацію. Один із важливих напрямків діяльності у заповідниках — це реставраційні і відновлювальні роботи. Ви знаєте, часом пам'ятки доходять до такого стану від старості, під впливом атмосферних та інших впливів. Вони потребують щоденної уваги і проведення реставраційних робіт. От у цьому плані зроблено багато.

Крім того, у таких закладах проводяться масштабні наукові дослідження, публікація матеріалів, конференції, виставкова діяльність, оскільки треба представляти матеріали, які здобуті під час досліджень або зберігаються у фондах тієї чи іншої установи, показувати людям, щоб вони знали свою історію і пишались нею.

Чому Ви обрали саме фах історика і чи можете розповісти історію Вашого вступу? Як Ви здавали іспити?

Питання, що я буду істориком, очевидно, було вирішено десь у 6-му чи, мабуть, 7-му класі. В мене батько історик і він привив таку любов до історичної науки. Я думав, що я буду «чистим» істориком, але коли я вступив, то почався курс «Основи археології», я дуже захопився археологією, фактично все життя присвятив їй і не жалкую.

Щиро дякую Вам за розмову!

Будь ласка, шануйте *Alma mater*!

аудиоверсія

7

Ігор Палійчук:
**«Перемагають
ті, хто вірить
у перемогу»**

<i>місце</i>	м. Чернівці
<i>дата</i>	06.06.2025
<i>спосіб</i>	розмова наживо
<i>інтерв'юер</i>	Юрій Чорней

ПАЛІЙЧУК Ігор Олексійович (нар. 08.03.1969 р.) — український педагог, директор Чернівецької гімназії № 13 Чернівецької міської ради. Випускник історичного факультету ЧДУ 1995 р. (з відзнакою). Науковий керівник — професор І. А. Гриценко. Досліджував тему «Українське козацтво і Молдова». Учасник студентського руху національного відродження, «Революції на граніті» (1990–1991). З березня 2022 р. по квітень 2025 р. — військовослужбовець ЗСУ.

Добрий день. Мене звати Юрій. Я студент III курсу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на тему «Як це було? Спогади про студентські роки на істфаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Даю.

Представтесь, будь ласка, як Вас звати, коли Ви народились?

Палійчук Ігор Олексійович, народився 8 березня 1969 р. на Івано-Франківщині.

Зазначте, будь ласка, у які саме роки Ви навчались на істфаці?

На історичному факультеті я навчався з 1990-го по 1995 рр. Вступив після служби в Збройних Силах на той час Радянського Союзу. Спочатку я вступав 1989 р., не пройшов за конкурсом, здавши всі екзамени, й пішов на підготовче відділення. Таких на підготовчому відділенні було, по-моєму, 8 осіб. Хлопці були всі після служби в армії, а дівчата мали десь по 2 роки трудового стажу. Такі були положення.

Ми були останнім випуском підготовчого відділення. Навчалися з 1989-го по 1990 рр., зустрілися з історією та іншими предметами, з яких нас готували для вступу. Пройшли всі вступні іспити успішно і з 1990 р. були зараховані на навчання на історичному факультеті на той час Чернівецького державного університету.

Скажіть, будь ласка, чи було важко вступити, на основі чого відбувався вступ?

На той час вступити було дуже важко, тому що був конкурс. Я не пригадую вже, скільки там осіб [було на місці], коли я вступав. Єдине полегшення — попередники мені розказували, що було 50 абітурієнтів, 2 групи, а нас на той час збільшили кількість, бо утворили на історичному факультеті наче 4 кафедри. І кожна кафедра мала б мати 25 студентів, 25 осіб на одну групу, разом близько 100. І тому, можливо, конкурс був трішки менший, десь 2 особи на місце. У попередні роки був десь 4 особи на місце, але все одно вступити було на той час дуже непросто.

Чи пам'ятаєте Ви свій перший день навчання? І взагалі, як у ті роки виглядав типовий день студента?

Ми були дуже відповідальними, хоча вже рік перебували в університетських гуртожитках, мали загальне уявлення про ситуацію. Навчання розпочали в найстарішому, 1-му корпусі університету. Ми там навчалися зо 2 роки разом з математиками. Потім, коли вже отримали корпус колишнього обкому [комуністичної партії], нас перевели в «обком», і ми продовжили навчання там.

З-поміж нас було дуже відповідальних дітей. Не думали, наприклад, про відпочинок, про розваги, а навчалися. Я на той час був уже сімейний. Якраз одружився на I курсі, тому що ми з дружиною однокласники, знали одне одного вже 6 років. Вона навчалася на біологічному факультеті. Тому жив із дружиною в гуртожитку біологічного факультету, хоча на історичний дуже часто заходив до своїх хлопців, з якими навчалися на підготовчому відділенні. Для мене там навіть деякий час тримали місце, аби я міг до них приходити. А потім до нас підселився наш студент, який теж навчався після служби в армії.

Кажете, що всі студенти були відповідальними. А наскільки суворими були викладачі? Наскільки їхні вимоги були високі?

Викладачі були — як завжди викладачі. Панібратства ніколи не було. Була строгість. Старалися. Ніякої грубості з їх боку не було. Маю на увазі щодо відповідальності, тому що всі ми тоді працювали в бібліотеках. Уявляєте собі: для того щоб підготувати семінарське заняття, була черга за підручниками. Бо їх на той час не вистачало.

Хтось придумував таку схему, щоб підготуватися на семінарські заняття: брав методичку і замовляв літературу наперед на 2–3 заняття. У нас такого не було. Але знаю, що на старших курсах навіть відбувалися конфліктні ситуації через підручники, коли один студент замовив наперед, а іншому не дісталось. Вони сперечалися, питання вирішувалося навіть на рівні деканату. Зараз це виглядає дивно, але ми в бібліотеці... уявляєте — курс 100 чоловік і 70 сидить в бібліотеці. 70, бо всі інші прийшли, їм нічого не дісталось й вони вже переписували одні в одних. Таке було у нас.

Настільки велика жага в студентів була до навчання і до знань! Дуже часто буває так, принаймні в наш період, що до IV-го курсу ця жага згасає. Скажіть, будь ласка, чи не було такого у Вас? Як змінилось Ваше ставлення до навчання впродовж студентських років?

Звичайно. Потім вже й людей стало менше, залишилася така групка, яка постійно просиджувала у бібліотеці. Хочу сказати, що це, напевне, притаманне всім випускникам і різним курсам. Нам викладачі колись сказали, що спочатку ти працюєш на авторитет, а потім авторитет працює на тебе. Ця мудрість, напевне, століттями служить для студента. До IV-го, до V-го курсу залишилися одиниці. У нас був однокурсник, який найкраще вчився. Він потім став доктором, може, й професором на історичному факультеті, працював на кафедрі політології. На жаль, його зараз немає. Це Ігор Мельничук. Ретельно готувався до всіх предметів. Здається, він був у нас абсолютним відмінником. Усі предмети здавав на «відмінно». І такі були хлопці на кожному курсі. Такі, як він, постійно працювали в бібліотеках.

Є люди, які залишаються назавжди в нашій пам'яті. Хто з викладачів Вам запам'ятався найбільше? Може, є такий викладач, який Вас підштовхнув до історичних досліджень?

Усі викладачі до нас добре ставилися. Панібратства не було. Навіть якщо були жарти, то жарти як для дорослих. Вони завжди вимагали. Ніхто нікому нічого не прощав. Мені повезло, тому що я вступив і був зарахований на кафедру історії України. На той час (якраз у 1990-і рр.) йшло повернення до вивчення історії України у всього суспільства, в тому числі і серед нас, істориків. Ми повинні були продовжити цю роботу.

Я вважаю, що в нас на кафедрі історії України були високі класні викладачі, у тому числі завідувач кафедри Василь Мефодійович Ботушанський, якого на сьогоднішній день нема поміж живими. У мене впродовж років науковим керівником моєї курсової роботи був Іван Антонович Гриценко, знаменитий професор нашого університету. Саме він прищепив мені любов до козацтва, запропонував писати про козацтво. Це тема, якою я цікавлюся по сьогоднішній день. Саме він запропонував мені тему «Українське козацтво і Молдова», про їх взаємостосунки. Після закінчення

університету з цією темою я навіть прикріплювався до кафедри як аспірант-заочник, але, на жаль, не вийшло, бо пішов працювати в освіту, треба було вирішувати сімейні питання. Тому я не став викладачем і не захистився. Але це було дуже цікаво.

Варто згадати і наступного декана — це [Олександр Володимирович] Добржанський, а також інших викладачів, які на той час працювали на кафедрі історії [України] та на інших кафедрах. Тоді ще була кафедра історії СРСР, якою завідував Василь Миколайович Филипчук, була й кафедра стародавнього часу, якою завідував [Георгій Костянтинович] Кожолянко. Це професори, що були Професорами з великої літери, які багато працювали й багато зробили. Нам пощастило, що в нас були такі викладачі.

Ви згадували, що проживали в гуртожитку. Скажіть, будь ласка, чи були у гуртожитку якісь власні традиції? Що запам'яталось із неформального життя?

Я, можливо, унікал у тому сенсі, що жив потрошки в різних гуртожитках. На підготовчому відділенні ми жили рік у гуртожитку філологічного факультету. Коли вступив на I-й курс, одружився й жив 2 роки в гуртожитку біологічного факультету. Хоча, кажу, я постійно забігав до гуртожитку історичного факультету. Дружина моя закінчила університет після III-го курсу. Нам не вистачило місця, то я як кращий студент брав путівки до санаторію-профілакторію. Ми півроку жили в 6-му гуртожитку. Там жили аспіранти і був санаторій-профілакторій. Єдиний гуртожиток, де я не жив, це математичний — 4-й, по-моєму. Але заходив і туди, у нас були знайомі математики.

Життя в гуртожитку — це була незамінна річ. Що сказати про традиції? Я 2 роки свідомого життя жив з біологами, і там були на той час дуже патріотичні сили. Тоді продовжувався процес національного відродження. Була створена молодіжна організація «Молодий рух України». Мої одногрупники якраз були там лідерами. Це молоді хлопці, які приїхали із Заліщиків з Тернопільської області. Вони вже знали нову історію не так, як ми, й загалом були дуже активними.

Ми брали участь в усіх політичних акціях: «Революції на граніті», в пікетуванні... це був якраз 1991-й р., —

пікетуванні будинків адміністрації Чернівецької області. Були перші й депутати зі студентства: Борис Баглий з біофаку, депутат міської ради, до нього зверталися.

Найбільше, що мені подобалося, це спорт. Ми постійно грали у футбол і у волейбол на спортивних майданчиках. Оскільки я цими видами у свій час займався, то там відбувалися такі баталії! Не зупинялися ні зимою, ні влітку. Це було життя! Після III курсу я вже був змушений перейти на квартиру (бо «сімейного» гуртожитку нам не дісталось, ми знімали з дружиною квартиру в місті). Але постійно приходив до гуртожитків, щоб пограти у футбол і зустрітися з товаришами, поспілкуватися, десь посперечатися. Ось таке в нас було життя.

Скажіть, будь ласка, чи цікавитеся Ви взагалі сучасним життям на факультеті, тим, що в нас діється на сьогодні?

Звичайно, в мене є деякі знайомі серед викладачів університету. З нашого курсу в університеті є мої однокурсники, які стали викладачами. Я ще раз хочу сказати про Мельничука, якого вже немає. Ми з ним були в досить добрих стосунках, починаючи ще з університетської бібліотеки. Микола Романович Гуїванюк працює на кафедрі історії України. Буквально кілька днів тому ми з ним говорили. Мене постійно запрошував попередній декан — Добржанський Олександр Володимирович.

Прекрасно знаю і нового декана, тому що він наш колишній викладач, — це Василь Леонтійович Карпо. Пам'ятаю, були річніці факультету. Він запросив нас, директорів шкіл, які є істориками, ми відвідували факультет, бачили презентації, святкування. Так що я горджуся тим, що в свій час я прийшов сюди, на історичний факультет, і що історичний факультет дуже вплинув на мою подальшу долю.

Ви людина, яка безпосередньо бере участь в освітньому процесі і глибоко пов'язані з освітою, тривалий час працюєте у школі. Які зараз явища в університеті здаються Вам кроком вперед? Які зміни на краще Ви бачите порівняно з часом Вашого навчання?

Навіть сьогоднішнє наше інтерв'ю — це крок уперед. Колись ми про таке і не думали. Ми відшукували якісь свої

моменти. Факультет розвивається, він змінюється, відповідає сьогоднішньому часу, реаліям.

Я вже адміністратор, директор школи. У мене колеги історики. Одна з них — це людина, історик, яка на рік швидше, ніж я, закінчила університет, прийшла до школи працювати. Це Тетяна Василівна Радевич. Її дочка, Анастасія Радевич, теж дуже обдарована й дуже розумна вчителька, за якою майбутнє історичної освіти. От таких якраз фахівців і готує наш історичний факультет.

Я бачу, що вони не стоять на місці, розвиваються, і я думаю, що він на 100% відповідає сучасним вимогам щодо викладання, освіти, щодо [наукової] праці істориків в інших галузях, де можуть влаштуватися на роботу викладачі. Там з'явилися нові кафедри, які очолюють також ті викладачі, які навчали нас, які були кращими викладачами — міжнародної інформації, політології, державного управління. Це справді факультет, який відповідає викликам і вимогам сьогодення.

Багато хто стверджує, що студентські роки — це один із найкращих періодів життя людини. Чи була якась студентська історія, яка запам'яталась Вам на все життя?

Я не можу сказати про якісь екстраординарні історії, це все було якось так — ми приходили, вчилися, сперечалися з нашими однокурсниками, одногрупниками, постійно шукали нову інформацію. Перед тим, як мали піти на навчання, інколи ми навчалися і в 2-у зміну, спочатку обов'язково відвідували всі газетні кіоски, шукали новинки історичного плану. Особливо активно ми читали «Аргументи і факти», газету «За рубезом». Ми бігали також по всіх книгарнях, щодня дивилися, які там новинки надходили, на заекономлені або зароблені гроші все купували. От такі обміни у нас були.

Приємно мені запам'ятався час на нашій археологічній практиці після I-го курсу. Ми ще на той час копали з Інститутом археології в Івано-Франківську. Село Товмачик знамените, більш відоме тим, що там є виправна колонія чи в'язниця суворого режиму. А от ми розкопували там дуже цікаву культуру карпатських курганів. У нас була експедиція з Інституту археології міста Києва. Вони надали автомобіль ГАЗ-66 з шофером. Приїхали двоє науковців,

чоловік з дружиною і з сином. Ми копали з колегами із Кам'янець-Подільського педінституту, їх була більша група. Жили в палатках, розкопували найбільший курган тієї культури. Висота його була близько 2 метрів. У Першій світовій війні там знаходився дзот. Ми знайшли частину пляшки від шнапсу, де австрійський солдат утримував оборону. Значить, тоді там не було лісу, а тепер там ліс, значить, колись там, напевне, була якась оборонна позиція. І всі очікували, що ж ми викопаємо. Коли докопали до кінця — розкопки тривали близько місяця — виявилось не все так просто, там і дерева багато, величезне спалене вогнище, залишки якоїсь недорогої кераміки. Але сам процес цієї роботи, пісні ночами, студентське братство запам'ятовуються на все життя.

Які поради або настанови дали б сучасному студентові щодо навчання, подальшого розвитку, подальшого життя? Що можете порадити сучасному студентові?

Зараз зовсім інше життя, ніж було колись. Студент зараз хоче підзаробити, бути фінансово незалежним від батьків. Ми теж хотіли колись заробити. Я зловив себе на думці, що, будучи на IV курсі, працював на 4-х роботах. Це важко уявити. По-перше, я вчився на «відмінно», у мене була підвищена стипендія, університет закінчив з відзнакою. Друге, я після обіду на півставки працював у бібліотеці в нас на факультеті. Вона існує до сьогоднішнього дня. Навіть завідувачка, пані Шитікова, працювала ще довгий час. Не знаю, чи зараз вона там працює. Потім вночі я працював сторожем у колишній 3-й школі на Герцена, не знаю, як зараз ця вулиця називається. Навпроти я знімав квартиру, правда, недовго — десь півроку, якраз у літній час.

І в мене навіть був у один час однокурсник — родом з Росії, з Уралу, який до нас вступив. Ми виносили сміття з гуртожитку. На той час наші попередники розпочали цей бізнес. Ми його продовжили, бо потрібні були кошти. Багато грошей йшло на підручники, історичні книжки, які я скуповував. Частина йшла на сім'ю. Тоді був дефіцит багато чого.

Так що життя було непросте. І сучасні студенти теж зіткнулися з такою проблемою бо хочуть мати фінансову самостійність. Бачите, історична освіта... Колись ми вва-

жали, що в школу не дуже хотілося б іти. Хтось після історичного факультету йшов у спецслужби, хтось у міліцію. Зараз ці служби мають свої спеціальні навчальні заклади, тому історикам треба шукати роботу в тому полі, що пропонує держава. Це, напевне, школа, музеї, архіви. Для тих, хто навчається на «політології», це опитування політичних передвиборчих партій. Треба працювати, шукати себе.

Колись мені запам'яталися слова Дейла Карнегі, американського психолога. Я дуже часто повторюю їх своїм випускникам у школі: він сказав, що в житті перемагають не найрозумніші найсильніші, а тільки ті, хто вірять в перемогу. Так що сучасним студентам я теж раджу — вірити в себе, вірити в ті знання, які прищеплюють їм вчителі, і вірити в перемогу. Тоді все буде.

Дуже цікава у нас вийшла розмова. Вам бажаю також всього найкращого, подальшого професійного розвитку, гарного майбутнього. Дякую Вам за розмову.

Немає за що. Мені приємно, що у мене взяли інтерв'ю. Я насамкінець ще раз хочу подякувати усім викладачам, які навчали наш курс. Ми, напевне, теж були історичним курсом. Мали найбільшу кількість [студентів] в університеті.

Хочу подякувати декану Юрію Івановичу Макару, який нещодавно (я прочитав у пресі) відсвяткував своє 90-річчя. Він був багато років деканом, вів за собою історичний факультет упродовж довгого часу. Дякую і наступнику його [Олександрові Володимировичу] Добржанському, сучасному декану [Василеві Леонтійовичу] Карпові і всім іншим викладачам. Тримайтеся, хлопці, готуйте студентів і продовжуйте своє життя як науковці.

Дякую Вам!

аудиоверсія

8

Сергій Пивоваров: «Я відбувся завдяки факультету»

місце	м. Чернівці
дата	13.06.2025
спосіб	розмова наживо
інтерв'юерка	Катерина Худик

ПИВОВАРОВ Сергій Володимирович (нар. 16.12.1960 у м. Полонне Хмельницької обл.) — український історик, археолог, доктор історичних наук, професор. Випускник історичного факультету ЧДУ 1983 р. Кандидат історичних наук (1988, дисертація «Вплив античного світу на процес історичного розвитку племен черняхівської культури»). Доктор історичних наук (2007, дисертація «Історичний розвиток населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра в XI — першій половині XIII ст.»). Асистент (1988–1994), доцент (1994–2011), професор (з 2011), завідувач (2006–2012) кафедри етнології, античної та середньовічної історії ЧНУ імені Юрія Федьковича. Директор Буковинського центру археологічних досліджень при ЧНУ. Заступник генерального директора з наукової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (2012–2020). З 2022 р. — старший науковий співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Автор 6 монографій, співавтор 10 колективних монографій, понад 500 наукових праць. Лауреат премії ім. О. Поповича.

Добрий день, Сергію Володимировичу! Мене звати Катерина Худик. Я студентка IV курсу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який у цьому році відзначає свій 150-річний ювілей. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на тему: «Як це було. Спогади про студентські роки на істфаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Звичайно!

Представтеся, будь ласка, як Вас звати і коли Ви народились?

Пивоваров Сергій Володимирович, 16 грудня 1960 р.

Дякую. Розпочнемо з навчання. Чи можете Ви розповісти, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

Я навчався на історичному факультеті з 1978-го по 1983 рр.

Як виглядав Ваш типовий день навчання?

Типовий день навчання був наступний. О 7:30 підйом, легенький сніданок у гуртожитку, пішки йшли від Стасюка до 5-го корпусу. Така в нас була студентська традиція. Приходили в 5-й корпус. Внизу знаходилася їдальня. Там ми ще пили чай. Потім ішли на 1-й поверх: увесь 1-й поверх займав історичний факультет. Сідали в аудиторії — і починався робочий день. І так було до 2-ї години. Десь о 13:30, здається, кінчалися пари. Ми всі знову спускалися в їдальню (у нас дуже гарна була їдальня), там обідали і вже звідти йшли прямо до бібліотеки. У бібліотеці ми працювали до 8-ї вечора, нас звідти буквально випроваджували.

У бібліотеці також був невеликий буфет. Хто проголодався, ще міг там підживитися. І після бібліотеки знову йшли пішки в гуртожиток. У гуртожитку (ми жили у 3-му гуртожитку) кімнати були блоками по 7 чоловік. Ми чітко розподіляли графік. Хтось один готував вечерю, обов'язково смажена картопля чи варена з тушонкою — такий був найрозповсюдженіший набір вечері. Чай, кава — і лягали спати. І так у нас минав звичайний насичений трудовий день.

Чи були у Ваш час якісь особливі вимоги до навчання? Скажімо, чи вважалося обов'язковою умовою ведення конспектів?

Вимоги до навчання були досить серйозні. Викладачі строгі, випитували все, лекції читали надзвичайно цікаво. Того, що було в лекціях, не можна було знайти в підручниках, тому що вони для підготовки лекцій користувалися багатьма джерелами. Тому більшість з нас вели конспекти, записували все за викладачем. Це потім допомагало готуватися до іспиту, тому що, як правило (я вже потім сам це побачив, працюючи викладачем тут на історичному факультеті), ти хочеш почути від студентів, і так само вони хотіли почути не те, що вони знали. А як ти будеш брати це з підручника, про це не довідаєшся, хіба з конспектів. І тому конспекти в нас були, ми писали на всіх парах.

Були й такі пари, як, скажімо, «Історія комуністичної партії», «Політекономія», «Науковий комунізм». У нас тоді ще такі дисципліни викладалися, і їх викладачі читали не з нашого факультету, а були спеціальні кафедри суспільних наук, які обслуговували весь університет. На цих лекціях ми записували тільки назву і коротенько... Не вели детальних конспектів. А у наших викладачів, які давали базову історичну освіту, обов'язково вели конспекти.

Конспекти вели від руки. А курсові і дипломні? Чи було це складно і чи мали Ви свободу у виборі тем?

Курсові роботи ми писали з II-го курсу. На II–IV курсі — курсові роботи, а на V-му курсі вже дипломна робота. Як правило, курс ділився на дві групи. Одна група писала на II курсі курсові роботи на кафедрі історії України, інша — на кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків. Я потрапив у 1-у групу, якраз писав курсову роботу з історії України, по військовій тематиці періоду Першої світової війни.

Нам пропонувався список: скажімо, було 15–20 осіб, а список був на 40–50 тем. Кожен собі міг щось цікаве вибрати. І після того, як вибрали тему, одразу ж призначався науковий керівник, до якого ти звертався, він підказував, як писати, яку літературу пошукати, а потім вже в ході написання курсової роботи він контролював, ти йому приносив розділи, радився з ним. Ще міг додати якісь джерела, літературу і вже все доопрацьовував.

Звичайно, все залежало від кожного студента. Як студент хотів писати, як він ставився до навчання, так він ставився до курсової роботи. Наприклад, ми з моїми товаришами, які вчилися на «відмінно», курсові роботи писали фактично 2–3 місяці, приходючи в бібліотеку. Частина робочого часу в бібліотеці — це була робота над семінарами, а інше — замовляв літературу і писав курсову роботу. Бібліотека у нас прекрасна. Маса літератури, особливо ще австрійського, російського «дореволюційного» періоду. Можна було вибирати все, що завгодно, й аналізувати, характеризувати і т. д.

Відповідно після написання курсової роботи ти її здавав викладачу, той перевіряв, а потім був публічний захист курсової. Всіх, хто писали курсові роботи, збирали в аудиторії і кожен виступав, розповідав про свою роботу. Будь-хто з твоїх товаришів або викладачів кафедри, присутніх на цьому захисті, давали запитання, ти відповідав на ці запитання і по сукупності ставилася оцінка. Так само дипломна робота.

Ви сказали, що відвідували бібліотеку. А чи відвідували Ви музеї, культурно-освітні заходи, чи було це масовим явищем?

Обов'язково! Я цікавився археологією, йшов, як кажуть, археологічним напрямом. Дипломну роботу так само писав з археології. Зрозуміло, що, крім практичних виїздів, на які ми виїжджали з нашим викладачем (такий у нас був Борис Онисимович Тимощук, а потім Любомир Павлович Михайлина), ми щоб побачити археологічні знахідки, обов'язково йшли у краєзнавчий музей. Там працювали, коли були пари з етнографії. Обов'язково йшли в музей під відкритим небом, скансен, там теж працювали.

Виїжджали в інші міста, їздили на екскурсії, скажімо, у Львів, там обов'язково відвідували музеї. А потім у нас із III курсу була музейно-архівна практика. І, скажімо, моя група проходила її у Ленінграді, теперішньому Санкт-Петербурзі. Університет нам оплачував дорогу туди і назад, домовлявся про житло, і ми 14 днів перебували в Ленінграді, відвідуючи все, що можна, починаючи від Ермітажу і завершуючи якимись невеличкими музейчиками. Обходили все.

Як відбувалась підготовка до екзаменів? Більшість екзаменів була письмовою чи усною?

Коли я навчався, 99% іспитів були усними. Ти приходив на іспит, витягував білет, тобі давали листочок для підготовки і ще програму курсу. У той час не кожен викладач складав програми. А програма, скажімо, курсу «Історія Стародавньої Греції та Риму» були така ґрунтовна, видавалася Московським університетом. Давали тобі цю програму — і ти міг щось звідти взяти для себе, основний напрям, якщо призабув. Так, здавали всі іспити усно.

Чи враховувалось відвідування занять?

Це був радянський час. Тоді строго слідкували за відвідуванням занять. Викладач, як правило, робив перекличку. Тим більше історичний факультет. Він вважався «ідеологічним» факультетом. Тут готували серйозні кадри — і дослідників, і для партійної роботи. Тому тут постійно слідкували за відвідуванням, дуже рідко можна було пропустити з неповажної причини. Як правило, якщо потрібно було десь відлучитися (вдома якісь домашні справи і т. д.), на кожному курсі був куратор курсу, писалася заява на ім'я куратора, він відносив її до деканату, там підписували і знали, що 4 дні тебе не буде. Староста вів журнал і свій журнал вів кожний викладач. Так що пропустити було надзвичайно складно.

Але були такі студенти, що прогулювали, нікуди від того не дінешся. З ними велася боротьба, в тому числі і наочними засобами. У нас на факультеті була стінна газета «Комсомольський прожектор». Вона випускалася раз на тиждень, від руки малювалася, підписувалася і там зображувалися прогульники, двічники, зрозуміло, в карикатурній формі, але з підписами, де можна було побачити, кого зобразили. Був один кумедний випадок. Я в той час (1981 чи 1982 рр.) був редактором того «Комсомольського прожектора»: тих, хто вчився, тягнув, знаєте, ще й цим навантажували. А в неділю у нас було день народження в товариша по кімнаті. Ми трохи загуляли і проспали 1-у пару. І якраз прийшла перевірка з деканату і нас 6 осіб не дорахували. Мене викликали і мені як головному редактору «Комсомольського прожектора» довелося малювати карикатуру на самого себе. Але це було цілком справедливо!

Чи змінився Ваш стиль мислення та підхід до навчання від I-го курсу до останнього?

Звичайно, сильно змінився, тому що на I курсі ми вчили все підряд і до всього ставилися однаково. А вже чим старші курси, тим уважніше дивилися на ті предмети, які нам знадобляться у житті, які там необхідні будуть у школі, у викладацькій роботі. Були такі предмети, на які вже зверталось менше уваги. Була у той час така приказка серед студентів: «До III курсу ти працюєш на залікову книжку, а після III курсу заліковка працює на тебе». І навіть коли ти по тому неважливому, як мені здавалось тоді, предмету, не дуже добре орієнтувався, але ходив на пари, викладач знав, що ти активний, ставив тобі позитивну оцінку й казав: «Ну, там треба ще десь трошки підучити». Так що, звичайно, змінювалися.

А чи були під час Вашого навчання якісь студентські навчальні або наукові об'єднання і чи брали Ви у них участь?

На історичному факультеті якихось таких сторонніх об'єднань апріорі не могло бути. У нас була на факультеті комсомольська організація, профспілкова організація, партійна організація. У місяць обов'язково було четверо зборів: то загальні комсомольські, то загальні партійні, то загальні профспілкові, то там ще якісь кафедральні могли бути. А якихось таких об'єднань не було. Їх створення не заохочували, тому що в той час була радянська система, комуністична партія, а будь-яке студентське утворення завжди передбачало вільнодумство. Вільнодумство не заохочувалося, навпаки — за все билось по руках.

Але, звичайно, були хлопці, які збиралися, організували нелегальні об'єднання. І це, як правило, все робилося під вивіскою любителів футболу, спортивних якихось змагань. Вони так «кучкувалися». У той час ти або займався науковою роботою і вчився, або йшов по громадській лінії з якимись об'єднаннями. Чесно кажучи, просто не вистачало часу на таке. Займалися наукою, тому що кожен бачив перед собою мету, котру мав досягнути після закінчення факультету.

Ми всі були різними. Як правило, більшість на факультеті моїх однокурсників — вихідці із не дуже багатих родин. Тому кожен знав, що, якщо батьки тебе тягнуть,

допомагають вчитися і віддають останнє, ти мусив вивчитись і мусив далі йти, щоб можна було їм віддячити за це.

Більшість вільного часу Ви присвячували саме навчанню?

Саме навчанню. І плюс до того я зайнявся археологією. А заняття археологією вимагало постійних археологічних розвідок, виїздів у поля, в ліси на розкопки. Фактично всі вихідні в мене йшли: 4 чи 5 днів я займався наукою, а 2 дні археологією. Мандри по лісах, виконання завдань (мені як студенту викладачі давали завдання перевірити певний регіон, знайти певні пам'ятки і т. д.). Тож я мусив цим займатися. А, походивши по полях, лісах, зібравши торбу кераміки, помивши її, вже — чесно — ніяких об'єднань не хотілося.

Чи були викладачі, які Вам особливо запам'ятались? Кого з викладачів студенти найбільше боялись і чому? Або кого найбільше поважали?

У нас всі викладачі були фахові, знаючі, фахівцями зі своїх предметів. Тут не було такого, щоби хтось не володів інформацією про свій предмет. Таких практично не було. Але, звичайно, були викладачі більш креативні, які змушували мислити не так стандартно, як інші. Серед них, наприклад, мені дуже запам'яталися заняття тоді ще молодого викладача Олександра Івановича Сича, який зараз є завідувачем кафедри. Він завжди проводив лекції, на які знаходив нестандартні ілюстративні матеріали, аудіозаписи приносили, скажімо, з періоду «революції» і т. д. Це показувало, що він — людина знаюча і хоче, щоб ми щось знали.

І ще таким викладачем, який випадав з категорії «прийшов — відчитав лекцію — і пішов», був Євген Васильович Сахновський. Він так само дуже креативно підходив до занять. Читав нам надзвичайно цікаві лекції з історії країн Азії і Африки від найдавніших часів до сучасного часу. У нього серйозний був іспит, але він перед іспитом просив тих, хто бажає, взяти якусь близьку собі тему, написати розгорнутий реферат і з цим рефератом виступити, захистити його. Я пам'ятаю, написав реферат з китайської археології, йому це дуже сподобалось, я «відмінно» отримав на його іспиті. Він креативно, дуже цікаво розповідав і такі нюанси наводив, які не знайдеш у жодній

літературі. Тому його лекції конспектували, з відкритим ротом ловили кожне слово.

Можливо, був серед викладачів той, хто підштовхнув Вас до подальших історичних досліджень?

Це мій вчитель Тимощук Борис Онисимович. Я з дитинства цікавився колекціонуванням, збирав різні предмети і хотів далі продовжувати цю діяльність. Тому і вступив на історичний факультет. І, звичайно, була мрія стати археологом, проводити пошуки. На I курсі у нас викладав Борис Тимощук, знаний буковинський археолог. Кожну суботу ми збиралися і виїжджали з ним на археологічні розвідки, проводили розкопки. Він побачив, що я тягнусь до археології, почав у цьому розбиратися, і вже мені більше присвячував уваги, підштовхував мене до праці. І так я пішов по цій стежці, здобуваючи, як і всі однокурсники, загальноісторичну освіту, і більше заглиблювався в археологію.

Виступав уже з II курсу на різних конференціях в університеті. Тоді проводилися конференції всесоюзні — називалися ВАСК (Всесоюзна археологічна студентська конференція) в Москві. Я 3 рази їздив, маючи свій матеріал, на ці конференції у Москву, спілкувався з археологічними світилами, за підручниками яких ми вчилися. І так воно пішло. З'явився досвід. Звичайно, привозив звідти літературу, тому що тут, у Чернівцях, дістати десь літературу з археології було надзвичайно складно. Мені дарував книжки й Борис Онисимович Тимощук. Він написав їх багато з археології Буковини. А таку загальну літературу було важко дістати. У бібліотеці вона, звичайно, вся була, але хотілося, щоб була і в тебе. Тому з Москви, з Києва везли цю літературу й так складалася своя бібліотека. Потім навчання після закінчення університету продовжилося у стажуванні, потім була аспірантура і так я залишився на факультеті.

А як стосовно недоброчесності під час навчання? Наскільки поширеним було списування серед студентів? І чи існувала якась студентська «група підтримки», котра вирішувала, хто за кого буде здавати іспит?

Ні, такого в нас не було. Звичайно, були ті, хто не готувався, писали шпаргалки — їх називали «шпорами».

Ці «шпори» ховали в різних місцях, недоступних викладачеві. І залежно від викладача, він давав або не давав списати. Більшість викладачів до цього ставилися суворо, а коли ловили зі шпорою, одразу відправляли на перездачу. Були з можливі перездачі. Тому доводилося вчити.

Хоча існувала в студентів можливість, скажімо, як викладач приймає іспит, трошечки покращити свій результат. От, наприклад, у нас на I курсі приймав відомий єгиптолог, доктор наук Євгеній Вікентійович Черезов. Він був старшою людиною, вже під 70, прийшов до нас з Ленінграду. Він любив певні знаки уваги. Перед початком іспиту приносили величезну вазу з квітами, воду (тоді газована вода була в сифонах). Ставили сифон з водою. Коли заходила основна маса хлопців, які не дуже добре знали і мали «шпори», то обов'язково приходив хтось із наших однокурсників з магнітофоном, мікрофоном і брав у нього інтерв'ю. А поки він відповідав на інтерв'ю, хлопці вже могли щось там списати. І таким чином здавали усі. Такот було... Але в більшості викладачів потрібні були тільки знання і зі «шпорами» пройти було надзвичайно складно. Я ніколи не готував «шпори», бо вчив. Я знав, що це дуже складно [...]»^a. Заборонялося це все...

А якою була Ваша студентська група? Це було більше про серйозне навчання чи про проведений разом час?

Ні, це серйозне навчання в першу чергу. Але, знаєте, курс у нас був поділений за віковим принципом. Частина студентів була після підготовчого відділення. Зі мною були мої однокурсники — мені було там 17 років, а йому вже 27–30 років, розумієте? Далі — група студентів, які відслужили в армії і вступили в університет. Була і така група, як я, що одразу вступили після школи. Так ми групувалися за цими віковими ознаками, хоча були й на різних кафедрах: однілітки оті, що разом вступили після школи, — одна група, ті, хто після армії, — інша, ті, хто пізніше, після підготовчого відділення, — то зовсім інша. Ми, звичайно, контактували одне з одним, але проведення вільного часу, робота в бібліотеці — то воно якось отак-от розбивалося за віковими межами.

^a Респондент описав певні випадки недоброчесності, котрі зустрілися йому вже під час викладацької діяльності. Цю інформацію залишаємо в аудіоверсії.

Чи були у Вас у групі якісь звичаї або традиції?

Таких не було. Хіба була традиція, якщо в групі день народження, то обов'язково всі йшли вітали однокурсника. А інших традицій у той час не було. Традиції були всі пов'язані з комуністичними святами, скажімо, 1 травня, 7 листопада. Ми мусили йти на паради. А щоб за 5 років склалися якась традиція — це надзвичайно складно.

Чи отримували Ви стипендію? На що її вистачало в той час?

Стипендію я отримував постійно. На перших курсах звичайна стипендія була 40 рублів (тоді рубль був основною грошовою одиницею), а на старших курсах я вже отримував підвищену стипендію — 50 рублів. Звичайно, прожити місяць за ці гроші було надзвичайно складно. Тож допомагали батьки. Десять 20–30 рублів давали на місяць на харчування.

Й існували в нас, особливо у хлопців після армії і тих, хто закінчив підготовче, такі виробничі, можна сказати, колективи, які ходили, скажімо, на розвантаження вагонів, на чищення баків на спиртзаводах, на розвантаження, завантаження товарів. І коли в тебе був вільний час, особливо перед вихідними, вони оголошували, що є сьогодні така-то робота. Скажімо, на м'ясокомбінаті треба розвантажити рефрижератор зі шкірами і така-то буде оплата. Зрозуміло, що якщо навіть були якісь плани на суботу, то все відкидалось, тому що йшли заробляли гроші. І їх на харчування вистачало. А от повести дівчину в кіно, купити букет квітів, того, звичайно, ні. Та й мати кишенькові гроші, купити книжку завжди треба, щоб щось було під руками. Тому ми і йшли, працювали.

Коли ми навчалися на IV курсі, нас навіть знімали з занять і відправляли працювати. Справа в тому, що будували 6-й гуртожиток, потрібно було багато панелей перекриття. І університет не мав коштів це все оплатити. Зі числа студентів робили своєрідні будзагони. Скажімо, на місяць нас знімали з навчання і ми працювали там. За дріжджзаводом є завод будівельних матеріалів. Ми там працювали на різних станках, варили основи з дроту для панелей, працювали на інших роботах. Ми місяць працювали, але нам і платили зарплату. А панелі і все решта йшло на університет, на будівництво гуртожитку. Тобто ми заробляли,

як могли, викручувалися, але, звичайно, не було ні (як тоді називали) спекулянтів, якогось бізнесу. Таким ніхто не займався. По-перше, за це дуже карали, а по-друге, ми морально були вище над тим, тож не займалися такою комерцією.

Із чого формувався Ваш особистий студентський «кошик для життя»? Без чого неможливо було прожити в той час?

Це, звичайно, фінанси, кошти, які давали батьки. А ще ми їздили додому за продуктами. Мені було складніше за всіх, тому що всі мої однокурсники були десь з району, а я родом з Хмельницької області, там є містечко Полонне, і мені добиратися треба було цілу ніч туди і цілу ніч назад. То тільки коли було 2 вихідних чи 3, я міг собі дозволити поїхати. А хлопці, що жили поряд, привозили картоплю, тушонку. Часом батьки приїжджали, привозили. Тобто ми таким чином об'єднували всі наші зусилля і виживали. Не було такого, що хтось наївся «до відвалу», а хтось сидів голодним. Усе ділилося порівну, як би там не було.

І, звичайно, якщо в кінці місяця вже вичерпувалися фінансові ресурси, були з'їдені продукти, тоді ми розвідували кімнати, де жили наші однокурсниці. І близько вечері заходили до них ніби щось спитати. І жодного разу не було такого, щоб вони не посадили нас із собою повечеряти. Це не було системою, але раз чи два на рік таке траплялося.

Чи можете розповісти, якими були умови в гуртожитку, якою загалом була там атмосфера?

Умови були прекрасні, ми були молоді! Істориків поселили на 5-й поверх. Він був найпрестижнішим, «непотопляємим», тому що і в той радянський час іноді не бувало води, воду не давали. А нас 7 чоловік живе у блоці. Хтось відкрутив кран, хтось закрутив кран, хтось не докрутив. І тут серед ночі дають гарячу воду. І якщо кран не закручений, та вода із шумом починає литися. Такі невеличкі там були ванночки, щоб приймати стоячий душ, вони зразу переливаються, вся вода йде на підлогу, розливається і ми серед ночі схоплюємося. Тапочок нема, вода, паркет пішов хвилями і ганчірочки... І це все вимочуємо, виносимо і т. д. Але нас ніхто не міг затопити, а ми топили всіх до самого низу. Прибігає вахтерша: «О, хлопці, ви там затопили,

будете ремонт робити?». — «Так, будемо обов'язково» [респондент сміється].

Чи були у Вас в гуртожитку якісь студентські традиції?

Студентські традиції в нас були на факультеті. Основна традиція — це посвята в студенти. На I курсі десь на листопад призначались оці свята. Нас збирали у гуртожитку, між гуртожитками була величезна їдальня, і там робили посвяту. Її організовували студенти III–IV курсу. Накривали щось на столи, водичка всяка і т. д. А головне — робили якийсь концерт з виставами, як живуть студенти, які бувають кумедні випадки в студентському житті. Про це навіть пісні складали, співали, концерт був досить серйозний

А після цього нас везли вже на посвяту. І цю посвяту нам робили в Путилі на Протятих каміннях. Ми їхали у Вижницю, звідти йшли пішки на Протятя каміння і там біля вогнища старшокурсники знову співали пісні. І ми вже так «вливалися» у студентську когорту. І, звичайно, знайомилися. А той курс, який посвячував, фактично вважався покровителем першокурсників. І він уже слідкував за нами, допомагав і т. д.

Нас посвятили, ми повечеряли, було вогнище, поспівали пісень, палатки розбили, в палатках лягли спати. А на ранок прокидаємося — страшна холоднеча, сніг. Ми один одного віддирали від днищ палаток. Потім сніг до вечора розтанув і ми вже знову звідти пішки спускалися. Отакі випадки запам'ятовуються на все життя. Нікуди від цього не дінешся. Що було, то було.

Чи існували якісь вимоги до зовнішнього вигляду студентів?

Серйозних не існувало. Ми ходили з довгим (тоді була мода, оці хіпі) волоссям. Але на II курсі це все обірвалося, тому що в 2-му семестрі II курсу в нас починалася військова кафедра. І на військову кафедру ти повинен прийти підстрижений, побритий, напрасований і на 8-у ранку бути у 5-му корпусі на військовій кафедрі, там, де філологічний факультет. Так що тут хочеш — не хочеш, а радянські стандарти мусив підтримувати. Бо якщо не відвідуєш військову кафедру чи тебе виганяють з військової кафедри, ти автоматично «вилітаєш» з університету. Так що тут уже нікуди. Якщо хтось десь не встиг підстригтися,

то його виставляли перед строем, казали — «такий-сякий» — і ножицями підстригали самі однокурсники. Усяке було! Але загальний вигляд був такий.

А в побуті, звичайно, ходив хто як, тоді такого не було, щоби можна було собі щось дозволити. Якийсь костюмчик дешевенький, якісь штанці. Джинси справжні були в небагатьох, тому що вони дуже багато, 200–300 «рублів» коштували — такі, як тоді казали, «фірма», фірмові джинси. І тільки десь у кінці V курсу я собі таке дозволив купити. А до того часу як могли, так і одягалися. Ніхто, звичайно, не ходив голий, але скромненько, скажемо так.

Існує вислів, що студент завжди голодний. Як щодо харчування між парами, які страви були популярними в той час?

Обідали ми у нашій університетській їдальні, у підвалі. Обов'язково «перше», «друге», «третє». На «перше» якийсь борщ, суп. «Друге» — картопля, котлета чи вермішель, компот, чи сметана (там склянками продавали сметану), чи томатний сік. Оце коштувало десь до 50–70 копійок. Можна було нормально поїсти і після цього йти в бібліотеку.

Нас дуже любили у їдальні ці наші «тітоньки», які готували, особливо буфетниця, тому що вона розуміла, що треба, щоб ми до неї ходили їсти, а не кудись інакше. Тому вона робила навіть «презентаційні заходи». Скажімо, кожен понеділок, коли студенти приїжджали з дому, відсвяткувавши якусь подію увечері в гуртожитку і не зі світлою головою прийшовши на факультет, — перед першою парою збігали вниз у підвал. Там стояв збоку стіл, заставлений 50–60 склянками із розсолем з капусти, огірків, помідорів. Безплатно! Це всі знали, що буфетниця тьотя Галя готувала нам такий презент. Можна було випити 2–3 склянки, і ти вже себе почував нормально, не боліла так сильно голова. Бо це молодість, життя. Від цього нікуди не подітися!

Чи вдавалося Вам поєднувати навчання з особистим життям?

Так, звичайно. Це дуже легко робилося. Зі своєю майбутньою дружиною я познайомився в бібліотеці. Вона сиділа навпроти мене. Вона на біологічному факультеті вчилася.

І так ми разом — я собі працював, вона собі, і разом йшли додому. Так що тут не могло бути дисонансу. Все було — наука поєднувалася з особистим життям.

А чи проводились якісь студентські вечірки?

Так, обов'язково! Кожну суботу, інколи і в неділю у нас у 3-му гуртожитку у підвалі робили дискотеки або грали там вокально-інструментальні ансамблі. На хімічному факультеті був свій, на біологічному — свій, хлопці самі організовували самі гурти. І всі знали про це через оголошення, що такої-то години буде така-то дискотека там-то. Або в сусідніх гуртожитках були дискотеки, можна було туди піти. От там тільки треба було на вході залишати свій студентський, щоб тебе пропустили.

Або Новорічні свята. Їх ми, скажімо, у 5-му корпусі в Мармуровій залі проводили, там ставили велику ялинку і студенти танцювали, співали, концерти організовували, різні вікторини... Знайти де погуляти, можна було без проблем. Або в кіно сходити і т. д.

Чи були у Вас якісь особливі місця (кафе, парк), де Ви проводили час після пар?

У нас була бібліотека і все. Це в мене особисто. По-перше, кафе не заохочувалися. По-друге, це коштувало гроші. У нас не так багато їх було. Звичайно, десь там, коли гуляли у вихідні, могли зайти в якийсь там бар, випити пиво і т. д.

У нас ще одна була невелика традиція. Ми в суботу-неділю ходили в баню. Тоді був у гуртожитку душ, звичайно, але то вже такі, знаєте, склалися колективи, що ходили в баню. Після бані можна було випити пива, трохи розслабитись. Такі колективи — чисто чоловіча компанія. Це такий спосіб «перезавантаження» після завантаження.

Чи відвідували Ви театри, концерти?

Концерти обов'язково. Ряд груп приїжджали до нас. Тим більше, що були місцеві: Яремчук, «Червона Рута», Софія Ротару. Тут постійно виступали Ауріка Ротару і Лідія Ротару, Мар'ян Гаденко. Було багато місцевих ансамблів і концертів, на які ходили. Я не дуже захоплювався, чесно кажучи, музикою. Але відвідував. Мене більше дружина водила туди.

Дякую. Чи займалися Ви у якійсь спортивній або мистецькій секції?

На те не вистачало часу. Якщо археологія, то вже археологія, вона заміняла спорт. Тому що з рюкзаком на плечах кілометрів 15–20 в один бік, 15–20 в інший... Після того ні на яку секцію не хотілося. А товариші, звичайно, ходили на секції боротьби, дуже в нас поширеним був баскетбол. У мене однокурсники грали в баскетбол, волейбол. У нас в університеті в той час був популярним такий вид спорту, як хокей на траві. І багато хлопців були от цими хокеїстами на траві. Вони їздили на всілякі збори, були справжніми спортсмени. І викладачі про таких казали: «О, це спортсмени. Значить, нема що з нього питати». Це трошки давало їм поблажку. І так само на іспитах вони користувалися перевагами перед нами, «простими смертними».

Чи брали Ви участь у суспільному та політичному житті?

Активно не брав. Я займався навчанням, як усі. Коли був парад, демонстрація, мусили всі бути, тому що там так само всіх перераховували. Навіть раз ніс прапор університету, мені довіряли на таких-от акціях.

А такі ідеологічні... Була група студентів, як правило, старшокурсників, яких задіявали, скажімо, для боротьби з релігійними якимись організаціями. Як я був на І курсі, нас теж організували у окремих комсомольських загін. Ми мали йти на Паску дивитися, хто з молоді йде до церкви. Ми пройшлись, показали, потім пішли до нашого товариша, який жив поряд, там у нього пили, чаювали до ранку, потім вийшли, ще раз пройшлись, щоб нас побачили, — і все. Такі заходи були. Але за участь у тому ОКОДі (він називався окремих комсомольський якийсь там загін) давали посвідченням, за яким ти міг їхати у тролейбусі безплатно. Через це багато йшли на те.

А серйозних, ні. Задіявали хлопців, які були старші, пройшли армію, були членами партії. Вони у тому брали найбільшу участь. І на Факультеті, звичайно, потрібно було бути завжди уважним, нічого не лягнути зайвого, тому що наш факультет був під пильним наглядом КГБ, щоб тебе ніде ні в чому не запідозрили. Бо інакше зразу виключали і відправляли в армію. Тому треба було думати, що ти говориш і як ти говориш.

Я це зрозумів ще на I курсі, коли вчилися і проходили на семінарських заняттях історію стародавнього Сходу, вивчали закони царя Хаммурапі. Наступна пара у нас була німецька мова. І викладачка каже: «Ну, а що ви такого цікаво вчите?» Ми кажемо, от вчили фактично годину тому закони царя Хаммурапі. «А як вони, ці закони?». Я кажу: «Ну, вони дуже нормальні, справедливі — такі, як наші сьогоднішні закони, — кажу. — Все, як і повинно бути». І так просто сказав, це обговорили й забули.

На перерві підходить до мене наш секретар партійної організації і каже: «Слухай, що ти говориш? Як ти міг порівняти закони рабовласницького суспільства, якогось там Хаммурапі з нашим радянським законодавством? Наші закони найпрогресивніші, найкращі» і т. д., і т. д. Я кажу: «Ну що, вибач, давай більше так не робитиму». І після того я вже на публіці намагався нічого ніколи не казати, тільки у вузькому колі. Там у нас були пару осіб, які, ми там говорили, могли певні теми обговорити, Афганістан, чи роззброєння і т. д., чи якусь політику європейських країн, так, між собою сказати якісь свої зауваження. А не дай Бог то десь вийде за межі цього тісного колективу, то завжди могли бути негативні наслідки.

Тобто політика мала вагомий вплив на студентське життя?

Звичайно!. Ти думав, що ти говориш, думав, з ким говориш. І навіть якщо була компанія, застілля чи що, то дуже зважали, хто там є, щоб не дай Бог ніде собі ніяких прикрас не наробити.

Чи була можливість піднімати гострі політичні, суспільні теми, чи, може, була якась група студентів, які все ж порушували ці питання?

Таких можливостей в нас на історичному факультеті не було. От там, мовляв, боремося з американцями, раз на тиждень у нас була в понеділок політінформація. Хтось готував обов'язково питання, які були політичні події минулого тижня, і там говорили. Ми сиділи, куняли, слухали, махали головою. Потім, коли тебе призначали на цю інформацію, ти збирав з газет її, так само говорив, що там відбувалося минулого тижня. Всі кивали головою і казали: «Так-так, дуже добре, цікаво, ми молодці, ми прорвемося».

А чи пам'ятаєте Ви реакцію студентів на політику тогочасної державної влади?

Розумієте, ми вчилися на історичному факультеті. Всі, хто вступили сюди, знали, що це за факультет, і знали, ким ми будемо у майбутньому. І якихось гострих «перипетій» не було. Коли ми вже закінчили V курс, були у військових таборах, то сталася подія: збили південнокорейський авіалайнер, який летів над Владивостоком. Ми шушукалися, щось обговорювали. А такими темами, що можна було — з'їзди, партія, виконання/перевиконання планів, передова доярка, передовий тракторист і т.д., і т.д. не переймалися. У такому плані щось було, але воно не зачіпало нас і кожен займався тим, до чого душа лежала. В мене, наприклад, до науки, до археології.

Чи цікавитесь Ви сучасним життям на факультеті, можливо, завдяки інтернет-мережам?

Бачите, я до 2012 р. працював тут на факультеті, був завідувачем кафедри етнології, античної і середньовічної історії. Тоді став доктором, професором. Але мій учитель став директором Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, і він мене покликав до себе. Я перерівся звідси в Київ і 9 років відпрацював заступником генерального директора. Він зараз називається «Національний заповідник Києво-Печерська лавра». Там відпрацював 9 років і вийшов на пенсію.

Потім я приїхав у Чернівці. Там можна було і далі працювати, але стояло квартирне питання. Я знімав квартиру постійно, а тут у мене сім'я, діти, внуки. Тож було трохи складно. Ні вони туди не могли приїхати, ні я сюди не міг приїхати. Тоді я й вийшов на пенсію, повернувся сюди і здавалось, уже все, я займаюся своїм життям. Але минуло кілька місяців, і до мене звернулися зі Львова, попросили стати до них на роботу в Інститут краєзнавства імені Крип'якевича. Там мені запропонували роботу на кафедрі історії середніх віків. Уся робота зводиться до онлайн. Я з ними постійно переписуюсь, пишу статті, книги. Вони мені платять символічну плату, і ніби я при ділі.

Тому за факультетом я сліdkую постійно, тим більше тут двоє моїх вихованці-археологів — Микола Володимирович Ільків та Віталій Андрійович Калініченко. Я з ними

постійно контактую, ми виходимо на розвідки. І, звичайно, з Олександром Володимировичем Добржанським, з Василем Леоновичем Карпом. З усіма ми спілкуємося. І так я знаю про життя на факультеті. Якщо є можливість, то беру в ньому участь. От як сьогодні прийшов до Вас на інтерв'ю.

Дякую. А які явища в університеті та на факультеті Вам здаються кроком вперед?

Мені важко сказати. Бачите, я не знаю всіх нюансів. От знаю, що факультет розвивається. Але є поза тими позитивними і негативні явища. Скажімо, негативним явищем я вважаю закриття кафедри етнології, античної і середньовічної історії, її об'єднали у кафедру всесвітньої історії. Студенти зараз вчать, у них прописано, що вони є археологами, істориками і т. д., а кафедри, яка би уособлювала ось цю археологію, немає. Але це, знаєте, трошки інший акцент...

Думаю, що факультет розвивається. Ясно, що він не може жити окремо від нашого життя, від того ковіду, коли онлайн/офлайн почалися заняття. Зараз війна внесла величезні корективи у розвиток та навчання. Бачу, що університет, факультет рухається вперед, так що все буде добре!

Чи можете Ви поділитися якоюсь цікавою історією зі студентського життя, яка Вам найбільше запам'яталась?

Щоби там щось таке було геть якесь інтересне, то такого не було. Жили ми всі дружно. Уже як я проводив археологічні практики, виїжджав зі студентами, то тут вже було все, що завгодно. А студентське — воно якось дуже рівно пройшло, дуже гарно.

Тобто більшість часу присвячувалось навчанню.

Так, навчанню. Було там різне, звичайно. Ми з нашими однокурсниками за ці роки дуже здружилися. Були постійні студентські зустрічі: 5 років випуску, 10 років випуску, а там от зараз 40 років випуску. І навіть зробили таку річ. В однокурсників не всіх однакові були фотографії, тож у всіх, у кого були з нашого студентського життя фото, ми зібрали в цю книжечку «Ми» і дали її кожному.

Це, бачите, наші викладачі. Із живих залишилося дуже мало: є Юрій Іванович Макар, Олександр Іванович Сич, [Євген Васильович] Сахновський, Фадей Степанович Яценюк, Володимир Фісанов, Шитікова Людмила Іванівна. А всі інші вже відійшли у кращий світ. І от бачите, оце наш [Євгеній Вікентійович] Черезов, про якого розповідав. А тут от наше життя. Це моє весілля. Тут мої однокурсники приїхали на весілля. Оце заняття на військовій кафедрі, це в будзагоні. Тому що багато їздило на літо. Я займався археологією, займався практиками, а вони їздили в будівельні загони. Оце от такий відпочинок у Касперівцях на водосховищі. Архівна практика, студенти... От одруження, хтось там одружувався. Це наш курс, нас 50 осіб було. Це практика в Ленінграді, ми перед Ермітажем. Це військова кафедра. Так, це я такий був, бачите?

Таке ось студентське життя було...

Головною, знаєте, була молодість. То наше життя було, наші роки. Воно, може, було заідеологізованим. Але ми завжди обходили ці моменти і жили повноцінним життям.

А це була така здоровенна фотографія з гуртожитку, нашого блоку. Це був початок II курсу. Бачите, ми ще всі дуже кучеряві, з довгим волоссям. Оце я. А потім уже з II курсу в нас почалося військова кафедра і все змінилося.

Тобто Ви жили разом з II по IV курс?

Так, з II по IV курс жили, а потім нас з 3-го гуртожитку переселили в 1-й гуртожиток. А коли переселили в 1-й гуртожиток, там вже все «порозбивали» у кімнатки на четверо осіб, нас попереселяли до молодших. На факультеті був новий секретар парторганізації. Він вважав, що старшокурсники повинні жити з першокурсниками і вчити їх чогось доброго.

Цікаво! І останні два запитання. Окресліть загалом Ваш шлях від студента-історика до доктора наук. Чи допомогло Вам навчання на факультеті у професійному становленні?

Звичайно! Я весь фактично відбувся завдяки факультету. Після V курсу мене залишили при кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків. Запропонували спочатку стажування (була така форма), я здав 2 кандидатських іспити.

Потім вступив в аспірантуру. 3 роки провчився в аспірантурі, написав і захистив кандидатську дисертацію. Мене взяли на кафедру викладачем. Потім отримав звання доцента.

Згодом почав працювати над докторською дисертацією. У 2007 р. захистив її, отримав у 2011 р. звання професора і вже очолював кафедру. А після цього, коли переїхав до Києва, звичайно, у мене вже менше було викладацької діяльності, хоча я її там повністю не припинив. На території Києво-Печерського заповідника знаходиться Національна академія керівних кадрів культури й мистецтв. Я в цій академії на кафедрі музеєзнавства викладав археологію, нумізматику і боністику. Там готували спеціальність «Експерт-митник». А потім, коли вже вийшов з відпущення на пенсію, то сюди повернувся і зараз викладацькою діяльністю не займаюся.

Можливо, у Вас є якісь поради або настанови для сучасних студентів?

Звичайно, є. Вчитись, вчитись і вчитись. І кожен, хто обирає свій шлях, повинен бачити, що там буде в кінці, ким він хоче стати і чим повинен займатися, чи буде просто працювати, чи потрібно це для подальшого життя. Якщо просто здобути освіту — це одна справа. Але якщо ти хочеш бути добрим фахівцем, у тебе є амбітні плани, ти їх повинен реалізовувати. А вся реалізація через працю, через працю, через працю. І відмовити собі в чомусь такому... І якщо працювати над собою і прагнути чогось, ти цього доб'єшся. Але треба докладати для цього зусиль.

Дякую, щиро дякую Вам за розмову, за це інтерв'ю!

І я дякую Вам!

аудиоверсія

9

Орися Посполітак: «Студентське життя надзвичайно цікаве!»

<i>місце</i>	м. Чернівці
<i>дата</i>	16.06.2025
<i>спосіб</i>	розмова по телефону
<i>інтерв'юерка</i>	Катерина Воробець

ПОСПОЛІТАК Орися Григорівна (нар. 1953 р., дівоче прізвище — Бацала) — українська педагогиня, вчителька історії. Випускниця історичного факультету ЧДУ 1975 р. (спеціальність «Історик. Учитель історії»). Уродженка с. Вікно Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Упродовж 47 років пропрацювала в системі освіти, передусім у середній школі №23 (нині ліцей №5 «Оріяна») м. Чернівці. Лауреат обласної премії імені Ом. Поповича, відзначена знаком Василя Сухомлинського та іншими численними грамотами Міністерства освіти України. Відмінниця освіти України. Здійснила підготовку призерів усеукраїнських олімпіад, міжнародних та всеукраїнських конкурсів з історії.

Добрий день, Орисю Григорівно. Мене звати Катерина. Я студентка III курсу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на тему: «Як це було. Спогади про студентські роки на істфаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Добрий день, пані Катерино. Звичайно, даю.

Дякую. Представтесь, будь ласка, як Вас звати і коли Ви народились.

Звати мене Орися Посполітак. Починала університет як Бацала, а після III курсу стала Посполітак. Рік народження 1953-й. Давній-давній.

Зазначте, будь ласка, у які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

У 1970–1975 рр.

Дякую. А тепер перейдімо до основних запитань. Опишіть, будь ласка, в деталях Ваш типовий студентський день навчання.

Якщо говорити про типовий студентський день навчання, то все було просто. Снідали швидко, бігом. Потім пішки йшли у 5-й корпус університету. Ми навчалися в найкращому, центральному корпусі університету. Там був розміщений історичний факультет. Пішки! Як правило, ніколи не їздили, незважаючи на те, в якому гуртожитку жили. У 5-й корпус прибігали чи гарячі, чи мокрі від дощу, чи засніжені. Потім 3–4 пари, обов'язково обід. У нас була їдальня в корпусі, і — в бібліотеку. Допізна бібліотека, десь аж до 10-ї. Вже навіть повідомляли про те, що потрібно здати підручники, наукові книжки, якими користувалися.

Чому так допізна сиділи? Працювали, писали семінари. Сучасна молодь, сучасні студенти мають знати, що бібліотека — це не тільки місце опанування нових знань, не тільки місце навчання, але й місце зустрічі, кохання. І дуже добре, що в нас була така університетська бібліотека. А потім додому, в гуртожиток. От такий типовий день.

Скажіть, будь ласка, скільки у Вас було пар?

Як правило, 3 пари, але деколи було й 4 пари. Було багато суміжних предметів, не тільки історичні, але й латинська мова, іноземна мова, українська література (Івасюк Михайло читав, батько нашого славнозвісного Володимира, і це було чудово). Оце були ніби додаткові пари. Ми ходили в 4-й корпус на українську літературу. До нас, наприклад, на старослов'янську мову, приходили звідти викладачі, читали нам свої предмети. Тобто все було надзвичайно цікаво.

А пригадайте, будь ласка, як називалась Ваша спеціальність?

Якщо за дипломом, то «історик, учитель історії».

Дякую. Цікаво, якими були вимоги до навчання студентів?

По-перше, обов'язкове відвідування лекцій. За цим слідкував староста. Можна було відпроситися не у викладача, а в старости. Відвідування семінарів — така ж ситуація. Семінари не перездавали. Якщо ти не був на семінарі, то перездачі не було. Але коли потім були екзамени, то враховувалася активність виступів на семінарах. На семінарах уже відмічав викладач. І там уже «не проходило».

Писали конспекти. Чи змушували нас писати? Я такого не пам'ятаю, щоб казали: «Ви обов'язково маєте писати конспекти!». Але не всі підручники були, тому ми писали. Пам'ятаю, навіть лекції переписували одне в одного. Для чого? Для того, щоб було потім легше здавати екзамен.

Якщо говорити про курсові й дипломні роботи. Розкажіть, будь ласка, чи було це складно і чи Ви мали свободу вибору тем?

Складно не було. Нам давали список тем. Самі ми не придумували теми. Ми заходили на кафедру. У нас було всього дві кафедри: кафедра всесвітньої історії і кафедра історії СРСР і УРСР. Так було, на жаль. Вчилася ж у ще ті часи. І вибирав собі тему, яку хотів. Якщо вже твою тему вибрали, мусиш вибирати те, що залишилося.

Курсові писали в бібліотеці, дипломну писали в бібліотеці. У нас не було електронних посібників, як зараз. Я спілкувалася з сучасними студентами, то вони казали, що були [тільки] на екскурсії в бібліотеці. А ми ж замовляли там літературу і потім писали, вивчали, робили

покликання, глибоко вивчаючи джерела для того, щоб добре розумітися в темі і написати її на «відмінно». Я, наприклад, «була» в Греції і досліджувала 300 спартанців. Все було, як треба.

З якого курсу Ви починали писати курсові роботи?

З I-го курсу!

А скільки часу Вам давали на написання?

Десять півроку. Здається, ми починали писати курсову після Нового року. Я пам'ятаю назву своєї першої курсової «Греко-перські війни». Тому я згадала про 300 спартанців. Я писала цю курсову, і воно настільки пригодилося мені в житті, що я потім завжди так пафосно оповідала про спартанців, про царя Леоніда, який повів їх. Так писали! Кожного курсу нова тема. Тільки, пам'ятаю, на IV курсі я написала тему, а на V курсі взяла дипломну і розширила.

Розкажіть, будь ласка, про комунікацію між студентом і науковим керівником.

Писали студенти, за консультацією зверталися до наукового керівника. Я пам'ятаю, зверталася до керівника, він мені підказував, ми разом узгоджували план. Один раз, помієюму, чи два я була в наукового керівника. Він сказав, що добре. Пам'ятаю, оцю («Греко-перські війни») захистила на «відмінно». На жаль, диплом захистила на четвірку. Чому? Тому що мене запитали (отой Шаповалов), хто з буковинців брав участь у повстанні на броненосці «Потьомкін». Отак! А я щось пропустила, і мій керівник пропустив, бо він потім: «Як я тобі про таке не сказав?» Ну, неважливо.

Скажіть, чи відвідували Ви музеї або якісь інші культурно-освітні заклади для кращої підготовки і засвоєння матеріалу?

Щоб конкретно по своїх темах — не відвідувала, але для того, щоб розширити кругозір, пам'ятаю, ми ходили у краєзнавчі музеї у Чернівцях, і не один раз. Кілька разів відвідували музей університету, музей історії та археології у нас в центральному корпусі недалеко від Шевченківського залу (зараз трапезна зала). Було приміщення, де зберігалися ті надбання, які історики й археологи університету назбирали у нас тут, на Буковині.

Ми там часто «тусувалися», тому що такий у нас був чудовий викладач археології. Я ще окремо би хотіла про нього поговорити, якщо буде можливість. А ще їздили до Хотина, фортецю дивилися, облазили все самі. А так, щоб кудись спеціально — відповідно до того, про що ти пишеш або що вивчаєш, — то ми такого не робили.

Зрозуміло. А зараз поговоримо про підготовку до екзаменів. Як вони відбувались — письмово чи усно? І чи враховувались відвідування занять?

Екзамени... Центром нашого життя був 5-й корпус і бібліотека, а ще гуртожиток. От такі 3 основні пункти. Готувались у бібліотеці і в гуртожитку. У бібліотеці — за підручниками, додатковою літературою, яку необхідно було прочитати на екзамен. Хто не встиг читати, хтось переказував потім у гуртожитку. А в гуртожитку вже кожний брав свій конспект, якщо були підручники, брали їх у руки, сідали на ліжка і кожний собі читав. А потім щось цікаве, що хтось щось не дочитав, починали розказувати або давали одне одному своєрідні питання. Це було і смішно, і тривожно, тому що екзамен був на носі.

Екзамени всі були усні. Не було письмових, щоб ми писали, а потім нам казали оцінки. Ми тягнули білети. Враховувалась активність на семінарах. Якщо ти доповнюєш на семінарі, там ставили плюс-плюс. Якщо ти відповідаєш на семінарі, ставилася оцінка. У нас не було балів, щоб їх набирати, так, як зараз. Оцінки у нас були від одиниці до п'ятірки.

А була можливість заробити додаткові бали?

Додаткові бали можна було заробити тільки з певних предметів, наприклад, з археології, здавши назбираний археологічний матеріал. І за це могли бути бали. Пам'ятаю, хлопці назбирали черепків, замастили, зробили їх такими «неприглядними» і принесли їх нашому Борису Онисимовичу. Він був дуже доброю людиною, але виглядав дуже суворо: «Хлопці, віднесіть ці черепки до тої бабки на город, де ви їх збирали». Так що можна було заробити додаткові бали.

Із чого ще можна було заробити додаткові бали? З латини — для нас це предмет, який був надзвичайно склад-

ний. Я не знаю, чи зараз вчать в університеті латину. Викладають на історичному?

Ні, немає.

От. А в нас викладала чудова спеціалістка [Зіновія Флоріанівна] Пенюк. Ми читали латинських авторів, адже мусили! Не знаю, чи воно потрібно. Всі ті часи я вже позабувала, тому що ми слова відміняли в часах. А от штук 20 латинських прислів'їв чи приказок пам'ятаю, і воно мені так пригодилося. Скажеш — а діти дивляться на тебе, всі дивляться: «Ух, яка вчителька розумна, знає так багато». А вона нас змушувала це вчити. Дуже сувора, й підходила до справи серйозно. Нам на факультеті дали 10 днів на підготовку до здавання латинської мови. Ми її зубрили як не нормальні й отримали дуже гарні результати. Тож викладачка так була задоволена нами! Ми справді дуже гарно все вивчили. До сьогоднішнього дня, я кажу, не менше 20-и латинських виразів знаю і можу використовувати, коли хоче. Може, й більше, а може, й менше.

Чи змінився Ваш стиль мислення і підхід до навчання впродовж студентських років?

Звичайно, змінився. По-перше, ми ставали більш впевнені в собі. Як першокурсники жовтороті приходили, навколо нас ходять такі герої — II курс, III-й, а V-й навіть не дивився на нас. Справа в тому, що нас на курсі (!) було 30 осіб. Сучасним студентам важко це усвідомити, тому що весь історичний факультет — це було 100 з чимось осіб. Геть мало, порівнюючи із сьогоднішнім. Ми знали одне одного дуже добре.

У нас були ті, хто вступив на історичний факультет після школи, — ми тоді закінчували 10 класів. Були ті, які закінчували училище. Тоді приймали після армії, на першому місці партійних, членів КПРС. Усі повинні бути, звичайно, членами ВЛКСМ, комсомольцями. Це одне. Ми варилися у своєму котлі — різні люди, різні! Пам'ятаю, при вступі конкурс серед 10-класників було 11 осіб на місце. Тих, які після армії, як правило, брали без конкурсу — і тих, хто був партійним.

Що мало вплив на нас? Отримані знання, оточення. Старшокурсники вчили нас усіх деяких нюансів чи

«уловок», які можна використати під час лекцій, семінарів, на екзаменах. Який викладач більш вимогливий, який добріший. На кого можна вплинути сльозами, кого можна розсмішити — і оцінка буде позитивна. Так з курсу до курсу ми ставали розумнішими, хитрішими, навчилися десь списувати, десь не доробляти. Отак змінювались, змінювались попри все у кращий бік. Сто відсотків!..

Чи було у Вас достатньо часу для самостійного навчання?

По-перше, треба було опрацювати всю літературу. Її багато задавали на семінари. Було б дуже складно всю цю літературу законспектувати. І не просто прочитати, а законспектувати, бо дехто перевіряв. А якщо дехто перевіряє, то думаєш: «О, може, перевірять». Часу не завжди вистачало, тому змушені були викручуватися. Як хтось, наприклад, написав весь семінар, деякі питання можна було у нього «позичити», переписати, а потім виступити на семінарі. І так виручали одне одного.

А якщо не встиг переписати, то, зізнаюся, можна було на семінарі виступити з чужим зошитом. Головне, щоб міг зрозуміти почерк. У нас колись один хлопець вийшов до кафедри і почав читати, а почерк був йому незрозумілий. І він так довго мнув, тягнув, поки прочитає слово. Викладач каже: «Ви ж не запрягли, що весь час нукаєте».

Старалися! На щось вистачало часу, на щось не вистачало.

А чи були на факультеті якісь студентські навчальні або наукові об'єднання і чи брали Ви у них участь?

Знаєте, не можу пригадати якісь такі секції чи гуртки. Якщо і були, то участі у них я не брала.

Під час Вашого навчання було студентське самоврядування?

Звичайно, що було. Ми вибирали старосту курсу. Він обов'язково мав бути партійною людиною. І кандидатура, як правило, «підказувалася» нам з деканату. Але ми вибрали Андрія [Дзигу], був у нас такий, і звалили на нього всю цю болючу тему на всі 5 курсів. Він був у нас один на цілий курс. Нас було формально поділено на групи для семінарів, але ми, як правило, не відчували цього поділу. Тому Андрій у нас був один, він був після армії, партійний.

А от парторга ми вибирали самі. Культмасовика ми вибирали самі. Хоча культмасовик відповідав тільки за те, щоб організувати дискотеку в гуртожитку. От і все. А спорторгу більше було роботи, бо там і змагання треба було виставити — істфак, не тільки курс, а істфак весь. Вони об'єднувалися, спорторги, і так придумували, нав'язували нашому старості й іншим. Було самоврядування! Вважаю, що було.

Ви казали, що хочете окремо розповісти про викладача археології. Якраз хотіла запитати про викладачів, про тих, які Вам особливо запам'ятались.

Я навіть не знаю, з кого почати, бо чудових викладачів у нас було дуже багато. Дуже! Взяти Кіру Сергіївну Мусієнко, людину, яка пережила блокаду Ленінграда. Чудовий викладач! Вона нам читала історію Стародавньої Греції і Риму. Такі прекрасні лекції — до сьогодні пам'ятаю. До сьогодні маю зошит із конспектами. Надзвичайна, чудова людина.

Чудовим викладачем був професор Черезов, славнозвісний історик. Думаю, Вам теж деколи про нього згадували викладачі в університеті. Займався історією стародавнього Сходу, єгиптолог, дивакуватий такий був, смішний. Наприклад, приходив на лекції, а в нього нотатки були на жовтих листочках. Але він так цікаво розказував про Єгипет! Він був закоханий у нього, навіть розшифрував написи на левах, які знаходяться на набережній Неви. Так, оцей єгиптолог розшифрував! Але в побуті він був такий дивак! Хлопці деколи поміняють йому листочки. Він починає читати і каже: «Ой, щось не те»^а. Більшість лекцій читалось російською мовою. І починає шукати. А що студенти? Нам весело...

Чудові викладачі! [Григорій Семенович] Габ, декан, [Микола Опанасович] Ліщенко також, після Габа він був деканом. Був також Іван Антонович Гриценко — історію України читав, такий поважний! Деколи навіть розказував нам те, чого в підручниках не було, можливо, й те, що заборонялося владою.

Був Євген Васильович Приходько, теж чудовий викладач. Десь на III курсі прийшов Юрій Іванович Макар. Він

^а Ой, что-то не то (рос).

нам багато розказував про Польщу. О, ми так захоплено його слухали, цікаві розповіді були, дуже!

Був [Василь Матвійович] Малишко, викладач кафедри історії КПРС. Цікава людина була! Пройшла всю радянсько-німецьку війну, і семінари в нього проходили чудово. Розкажу у двох словах. Ми давали питання про війну, а Малишко чіплявся за це питання і цілу лекцію, цілий семінар нам розказував про те, як воювали, про те, як форсували Дніпро, про те, які в нього були друзі. Знаєте, студенти ж люблять давати такі питання. І ми мали такого викладача, який нам не з точки зору КПРС, а з власного життєвого досвіду розповідав про війну, яку пройшов!

Були чудові викладачі філософії Колодні — чоловік і дружина. І викладач археології Борис Онисимович Тимошук, пізніше професор. Це він довів, що Буковина — слов'янська земля. Саме він робив це дослідження й на базі археології довів, що Буковина — це не румунська земля, а слов'янська, де споконвіку жили слов'яни. Ми надзвичайно його любили, навіть захоплювалися ним. Він брав нас на розкопки. Надзвичайна, чудова людина! Саме він мотивував нас своїми дослідженнями проводити пошуки.

Чи були такі викладачі, котрих студенти найбільше боялись. Якщо так, розкажіть, чому?

Були! Я вже згадувала Віталія Вікторовича Шаповалова. Всі його на іспиті боялися. Між студентами ходила така приказка, що якщо здаєш Шаповалову на III курсі (літня сесія), то вважай, що закінчив університет. Шаповалова всі не просто в нас на курсі боялися, а на всьому факультеті. Він строго до всього ставився, навіть до простої розмови зі студентом, бо були викладачі, з якими було легко спілкуватися. Вони і жартували зі студентами, і в коридорах про щось говорили. А Шаповалов був дуже серйозний, весь заціклений на науці.

А чи можете Ви пригадати найкреативнішого викладача?

Знаєте, найкреативнішого не можу. Я б сказала, що найкреативнішим був Борис Онисимович Тимошук. Чому? Використовував дуже цікаві методи. Брав нас з собою на дослідження. Ми розкопували і глиняні печі, які свідчили про те, що тут справді віддавна були слов'яни. Він спонукав

досліджувати околиці сіл, де ми жили, околиці сіл і міст: «Можливо, ви щось знайдете». Я дуже любила археологію і захоплювалася нею. І саме під його впливом я у своєму селі (моє рідне Вікно Заставнівського району Чернівецької області), виявила трипільське поселення. Назбирала купу матеріалу, привезла йому цілий мішок. Деякі матеріали з цього трипільського поселення були в історичному музеї в університеті, про який я розказувала, і навіть у краєзнавчому музеї.

Знаєте, коли я вже працювала у школі, домовлялася з археологами університету (уже тоді Бориса Онисимовича в Чернівецькому університеті не було) й возила своїх учнів на розкопки у Чорнівку. Там теж досліджувалося слов'янське поселення. Мої учні навіть знайшли якусь там монетку періоду Київської Русі.

Давайте пригадаємо Вашу студентську групу. Це було більше про серйозне навчання чи про час, проведений разом?

Знаєте, я б не сказала, що ми жили групою, а курсом. У нас курс був єдиним цілим! Серйозним навчанням жили одиниці. В основному — це час, проведений разом.

Вчитися ми вчилися, серйозно ставилися до навчання, особливо коли приходила сесія, але на курсі ми знали одне про одного все абсолютно. Святкували разом дні народження, Новий рік, навіть на весілля, якщо таке траплялося, — цілий курс їхав. Тому вважаю, що це більше час, проведений разом.

А які звичаї або традиції існували у Вашій групі?

Я могла б заспівати ті пісні, які тоді співали. То були і українські народні, то був і Висоцький, заборонений у той час, і ми підпільно слухали його. То були і російські пісні про кохання. Тоді такий час був.

Зазвичай святкувати все разом. І міські студенти («міщани», так сказати) приходили в гуртожиток, і ми всі разом святкували. У нас був такий Міша Посполітак, який на III курсі став моїм чоловіком. Він був після армії і добре грав на гітарі, знав багато пісень, і ми завдяки йому дуже багато співали, навіть мали свої пісні. Розумієте, як збиралися щось святкувати, обов'язково там закінчувалося піснею «Альонка», де треба було стукнути по столу. І всі знали, хто

як має співати. Разом слухали Висоцького. Це було для нас щось нове.

А знаєте, що ще хочу розказати? До нас у гуртожиток приходив Назарій Яремчук! Він у цей час вчився на географічному, але в нього не було гітари. І він приходив до ось цього Міші, брав гітару в руки і наспівував «Червону руту» й інші пісні. Ми приходили і слухали тихенько, навіть деколи під дверима. Ми навіть на I курсі вже всі співали «Червону руту»! На вечірках тоді співали й інші пісні, зокрема народні. Ми дуже любили співати.

Стосовно недоброчесності під час навчання. Наскільки поширеними були списування, чи існувала студентська група підтримки, котра вирішувала, за кого буде здавати іспит? Або щось подібне?

Знаєте, що я можу сказати стосовно доброчесності/недоброчесності... Цей термін зараз популярний. Ми колись над цим питанням особливо не задумувалися. Тоді, у 1970-х рр. ми не списували, ми просто виручали друзів, розумієте? Не списували, не обманювали викладачів, а виручали одне одного. І тому говорити про доброчесність/недоброчесність... ми так далеко не заходили. Стосовно групи підтримки, я не знаю, у нас такої групи підтримки не було. Ми могли позначити білет для друга або коханого, якщо він на другий день здавав, але не більше, щоб щось хтось за нас визначав. Ні, такого не було. Якщо ми допомагали одне одному, то допомагали суто добровільно.

Пригадайте свої студентські будні без навчання.

Студентські будні були дуже цікавими, тут навіть нема що говорити. Ми і в кіно, і на концерти ходили. Пам'ятаю і «Пісняри», і Ротару, і ще інші якісь виконавці, груп закордонних не було. У театр ходили зрідка, більше в кіно. Кінофільми любили, як правило, комедії — цитати з комедій до сьогоднішнього дня не забулися.

Скажіть, будь ласка, чи Ви отримували стипендію?

Коли я вступала, здала екзамени дуже добре. Я ж кажу, у нас 11 чоловік було на місце. Мене викликав декан (тоді був [Григорій Семенович] Габ, прізвище таке) і каже: «Ви стипендії отримувати не будете». Знаєте, а я дівчина з села,

не дуже тоді могла боротися за себе, чесно скажу, була досить скромна. І я тільки запитала: «А чому?» А він каже: «Бо у Вашому селі вирощують помідори. А якщо вирощують помідори, то там багато грошей». (Моя мама була робітницею, тато був службовцем на заводі, працював технологом, у нас завод був. І у нас у селі не вирощували помідори, це в інших селах навколо вирощували помідори). «І тому Ви стипендії мати не будете». Я кажу: «Ну, я добре вчуся. Після першої сесії здала екзамени на одну четвірку, решта п'ятірки». «Ну, Ви розумієте, що в нас тут є люди, яким стипендія більше потрібна». Тому я 2 роки не отримувала стипендію. А на III курсі після того, як я побувала в студентських будівельних загонах, то вже мені дали стипендію.

Студентські будівельні загони. Можете про них розповісти детальніше?

Я коли дітям про них розповідала в школі, то вони казали: «А це правда?». Так, правда, студентські будівельні загони! Університет, кожен факультет мав студентський загін. І будівельний він називався тому, що ми не збирали овочі, фрукти, як то було, а будували, штукатурили. Будували ферми, що сказали, те й будували. От ми їздили у Казахстан, в Кустанайський район (це північний район Казахстану). Там цілинні землі й посеред довгого степу стояли ферми й будинки. Їхали я і мій чоловік Міша, він їздив 3 рази в студентські будівельні загони, я їздила двічі.

Оскільки я була в штукатурній бригаді, то ми штукатурили. Навчилися ми це робити в Чернівцях, а там штукатурили. Це було складно, робота була важка. О 6 годині ранку підйом. Бігом у їдальню, поїли, схопили куфайку (якщо Ви знаєте, що це таке), бо там ранки були дуже холодні, 2–3 шматки хліба, якщо залишалися на столах, і йшли штукатурити або будинки, або ферми. Робота важка, боліли руки.

2 роки я була — 1-й рік поїхала (це 1973-й і 1974 рр.) після III і IV курсу. Чому їздили? По-перше, подивитися світ. Тоді ж нікуди не поїдеш. Це ж треба було проїхати через всю країну до Москви. У Москві в нас була пересадка на Кустанай і, так сказати, «тьопати». Чому я так сказала? Тому що поїзд їхав дуже повільно. Хлопці в нас навіть вискакували з поїзда, рвали букети квітів і приносили нам. (У нас було

З дівчини в загоні, це така штукатурна бригада, і 2-є підношників). От вони заскакували у вагон, давали нам ці квіти, і ми тішилися з того. Ми непогано заробляли. Якщо стипендія була 25–35 карбованців, то ми звідти привозили 1000 карбованців і навіть більше. По дорозі назад ми закупували все: духи, всякі кофти, що кому в подарунок. Коротше, приїжджали, і нам ще залишалося на місяць-два тих карбованців. І все тому, що ми були щирі студенти. Всім знайомим, рідним по дорозі купували подарунки. Багато можна розказувати.

Ідеш по тих «зерносовхозах» (вони так називалися), дивишся і по хатах можна визначити, де живе казах, де росіянин і де українка Марія. Ви навіть не уявляєте! Поряд з тими халупами, повз які ми проходили, стояла біленька хата, підведена синім, пофарбована білим і синім підведена, коло хати квіти, коло хати порядок. Стоп! Тут живуть українці, які переселялися під час цієї хрущовської цілинної епопеї. Там більше було росіян, менше українців і казахів геть мало. Так ми побачили багато цікавого.

Повернемось до теми побуту й харчування. Ми говорили про стипендію 25–35 карбованців. Вам цього вистачало?

Та де вистачало?! Не вистачало! Хочеться й морозиво поїсти, якогось соку випити, у кіно сходити чи на концерт. А в бібліотеці теж голодний не будеш сидіти. А там такі смачні сосиски були і така кава з молоком, що хай лате сховається. Пішов, купив. Воно всюди було недешево.

Як з дому треба було просити? Ні, не просити. Батьки самі знали, що треба дати і торбу харчів, і якихось 5 карбованців. Не думайте, що колись давали так, як зараз студентам дають. 5 карбованців на кілька тижнів мусило вистачити.

Окрім того, що Ви вже згадали, з чого іще складався раціон харчування студента?

По-перше, торба від батьків, яку ледве міг дотягнути до гуртожитку. У гуртожитку в нас жило в кімнаті п'ятеро людей. Одним щось присилали, комусь не присилали. Все це ставилось на загальну купу. Були в нас чергування. І от хто що придумав [готувати] на свій день чергування, це з загальної цієї купу все бралось.

Ми мали щастя, що в нас 2 роки в кімнаті жила дівчинка, в якій тато був головою колгоспу. То їй привозили великі каструлі котлет, м'яса, яєць багато, інші продукти. І ми могли тим годувати не тільки себе, а й цілий курс. До нас хлопці часто приходили, самі розумієте, вічно голодні: «Дівчата, дайте щось вкусити, бо нема що». Такий був Володя, він вічно був голодний, тож не соромився приходити в гості. А ніхто його і не соромив, бо це одна сім'я.

А що ще? Раціон їдальні, раціон буфету. Колись не було кафе, був буфет. От і в цьому буфеті продавалися сосиски, якісь булочки. Крім сосисок, нічого не було. Булочки і, я Вам казала, кава з молоком. Такий раціон був. Якщо в гуртожитку, то щось інше.

А як щодо харчування між парами?

Між парами — це запросто. У нас між деякими парами була велика перерва (я вже забула яка). Ми бігли. У нас була їдальня в 5-му корпусі внизу. От і хто що міг, хто що встиг, то обов'язково поїсти. Усі ж голодні. От там була — зараз всі дивуються — у стаканчиках сметана 100 г, 200 г, а хліб на столах був безоплатно. І от сметану хлопці брали і з хлібом їли. І все, що було в раціоні тої їдальні, то все бралось. Звичайно, що їли поміж парами. Хто витримає тільки? Одну пару би просидіти.

А розкажіть, будь ласка, які страви були особливо популярними серед студентів і чи існували якісь рецепти суто студентської кухні?

Звичайно! Що ж, суто студентська кухня — це смажена картопля. Найдобріша смажена картопля! Варені яйця, які можна зварити одного дня і ранком [наступного] їх поїсти. Сало, млинці може ще, але це вже делікатес. А більше нічого такого, чим можна було Вас вразити. Голубців не робили, суші не купляли. Що ще? Піц не було. У нас все було стандартно.

А чи можете Ви погодитись із фразою «студент завжди голодний»?

Можу. Це правомірна фраза. Не знаю як зараз, а ми були чомусь завжди голодні. У нас у травні на III курсі було весілля, і мої батьки спеціально відвели кімнату для студентів.

От посадили там цілий курс і казали носити туди їжу постійно. Так мама і сказала: «бо студент завжди голодний». І так само куди ми не йшли, завжди щось жували. Не знаю, як зараз, але студент голодний. Я не знаю, чому так поведлося говорити, але з цим згідна.

Ви вже згадали про те, що жили в гуртожитку. Розкажіть, будь ласка, які були там умови і яка там загалом була атмосфера.

Атмосфера була чудова. На I курсі ми жили в гуртожитку, який був біля облдержадміністрації. Це була вулиця Острівського (зараз, здається, Сіди Таль). То там у всьому гуртожитку жили історики і в деяких кімнатах викладачі університету. От. Ніколи ніхто не сварився. Завжди лунала музика. На кухні завжди було повно людей, тому що всім треба було готувати їсти. Потім нас переселили на Богдана Хмельницького, а потім уже на Стасюка (Небесної сотні зараз). І тут у нас цілий поверх. Цілий поверх займали студенти історичного факультету. Атмосфера була чудова. В одній кімнаті (то не кімната, а така територія без дверей...) був тенісний стіл. Там займали чергу. Було, здається, 2 кухні на поверсі і 2 туалети. Один з одного боку жіночий, а з другого чоловічий.

От з водою було складніше, тому що душева то працювала, то ні. Це перший з цих гуртожитків. Я не знаю, як зараз у гуртожитках, але в нас атмосфера була чудова. Всі дружили, всі знали одне одного, віталися, всі знали, хто з ким дружить, хто кого кохає, хто за кого заміж збирається. Атмосфера була просто прекрасна.

Розкажіть, будь ласка, як була облаштована Ваша кімната?

Ми в трьох гуртожитках жили. Спершу я жила з дівчатами (5 дівчат у нас було). Ми зробили дуже хороший затишок у кімнатах. А після того, як я одружилася з Мішею (ми зустрілися на історичному факультеті на одному курсі), нам Ліщенко, декан, виділив кімнату в гуртожитку. Таке було! Як ми повернулися із «загонів цілини», (так називали, хоч ми там не займалися сільським господарством), він нам виділив кімнату. Ліжко було, ще гуцульський килимок на стіні такий ромбовий, стіл, шафа і маленька тумбочка. Оце все. Зате вона була центром для всього нашого курсу. Туди

зносили все, що треба було приховати, наприклад, від ока комісії під Новий рік. Пам'ятаю, колись такий випадок був.

Під Новий рік у нас в кутку стояла своєрідна батарея со-лодкої води, може, пару шампанських і т. д., бо наш курс мав святкувати, і все знеслося до нашої кімнати. І тут комісія по гуртожитку буквально десь за години 3–4 до Нового року. І от Юрій Іванович Макар, уже тоді декан, побачивши цю батарею в куточку, поклав відповідальність за події на курсі конкретно на мого Михайла. Коротше, ми, я і Міша, кімнатою мали відповідати за те, що буде, чи буде порядок на курсі. Порядок був, доповідаю. Порядок був, були пісні, було свято.

Ви згадували про пісні, про те, що до вас приходив Назарій Яремчук. Розкажіть, будь ласка, про це детальніше.

Він приходив у кімнату, де жив Міша. Із кимось був знайомий, у цій кімнаті жили хлопці з IV курсу. Коли він прийшов, побачив гітару. У нас до сьогоднішнього дня є та гітара, і ми всім показуємо, що на цій гітарі грав Назарій Яремчук. От грав, співав і «Червону руту». Я кажу, що ми на «Червону руту», на концерт ще тоді не попали, але ми вже її наспівували, цю «Червону руту», всюди, куди ходили.

А більше не скажу... Взагалі, дружба з Назарієм Яремчуком, Мішею і я маю до цього причетність збереглася. Справа в тому, що Назарій Яремчук віддав своїх синів у нашу школу. Така українська 23-я школа, зараз ліцей № 5 «Оріяна». Його Діма, старший син, навчався у класі, де я була класним керівником. Назар молодший на рік, по-моєму, був. От я у цих хлопчиків вела історію, а в Діми була навіть класним керівником. Назар часто приходив у школу. Назарій Яремчук. Приходив завжди з букетом квітів. Він завжди був вдячний учителям.

Пам'ятаю, як Діма Яремчук ходив у вишиваній сорочці, а тоді ще не так сильно можна було проявляти свою ідентичність. Назарій часто приходив, дякував за те, що ми гарно навчаємо його дітей. Після того, як почалась алопеція, хлопчиків в нас зі школи забрали, вивезли їх аж на Закарпаття. Після того вони вже не повернулися до нас у школу, але, здається, Діма пішов у нас в училище.

Я згадала про вишиванку. Знаєте, як я прийшла вступати в університет, одягнула вишиванку, гарну виши-

ванку. Почепила комсомольський значок. Але ця вишиванка, чудова вишиванка, як пізніше мені сказав викладач Приходько, який приймав у мене екзамен (він і Гриценко), зашкодила мені, бо вони через це не поставили мені п'ятірку з історії.

І тільки дякуючи іншим предметам, які я здала на «5», я зуміла пройти конкурс. Сказав мій викладач [Євген Степанович] Приходько: «Орисю, ти що — не мала іншої блузки вдягнути? Лиш вишивану?» Можете розуміти, як хочете, але, напевно, Ви згадалися, чому...

Так! Розкажіть, будь ласка, про зовнішній вигляд студента, яким був його звичний одяг, зачіска, можливо, були ще татуювання або інші способи яскраво самовиражатися?

Одяг звичайний, зачіски хлопці трошки довші носили. Зараз важко сказати, як порівняти. То не можна порівняти, зараз кожний має своє. Такі, пам'ятаю, нормальні. Чогось екстравагантного, щоб на себе звертати увагу, не було. Татуювань не було... Ні, стоп, не права. Татуювання, наприклад, на курсі були в мого чоловіка. У нього на руці було написано «*dum spiro spero*» (тільки *dss*) — «поки дихаю, надіюсь». Це татуювання він зробив в армії, такі 3 букви. Більше ні в кого не було татуювань. Я на курсі не пам'ятаю і на факультеті не пам'ятаю, щоб були якісь татуювання.

Не можу сказати, чи нам щось говорили за короткі спідниці. Такі дуже коротенькі спідниці ми носили, зачіски. Хто яку носив, хтось начісував волосся. Знаю, що я носила розпущене волосся. От коротких, дуже коротких стрижок не було. Нормально ми ставились одне до одного. Не було людей, які би виділялися чи одягом, чи чим. Я знаю, що в нас був Міша Христан, зараз на Факультеті працює його син. По-моєму.

Так. Є Назарій Христан.

Так-от Міша Христан на вступний іспит прийшов у вишій краватці, а я у вишиванці. Всі на це дуже косо дивилися, у першу чергу викладачі. Нас за це трошки посварювали, так сказати.

Ви вже згадували про особисте життя студентів. Розкажіть, будь ласка, чи вдавалося поєднувати навчання й особисте життя?

Так, звичайно, можна. Беріть мій приклад! Я поєднувала навчання, добре вчилася. У мене навіть трійок не було. П'ятірок більше, четвірки. Екзамени добре здавали і вчилися. І потім ми почали на II курсі зустрічатися. Практично після III курсу в нас відбулось весілля, на якому був весь наш курс, весь наш III курс і половина IV курсу, бо ми дружили з ними.

От! Та я говорю про себе, але й інші так само. І зустрічі були, і походи були спільні, і на концерти ходили. З чоловіком ми зустрілися на студентській лаві, і я вже більше 50 років живу з ним. І дякувати Богу! Обговорюємо історичні питання, обговорюємо різні політичні питання, сперечаємось. А я 47 років пропрацювала в освіті. І не шкодую.

Скажіть, будь ласка, які були студентські свята, що проводились на факультеті на кшталт посвячення у студенти. Може, студентські вечірки?

Студентські вечірки були в нас у гуртожитку, тоді називалися дискотеки, коротше, — танці. І то треба було, щоб обов'язково призначали «глядаючих», щоб був порядок і т. д. Пам'ятаю, як нас посвячували у студенти в Шевченківській залі (ми тоді знали, що вона Трапезною була, але тоді на ній табличка висіла «Шевченківська зала»... Ні, неправильно, було написано «Шевченківський зал». Це зараз правильно — «Шевченківська зала» — а тоді, в радянський час, у 1970-х рр., — «Шевченківський зал»). Отам нас і взагалі всіх приймали у студенти.

Я пам'ятаю, як ми на V курсі готувались провести посвяту у студенти. А в нас на курсі був Петро Пацурківський, Петя, декан юридичного факультету. І ми придумали такий сценарій: ніби козаки приймають у козацтво. Хотіли поставити бочку, зробити дяка, козаків, козарлюг, які шаблюю хрестили козаків у козацтво, і козачка. Ми придумали, але нашого організатора покликав секретар парторганізації факультету, викладач, і сказав: «Значить так, ніякої посвяти не буде. Як хочете, міняйте сценарій».

Ми були дуже ображені, бо в нас все було задумано цікаво, весело, креативно. І на другий день двох дівчат ми

одягнули в простирадла, причепили брошками, і ці дві Афродіти вручали студентські квитки першокурсникам. Так закінчився наш вечір, який ми так хотіли зробити веселим і цікавим. Не буду пояснювати, тому що історики зрозуміють, про що йде мова.

Так, звичайно. А розкажіть, будь ласка, чи були якісь особливі місця, наприклад, кафе, парки, де Ви проводили час після пар? Можливо, це був спосіб «перезавантажитися» після навчання.

У парк ми ходили мало, у наш парк центральний, а от у парк за університетом ми на кожній перерві бігали. Він був відкритий для нас. Ходили часто у сквер біля церкви Серця Ісуса й на Театральній площі. Але ми не засиджувались там. Просто в гуртожитку жили там 2 роки і проходили через цей сквер. Ходили по Кобилянської, гуляли по Чернівцях.

«Перезавантажитись»... Якщо ми святкували якусь подію чи день народження в гуртожитку, особливо коли тут у центрі в нас був гуртожиток, 2 курси, то ми «перезавантажувались» по вулицях. Брالی гітару, йшли по вулиці, співали, проводжали тих, які живуть у місті. До нас підходила міліція, але, бачачи, що ми тверезі, просто співаємо пісні під гітару, казали: «Не шуміть, не шуміть». Вони відходили, а ми продовжували свій шлях до Шептицького, туди, до обласної міліції. Так проводжали наших однокурсників. Таке – от «перезавантаження».

Ми ще на Прут їздили, там у волейбол грали. Лиш би якась галявинка — ми грали у волейбол. У нас поширена була ця гра, бо в нас і хлопці грали, і я грала у волейбол у команді факультету.

Якраз хотіла попросити, щоб Ви детальніше розповіли про спортивні секції, чи, може, й мистецькі студії, в яких брали участь.

Мистецькі студії, можливо, були... Був хор, звичайно, але в нас на хор ніхто не ходив. У нас більше займалися спортом. Були хлопці, які ходили на спортивні секції. От Міша, наприклад, ходив на волейбол. Були хлопці, які на легку атлетику. [Володимир] Лавринюк ходив на легку атлетику. Були хлопці, які тоді вперше почали займатися хокеєм на траві. От у таку секцію ходили. Любомир [Михайлина], Любчик наш, ходив туди.

У нас на факультеті була команда волейболістів. Хлопці взагалі перші, другі місця займали по волейболу на університетських змаганнях, де кожний факультет мав виставити свою команду. І в нас була команда дівчат, зібрана з цілого факультету. Нам Юрій Іванович Макар закупив чорні футболки, ми собі знайшли чорні шорти, і нас хлопці назвали «Чорні пантери». Добре пам'ятаю це! Ми непогано грали. Ніхто з нас у секції не був, але ми грали. Не можу сказати, що призові місця займали. Скромно так. Але ми грали у волейбол. Навіть, пам'ятаю, на змаганнях проти медінституту (тоді медінститут був) на товариських змаганнях. У нас є фотографії, де всі «Чорні пантери» стоять і посміхаються, тому що це було таке надзвичайно цікаве студентське життя. Ми були молоді!

Ви згадували викладача Івана Гриценка, котрий вів історію України і розповідав Вам те, чого не було у підручниках, що заборолося. Можете детальніше про це розповісти?

Детальніше згадати не можу: минуло багато років. Але пам'ятаю, як ми були подивовані тим, що він, наприклад, розказував про Богдана Хмельницького такі речі, яких у підручнику не було. Наприклад, що не всі козацькі старшини присягнули Росії. Розумієте, таке сказати? Як це не присягнули Росії? Та Ви що?

Просто не можу все пригадати... Мені довелося кілька разів переучуватися і досі переучуюсь, отримуючи нові знання. Але тоді почути щось таке вважалося крамольним, було дуже складно студентові, дуже складно. Дивіться, 1970-ті рр. — це вже період дисидентства, а ми про них не чули і не знали нічого. Ми чули, що десь в університеті хтось повісив прапор. Але хто це був, що одразу КГБ почало цим займатися?! Хто?

Вже пізніше, після університету я, наприклад, дізналася, що це був викладач атеїзму був на прізвище Чорний. Ми називали «Чорний, той, що рижий», бо він був сам «рижий», а прізвище мав Чорний. То він був задіяний у якійсь націоналістичній організації. Навіть з університету звільнили. Його весь час КДБ тягали. Я знаю, що він прийшов і був прийнятий до нас у 23-ю школу, я разом з ним працювала. Ми деякі такі розмови трошки вели, але він не дуже відкривався. Він тоді був під тиском КДБ і казав,

що звук працювати зі студентами. Зі студентами працювати — це одна справа, з учнями — зовсім інша.

Чорний читав у нас атеїзм. Ще був у нас викладач історії УРСР (історії України не було) Кравчук. Він довго не був у нас. Прийшов до нас звідкись, чи з Івано-Франківщини, чи зі Львівщини, не пам'ятаю. Довго не був, перевівся. З ним теж можна було трошки глибше поспілкуватися про історію, ніж було написано в підручниках. Не пам'ятаю вже, які теми піднімалися, на жаль.

А що цікаво, самі студенти цікавились такими темами? Чи багато з них хотіли досліджувати історію глибше?

Мені важко дати відповідь на таке питання, тому що частина студентів просто вчилася. От, знаєте, я почала задумуватися над тим, чому, наприклад, мені на екзаменах поставили четвірку. А що це таке націоналізм, що вони «пришивали» його мені за вишиванку? Так само, як тому Міші Христану, який прийшов у вишитій сорочці. Добре, він гуцул, а я буковинка. То що, за це нам знижувати оцінку?

Дома в нас багато про це говорилося, тому що мої батьки взагалі родом із Дорошівців, а завжди казали, що село Дорошівці — це був такий своєрідний центр «бандерівщини», бо багато бандерівців, я кажу так, як моя мама розказувала, багато бандерівців були з їхнього села і пішли в загони. Мама розказувала про те, як бандерівці спасли мого старшого брата, коли там була підпалена «пожарка» (пожежна частина в селі була така). Я трошки про це чула.

Пам'ятаю, як моя мама казала: «Орисько, не маляу жовто-синю квіточку» (синя квіточка і жовта серединка). Вона каже: «Краще намалюй рожеву квіточку». Для моїх учнів, яким я розказувала такі історії з життя, це було дуже дивно. Як?! Бачите, настільки людей залякали, що моя мама (людина проста, мала 1 клас румунської школи, тому що далі не могла вчитися; батько мав 7 класів румунської школи, а мама тільки один, тому що вона мала сидіти з братами і сестрами молодшими), то вона вже тією радянською владою аж до смерті була настільки залякана, що боялася, що я, коли намалюю синьо-жовту квіточку, то мене в школі можуть ганити за те.

Так-от, були ті, які просто цікавились. Я не можу сказати, що ми літературу читали або що. Знаєте, моя мама мені в 10-му класі вишила дуже гарну вишиванку. Надзвичайно гарну. Вона до сьогоднішнього дня в мене є, як усі вишиванки, які мама мені вишивала. Так було в нас прийнято в сім'ї — всі мали мати вишиванки з такими зорями.

Я її одягала на лекції в університеті. Мені після того вступного іспиту вже ніхто нічого не казав. Яюсь я з друзями зайшла в гастроном купити продукти. Стою в черзі. До мене підійшла жінка і почала дуже уважно роздивлятися. Не стільки мене, скільки вишиванку. Вона не відривала погляду. Мені стало аж незручно. Я кажу: «Вибачте, будь ласка, а що Ви так на мене дивитесь?» А вона сказала: «Дівчинко, я канадійка, я думала, що в Україні вже ніхто не ходить у вишиванках».

Господи Боже, так-от яюсь, знаєте, тяжко було. А потім на V курсі мама вишила мені плаття. І я в цьому платті танцювала в Голубій залі. Всім оцим «смертям назло». Так, хай знають! А щоб цікавилися, знаєте, підпільною літературою — ні, такого не було.

Ще хочу запитати про те, наскільки політика загалом мала вплив на Ваше студентське життя і чи студенти брали участь у суспільному і політичному житті? Наскільки добровільно чи примусово це було?

Ви знаєте, ніхто не брав участі в суспільно-політичному житті. Студент мав студентське життя, але на 1 травня демонстрація, на річницю жовтневої революції (як тоді говорили), то ми мусили всі примусово бути на демонстрації. Оце все, вся наша участь у суспільному житті і політичному в т. ч. Нам давали плакати. Ми мусили чекати, йти, хоч кожний прагнув поїхати додому, бо там 2 дні вихідних — і хто в Карпати, хто куди, всі старалися роз'їхатися. І ми отак, знаєте, ідемо на демонстрацію, збираємося. Тим не менше примусово, але молодь є молодь. Звучать жарти, щось підспівуємо. І тут підходимо до трибуни. Трибуна була на Соборній площі біля пам'ятника, який, слава Богу, знесли.

От підходимо, і хтось по радіо кричить: «Слава КПРС!». А ми між собою: «Слава істфаку!» і всі дружно: «Ура!» Якби вони, не дай Боже, почули, то була би біда. Але кращого,

як істфак, не було. Ми проходили трибуну з цим гаслом. Даю чесне слово: «Слава істфаку! Хай живе істфак!». Так, ми скорочували. О, проходили і після трибуни всі розбігалися в різні сторони. Хто на автобус, хто на поїзд, аби лиш добратися додому. Яке там святкування? Аби прийти додому! Це вся наша участь у тодішньому радянському суспільному житті.

А чи пам'ятаєте Ви реакцію студентів на політику тогочасної влади?

Про дисидентство не говорилося. Якщо і обговорювалося щось, то тихо, з острахом. Сміялися з оглядкою. Сміялися над Брежнєвим, сміялися над його медалями і над його орденами, які аж на плечі та на руку вилазять. Сміялися над його бровами, сміялися над його промовами, розумієте? Із сарказмом про нього говорили. До Вашого відома, я пам'ятаю, як декілька студентів навіть були прихильні до політики неосталінізму. Казали, що от якби був Сталін, нічого цього би в Радянському Союзі не було. Ні цього хабарництва, ні всякого. Був навіть такий, пам'ятаю, у нас на курсі хлопчина, який ось так ставився до політики. А так, щоб ми гостро виступали, засуджували — не було такого. Ми говорили, можливо, і з осудом, але з насмішкою більше говорили, ніж різко засуджували чи підтримували дисидентство. Не знали ми про це. Не знали. Все це було дуже скрито і таємно.

Дякую Вам! Зараз я б хотіла поговорити про сучасність, хоч Ви й уже провели деякі паралелі. Чи цікавитесь Ви сучасним життям на факультеті?

Звичайно, цікавлюсь. Більше якимось раніше цікавилась. Зараз на розсуд моїх учнів, які вчаться на факультеті. У мене багато років, дуже багато років приходили на т. зв. педагогічну практику до моєї школи, потім гімназії і тепер ліцею.

От [Ганна Михайлівна] Скорейко, наприклад. Знаєте таку викладачку?

Так-так!

Я часто запрошувала Ігоря Буркута зі своїми чудовими лекціями, розмовами, розповідями до нас. До мене приходили, робили засідання факультету, засідання кафедр

факультету на базі нашого ліцею, тоді, коли студенти вели свої уроки. Ми з учнями їздили навіть на археологічні розкопки. Якщо порівнювати Ваше навчання зараз і моє тоді, воно дуже різниться.

Я говорила зі студентами, які приходили до мене на педагогічну практику, і була надзвичайно подивована тим, що деякі з них на IV курсі університету ще ні разу не були в бібліотеці. Вони знають, де приміщення нашої університетської Наукової бібліотеки, але ні разу не були, не замовляли книжки. Для мене це було дуже дивно. «А для чого нам замовляти, якщо в нас все є в мобільнику чи у ноуті?». Можливо, і так, але потримати ту книжку, понюхати запах тої книжки — це велике, велике. Я цим дуже подивована...

Я розумію, що технології пішли вперед, бо вже сама ними користуюся певною мірою. Можливо, не так, як студенти, бо я все-таки продовжую залишатися прихильником читання книжки. Оце, я би сказала, мінус сьогоднішніх студентів. Можливо, мене засудять за це, що, можливо, у цьому навіть більша перспектива, але пошукати ту книжечку в каталогах, погортати, подивитись, якого року вона випущена. Божечки, та то 1901 р., для прикладу. Знаєте, от навіть такий раритет потримати в руках — це вже багато важить для історика. Так, зараз Ви більш мобільні, Ви вільні, Ви свобідні в своїх думках. Це великий плюс, великий. Ви не можете навіть порівняти з тим, що ми в цих питаннях були окреслені якимось колом. Яким? Колом, який окреслила та радянська влада.

На Вашу думку, порівнюючи з часом Вашого навчання і сучасністю, які явища в університеті і на факультеті Вам здаються кроком вперед?

Крок вперед — напевно, все-таки Болонська система, бо Ви набираєте бали, можете накопичувати їх і здавати «автоматом». У нас були «автомати», але дуже рідко, як правило, на заліках.

Розкажіть, будь ласка, якусь цікаву історію зі студентського життя, котра запам'яталася на все життя.

Знаєте, для мене багато історій, які запам'яталися на все життя. От я Вам розкажую і ніби проживаю це життя заново.

Якусь найяскравішу, можливо, щоб сучасні студенти прочитали і були під враженням, або це стало для них якимось уроком, повчанням. Або просто найцікавішу.

Наприклад, студентське життя. Зібрали нас, щоб вивчити, хто що вміє. Хтось вміє співати, хтось вміє розказувати вірші, хтось анекдоти, хтось якісь фокуси показує. Зібрали нас у таку команду і повезли в путильський Шепіт, десь на гору, в болото, у сніг. І ми там виступали. Люди нам так аплодували, як справжнім артистам. Пам'ятаю, якийсь вірш розказувала історичний про те, як вороги захоплювали якесь грузинське місто. Може, би й пригадала, але зараз так зопалу не пригадаю. Хлопці співали під гітару. Пам'ятаю, один забув слова, то він свої там додав. Але люди нам аплодували так, ніби справжнім артистам. От уявіть, холодно, ми змерзли, були голодні, але ми добру справу зробили.

От ще такі яскраві моменти. Ми їхали в колгосп на допомогу, там рвали кукурудзу, чистили її. А вечорами грали на баянах. Отак жили тижнями в колгоспах. Нам так готували їсти, що коли одного разу хлопчина зі свого супу витягнув щелепу свинячу, то для нас це було дуже страшним. Ми випустили таку [стінгазету] «блискавку» і повісили на їдальні — хай знають, як варити нам бозна-що. Студенти не терпіли, коли їх ображали.

Пам'ятаю, що наші хлопці — от яскраві моменти такі — дружили з молодими викладачами університету. Таким наймолодшим викладачем був у нас Євген Васильович Лихач (Сахновський тепер) [...]. От вони дружили з хлопцями: і у волейбол грали, і в футбол грали, і, може, там десь на пиво сходили раз, але дистанція на парах все одно лишалася.

Та й яблука ми збирали, кукурудзу, влаштовували змагання, хто більше групками назбирає кукурудзи. Колгоспи мали від того прибуток, може, а ми веселе життя без пар.

Дякую Вам велике! Ще хочу запитати, чи допомогло навчання на факультеті Вам у професійному становленні, реалізації себе в житті?

Безперечно, навчання на факультеті дало мені багато. По-перше, знання! Хай ті знання мінялися протягом мого життя, викладання в школі. Починала я в технікумі, потім

у школі. 47 років пропрацювала в освіті. Звичайно, я пам'ятаю, як у нас була педагогічна практика у колишній 7-й школі на проспекті. Я і мій чоловік проходили там практику. Ми приїхали на практику опісля — нам після студентських будівельних загонів давали відпочити півмісяця — приїхали, як уже практика йшла повним ходом. І в нас була така вчителька-наставниця Закаржевська, яка дуже багато зуміла нас навчити за той час. А потім вона залишила нас наодинці з класами і каже: «Я хочу побачити, як ви виплутаєтесь із цього». Тому що одна справа вести урок, коли вчитель сидить у класі, а інша, коли ти, практикант, сам залишаєшся з учнями.

Я зайшла — пам'ятаю — тоді в 7-й клас. Клас був дуже буйний. Я стала за стіл і мовчки стою. Вони побачили, що стоїть молода дівчина, розвертаються до мене. Є, знаєте, така зброя в учнів — трубочки, через які можна стріляти папером. І вони почали стріляти в мене. Дякувати Богу, не попали, бо я б їм влаштувала, напевно. Коли побачила, що вони стріляють і попадають на стіл і аж до дошки летять, я спокійно взяла і вийшла. Правда, в коридорі мене перемкнуло, повернулася назад і сказала: «Будемо дружити чи будемо воювати?». Вони якимось так раптом сіли і почали на мене просто дивитися. І все — в той час, який у мене залишився, я пропрацювала урок.

Отакі в мене були нюанси в житті. І тому мені, коли я вже прийшла на роботу, не було нічого страшно. Я зуміла досягти професійних здобутків. У мене є знак Сухомлинського, я лауреат обласної премії Омеляна Поповича, маю багато грамот Міністерства освіти. Дякувати Богу, що так все склалося. Я дякую за це своїм викладачам університету і педагогам-наставникам, у яких я була на практиці, а потім уже сама мусила «впливати», як могла.

У мене були учні, які на республіканських, на українських олімпіадах отримували місця. Наприклад, 2-е і 3-є місце на Всеукраїнських олімпіадах з історії зайняв Тарас Ковалець — мій учень, можу похвалитися. Я дуже за нього рада, що він продовжує працювати в напрямку історичних досліджень, робить наукові відкриття. Мені це приємно.

Дякую Вам. А ще які б поради або настанови Ви б дали сучасному студентові?

Та чи маю я право давати якісь поради і настанови? Добре, я так скажу студентам: любіть своїх викладачів, вони мають дуже багато знань, які хочуть вам передати. Ви не просто вивчайте історію, а її досліджуйте. Відкривайте щось нове для того, щоб, будучи на роботі, незважаючи на те, ким ви станете, чи вчителем історії, як я, чи науковцем-істориком, як мої учні, наприклад, чи займетесь політикою — не забувайте: історія *est magistra vitae* — є вчительською життя. Вона вчить нас не просто жити, вона вчить нас робити кроки вперед. Любіть історію. Любіть історію України. Любіть свою Україну. Тому що понад неї нема більше нічого, тому що вона, одягнена у вишиванку з нашим прапором, має перемогти цього ворога. Хай воно збудеться.

Саме дякуючи таким, як ви, молодим, креативним, історія має піти в люди. Я завжди своїм учням кажу: можеш не знати формули, але коли ти в колі своїх друзів будеш розказувати щось з історії, це буде завжди цікаво, це буде надзвичайно. Тому що ми українці і ми живемо в Україні, і ми її любимо понад усе.

Орисю Григорівно, дуже Вам вдячна за розмову!

Дякую й Вам!

аудиоверсія

10

Штефан Пурич: «То були дуже гарні роки...»

місце	м. Сучава (Румунія)
дата	04.06.2025
спосіб	розмова наживо
інтерв'юєрка	Тетяна Біволару

ПУРИЧ Штефан (нар. 10.09.1965) — румунський історик українського походження, доктор історичних наук, професор. Випускник історичного факультету ЧДУ 1989 р. З 1989 р. — вчитель історії в школі. У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Національний рух румунів Буковини в період 1775–1861 рр.» в Інституті історії АН Молдови. У 1995 р. отримав звання доктора наук. Із 1996 р. — науковий співробітник Інституту «Буковина» Румунської академії наук та викладач Сучавського університету імені Штефана чел Маре. Завідувач кафедри історії та міжнародних відносин цього університету (2004–2008), декан факультету історії та географії (2008–2012), із 2012 р. — проректор з міжнародних відносин, іміджу та європейського розвитку. Менеджер освітніх програм Асоціації Aba-Del-Tin (2005–2010). Автор ряду монографій з історії Буковини, Басарабії та міжнародних відносин. Почесний доктор ЧНУ імені Юрія Федьковича (2019). Член Товариства історичних наук Румунії (з 2002), Європейської асоціації НЕКЛА (з 2006).

Добрий день, шановний пане Штефане. Мене звати Таїсія Біволару. Я студентка II курсу спеціальності «Комунікація та зв'язки з громадськістю» факультету філології Сучавського

університету імені Штефана чел Маре. Водночас я навчаюся на III курсі спеціальності «Історія та археологія» факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який у цьому році відзначатиме 150-річний ювілей. Зважаючи на те, що Ви свого часу закінчили історичний факультет Чернівецького університету, я запрошую Вас до інтерв'ю на тему «Як це було. Спогади про студентські роки на істафаці». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, я погоджуюсь.

Дякую. Представтесь, будь ласка, зазначивши дату свого народження.

Штефан Пурич, народжений 10 вересня 1965 р.

Почнемо інтерв'ю. Зазначте, будь ласка, роки Вашого навчання на історичному факультеті.

Я навчався на історичному факультеті Чернівецького державного університету з 1982-го по 1989 рр., тому що 2 роки я служив в армії — з 1983-го по 1985 рр.

Дякую. Яким був Ваш типовий студентський день?

Навчання тоді велося щодня. Студенти мали досить багато навчальних годин на тиждень — не менше 6 годин лекцій та семінарів кожного дня. А після обіду — бібліотека. Чернівецька бібліотека є дуже багатою. Але тоді, коли я вчився, не було достатньо підручників, і доводилося завжди багато читати рекомендованої літератури, надруковані в різні часи й різними мовами.

Стосовно курсових та дипломних робіт: чи було це складно, чи Ви мали свободу у виборі тем? Розкажіть про свій досвід.

Курсові роботи тоді треба було обирати згідно з епохою, яку ми вивчали на кожному курсі. Тобто з археології, з античності, потім із середніх віків, з нового та новітнього часу. В принципі, можна було обирати різні теми. Треба, як і зараз, знайти викладача, який був би керівником, який був би, звісно, фахівцем у певній дисципліні, обрати тему...

Курсові роботи було неважко розробляти, для цього існувала багата бібліографія. А ось дипломні роботи вже були складнішими. Треба було обирати більш-менш оригінальні теми, про які історики писали менше. І викладачі вимагали, і на факультеті вимагали, щоб було багато архівних матеріалів, щоб роботи були оригінальними.

Державні іспити складались у присутності комісії, в якій брали участь фахівці з інших університетів.

Чи змінився Ваш стиль мислення та підхід до навчання від I-го до останнього курсу?

Звичайно! За часи студентства кожна молода людина розвивається, змінюється, збагачується світогляд. І тим більше, що в мене були роки армії. Так що людина, яка була на I-му курсі, і людина, яка закінчила факультет, — то вже були практично різні люди, тому що досвід був багатший.

Окрім цього, в ті часи якраз була «перестройка». Змінювалися орієнтири, були інші інтерпретації подій так само і в історії, не тільки в політології. Тому впродовж років навчання в університеті, звичайно, я багато в чому змінився.

Окрім цього, треба сказати, і викладачі вимагали ще до «перестройки», щоб у нас був критичний тип мислення, щоб ми критично сприймали все, що читаємо, все, що бачимо, і ніколи не брали його за істину.

Чи були в часи Вашого навчання якісь студентські навчальні, наукові об'єднання? Чи брали Ви в них участь?

У ті часи була тільки профспілка студентів, в якій були задіяні всі студенти, незалежно від того, чи бажає студент, чи не бажає у ній бути. 100% студентів були членами цих профспілок, а незалежних організацій тоді не було.

Скажіть, будь ласка, які викладачі Вам особливо запам'яталися? Кого з викладачів студенти найбільше боялися, а кого найбільше любили. Хто був Вашим улюбленим викладачем?

На факультеті було багато гарних викладачів і багато тих, яких студенти боялися. Мені запам'яталися викладачі, які мали оригінальний підхід до викладання або багатий досвід у тому, що стосується наукових досліджень. Це, зокрема, професор Євгеній Черезов — спеціаліст у галузі

египтології. Він розповідав нам про багато цікавих подій і розвідок, які він здійснював за кордонами країни.

Так само треба згадати пана професора Вітольда Вікторовича Шаповалова, який був керівником моєї дипломної роботи. Він мислив дуже критично і неординарно, навчив мене одному правилу, якого я дотримуюсь і зараз. Це — завжди можна сказати про певну річ різними словами. Справа в тому, що коли я писав дипломну роботу, я написав прямо, що Радянський Союз встановив комуністичний уряд у Румунії. Це сталося як наслідок втручання Сталіна і Кремля. І пан Шаповалов тоді сказав, що таке не можна писати (хоча це і правда), треба іншими словами. І тоді я сказав те саме, але більш непрямим текстом.

Як стосовно недоброчесності під час навчання? Чи було поширення списування? Чи існувала «студентська мафія»?

На нашому курсі не було такого, щоб якийсь колега здавав екзамен або залік за іншого. Хоча на моєму курсі були 2 близнюки, які могли так робити. Але все ж вони трохи відрізнялися один від одного і викладачі їх розрізняли.

Звичайно, деякі студенти хотіли списувати. Іноді це вдавалося, але для того, щоб все-таки здати іспит, практично неможливо було списати, бо іспити здавалися завжди і в письмовому, і в усному вигляді. І викладачі завжди знали, який рівень підготовки має кожен студент. Тому практично можна було отримати ту оцінку за ті знання, які ти отримав під час навчання.

Пригадайте, будь ласка, свої студентські будні. Чи отримували Ви стипендію? Якщо так, чи Вам її вистачало? Чи проживали Ви в гуртожитку?

Так, за часи навчання на факультеті я завжди мав стипендію. Вона була (не пам'ятаю вже в останні роки факультету) на початку 40 радянських рублів, яких вистачало на те, щоб поїсти в столовій або піти щось зо раз у кіно, і т.д. Але, звичайно, й батьки допомагали.

Крім навчання на факультеті, у нас були й дискотеки, інші різні заходи, фахові практики — археологічна або практика в музеях, бібліотеках, архівах, практика, яку ми проводили в інших містах. Наприклад, була практика, під час якої ми відвідували Київ, Москву й інші міста

колишнього Радянського Союзу. В ті часи була ще так звана практика в колгоспах і радгоспах. І студенти у вересні працювали на збиранні врожаю.

Скажіть, будь ласка, які явища в університеті й на факультеті Вам здаються кроком уперед, порівнюючи з часом Вашого навчання? Які поради або настанови Ви б дали теперішнім студентам?

Сьогоднішнє життя, звичайно, є геть іншим порівняно з тим, яке було в часи мого студентства. Але дух його лишається той самий, тому що студенти є молодими, є ентузіастами свого часу. Не треба забувати, що життя є дуже складним і, окрім підготовки в галузі майбутньої спеціальності, треба думати і про те, що життя не є безкінечним і треба поєднувати й розвиток у галузі майбутньої професії, і персональний розвиток, а також формувати ту дружбу з колегами, з іншими людьми, яка б лишилася на все життя.

Окрім цього, треба думати про те, що студент повинен бути частиною місцевої спільноти і бути задіяним у багатьох інших видах діяльності. Це волонтерська справа, яка є дуже важливою не тільки для студента, який отримує досвід, а й для спільноти, тому що волонтерство — це те, що дозволяє впроваджувати різні проекти, які мають добрі наслідки для спільноти. Водночас студент накопичує досвід щодо різних напрямків життя — й економіки, суспільства, його політичного життя зокрема.

Проаналізуйте, будь ласка, Ваше професійне становлення як історика-науковця. Що вплинуло на вибір тематики Вашого наукового дослідження та подальший науковий доробок?

Наукові дослідження почалися з часів студентства. Ще на III-му курсі я брав участь у науковій конференції на рівні Радянського Союзу, де виголосив дуже цікаву доповідь про міжнародні зв'язки Румунії після Другої світової війни.

Після цього мої інтереси були спрямовані на вивчення історії Буковини. В Державному архіві Чернівецької області, де готував різні курсові та дипломні роботи, я побачив, що є багато фондів і документів, які не були вивчені і містили дуже цікаву інформацію.

Після закінчення факультету я працював у школі викладачем історії і соціальних наук. У 1991 р. вступив

в аспірантуру Інституту історії Молдавської академії наук, де обрав наукову тему «Національний рух румунів Буковини в період 1775–1861 рр.». Це тема, про яку не було в ті часи майже нічого написано і для якої було опрацювати дуже багато матеріалів як в архівах Чернівецької області, так і Сучавського повіту й Бухареста. Було дуже багато неопублікованих матеріалів, де я знайшов цікаву інформацію про те, як відбувався розвиток політичного життя на Буковині в австрійські часи.

Я захистив дисертацію в 1994 р., звання доктора наук отримав у 1995 р.. Починаючи з 1995 р., я почав працювати в Інституті «Буковина» Румунської академії наук, де й надалі робив розвідки в галузі історії Буковини. З 1996 р. перейшов працювати у Сучавський університет викладачем історії, де пройшов усі ступені наукової кар'єри від викладача до професора і до керівника дисертацій. У галузі адміністративної роботи у Сучавському університеті я був простим викладачем, завідувачем кафедри, науковим секретарем факультету, деканом факультету історії та географії, а, починаючи з 2012 р., — проректором з міжнародних відносин.

Відомо, що Чернівецький та Сучавський університети є найближчими університетами-партнерами. Визначте, будь ласка, основні вектори співпраці між ними та особливості сучасної комунікації.

Зв'язки між Чернівецьким і Сучавським університетами є довготривалими. Вони почали широко розвиватися після 1990 р., коли колишній Інститут педагогічних наук у Сучаві став університетом. Тоді була підписана перша угода щодо співпраці між Сучавою і Чернівцями.

Перші форми співпраці полягали в обмінах студентами і викладачами. Були також спільні практики студентів з різних факультетів, зокрема філологічного, з історичного — археологічна практика, етнографічна практика. Студенти Чернівецького університету приїжджали до Румунії, мали практику в Сучавському повіті і в інших повітах Румунії, а студенти Сучавського університету їздили в Чернівецьку область і не тільки — в Івано-Франківську, Львівську або Закарпатську, де географи робили різні практики щодо ландшафту цих територій, а студенти-історики — археологічну практику в Хотинській фортеці.

Потім ця співпраця розвинулася і в галузі наукової співпраці. Спільні конференції, спільні публікації, спільні проекти, зокрема транскордонні. І ця співпраця, яка охопила також і культурно-спортивний напрямок, стала дуже гарною основою для дружби між нашими університетами. Окрім практично-наукової та дидактичної діяльності і співпраці, наші студенти організовували спільні футбольні матчі, а також спільні концерти і в Чернівцях, і в Сучаві. Це є виявом доброї волі та гарної співпраці між нашими університетами.

Що означає для Вас отримане у 2018 р. звання «почесний доктор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича»?

Це було для мене дуже гарною новиною, як і те, що історичний факультет, на якому я навчався, мої колишні викладачі і колеги представили мене Вченій раді Чернівецького університету для присвоєння звання почесного доктора Чернівецького університету. Це є визнанням того, що співпраця між Сучавським і Чернівецьким університетами є дуже плідною, з дуже гарними результатами для наших академічних спільнот, для викладачів і студентів. Та роль, яку я мав у динаміці і в зміцненні цих зв'язків, була оцінена моїм колишнім університетом і моїми колишніми викладачами й колегами.

Дякую. Скажіть, будь ласка, що Ви відчуваєте, коли переступаєте поріг резиденції митрополитів Буковини і Далмації, де свого часу минало Ваше студентське життя?

Коли я буваю у Чернівцях і заходжу в національний університет, завжди мене охоплює ностальгія за студентськими роками, за тим, що колись по цих коридорах мої колеги і я, будучи молодими, ходили й навчалися. То були дуже гарні роки, незважаючи на те, що політична атмосфера в часи Брежнєва, Андропова, Черненка була не дуже сприятливою. Зате ми були молодими, були ентузіастами і сподівалися, що все це зміниться і ми будемо жити в нормальному суспільстві.

Щиро дякую Вам за розмову!

аудиоверсія

11

Микола Рубанець: «Юність — найбільш відповідальна пора у житті»

місце	м. Чернівці
дата	10.06.2025
спосіб	розмова наживо
інтерв'юер	Владислав Маняк

РУБАНЕЦЬ Микола Васильович (нар. 26.06.1970 у с. Михайлівка Глибоцького р-ну Чернівецької обл.) — український історик, архівіст, громадський діяч. Випускник історичного факультету ЧДУ 1996 р. Засновник та перший голова молодіжної організації «Буковинське Братство». Видавець «Буковинського історико-етнографічного вісника» (1996). Директор Центру по роботі з дітьми та молоддю Чернівецької міської ради (1999). У 2000–2016 рр. — військовослужбовець СБУ. У 2016–2020 рр. — депутат Глибоцької ОТГ. У 2019–2021 рр. — начальник служби інформаційно-аналітичної роботи ТУ Служби судової охорони у Чернівецькій області. З 2021 р. — директор Державного архіву Чернівецької області. Член редколегії проєкту «Книга Пам'яті України. Чернівецька область» (2006–2010). У 2019–2022 рр. — член Регіональної комісії з реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр. Призер конкурсу ім. Джоунса Гарета (2016).

Добрий день, Миколо Васильовичу. Мене звати Владислав. Я студент факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Цього року нашому університету виповнюється 150 років. І Ви як один з випускників нашого факультету могли би поділитися цінною інформацією про те, як це було, про свої студентські роки на історичному факультеті. Перш за все чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Доброго дня. Так, даю згоду.

Представтеся, будь ласка, і вкажіть рік свого народження.

Рубанець Микола Васильович, 26 червня 1970 р. народження.

Дякую. У які роки Ви навчалися на істфаці?

Я навчався з 1991-го по 1996 рр. У 1990 р. я демобілізувався з лав тодішньої радянської армії, а в листопаді записався на підготовчі курси, які тривали 7 місяців. І влітку 1991 р. я вступив на історичний факультет Чернівецького державного університету.

Як виглядав Ваш звичайний студентський день?

О 8:20 розпочиналися пари. Після 2-ї пари в нас була велика перерва, тривала 20 хвилин. Заняття зазвичай були: понеділок і п'ятниця — 3 пари, вівторок, середа, четвер — 4 пари. З III курсу в середу було 5 пар. Це була кафедра військової підготовки, куди ми ходили. Після закінчення пар ми традиційно годину обідали і далі — бібліотека.

Чи були під час Вашого навчання вимоги щодо вигляду і навчання студентів, скажімо, ведення конспектів?

Були, звичайно. Тоді ще існувало поняття охайного вигляду студента. Та й ведення конспектів було досить важливим. Багато викладачів на це звертали увагу. Коли студент під час семінарських занять відповідав і десь запнувся чи щось призабув, викладач казав: «Можете глянути у конспект». Якщо він був якісний, то студент міг скористатися конспектом. Окремі викладачі могли й переглянути конспект. До відвідування теж було досить принципове ставлення.

Стосовно відвідування — це було більше вимогою викладачів чи внутрішнім обов'язком?

І те, й інше. В той час на це і викладачі звертали увагу, і ми, як студентство, усвідомлювали, що присутність і активність — своєрідна демонстрація, прояв поваги до викладача.

Знаєте, Миколо Васильовичу, зараз для студентів є проблемою написання дипломних і курсових робіт. Чи було так у Ваш час? І як Ви обирали теми для таких наукових робіт?

У нас зазвичай були сформовані переліки тем, і студент мав можливість вибрати з наданого переліку ту, яка йому була до вподоби, й готувати курсову роботу по тому чи іншому напрямку. Також була можливість творчого підходу. Тобто студент, якщо він займався пошуковою дослідницькою роботою, міг запропонувати викладачу чи на кафедрі свою тему, і вже це йшло на розгляд кафедри, і й могли затвердити.

Я, до прикладу, з III-го курсу писав курсові «творчі». Починаючи на III-го, IV-му і на V-му я вже розвинув свою творчу роботу в дипломну. І навіть захист дипломної роботи у мене був пов'язаний із дослідницькою темою, якою я займався упродовж 3-х років. Свого часу я озвучив її викладачам, і вона була затверджена. Я працював над тією темою і в пізніші часи й навіть наукові статті в цьому напрямку писав.

Наскільки часто Ви бували в закладах культури (скажімо, музеях, бібліотеках) і яким було їхнє місце у Вашому тогочасному житті?

Якщо казати про бібліотеку, то це тоді було для нас основне місце нашої праці — починаючи з підготовки до занять і закінчуючи молодіжними знайомствами в бібліотеках. Так багато різних приємних спогадів!

Окрім нашої університетської Наукової бібліотеки, звичайно, ми і музеї відвідували, краєзнавчий у тому числі. Пізнішими часами я бував у бібліотеці імені Вернадського в Києві, бібліотеці тодішнього Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнографії. З тих часів по сьогодні без книги життя немає.

Наступне питання: опишіть, будь ласка, свій рецепт підготовки до іспитів і скажіть, яким видам іспитування — усному чи письмовому — надавали перевагу викладачі?

На той час більше усному, хоч і було письмове. Щодо рецепту — мене батько навчив, щоб я завжди до всього готувався заздалегідь. І я був з тих студентів, яким було цікаве навчання, цікавими різні предмети. Я черпав ту науку, наскільки міг.

Якщо в багатьох була така річ, що чим ближче до заліку чи екзамену починали переживати, то в мене була своя особливість, на яку завжди звертали увагу мої однокурсники, — в час іспитів я був абсолютно спокійний. Я переживав раніше, а вже в час іспитів, знаєте, як з приказки: за півгодини до смерті не наживешся.

Це правда. При виставленні оцінок на іспиті враховувалось відвідування чи це залежало від викладача?

Залежало від викладача, хоча на той час цьому присвячувалась увага.

Дуже часто студенти на I курсі більш ґрунтовно готуються до іспитів, заліків, вчать, сидять у книгах днями і ночами. А ближче до завершення навчання часто буває навпаки. Чи змінились у Вас до останнього курсу ставлення і підхід до навчання?

Так, змінилося. І в нас так у багатьох було: були випадки, коли мої однокурсники, які закінчили спецшколи з посиленим вивченням предметів, виглядали на голову вище від своїх багатьох колег, а десь до 5-го курсу вже було так, що вони менше відвідували заняття, і рівень їхній спадав. У мене особисто все було навпаки. Якщо на I курсі були моменти, де я себе відчував слабшим порівняно з іншими у знаннях, то з кожним курсом я нарощував свій потенціал. У мене була також різниця в тому, що я пішов навчатися після армії, а не зі шкільної партії. Різниця була з моїми однокурсниками в 4 роки.

І був також «ментальний» момент: на I курсі, коли ми прийшли й почали навчатися, десь думали: «А що в історії ми можемо такого зробити? Вже все до нас написано й переписано». А десь після II курсу це почало розвіюватися, мизрозуміли, що багато чого недосліджено і є величезне поле і для нашої роботи. З кожним роком це відчуття посилювалось. І я практично після II курсу почав спроби

власних наукових досліджень. Особливо мене зацікавила етнографія. У мене прагнення пізнавати, навчатися тільки зростало.

А щодо мислення, світосприйняття?

Так, але треба врахувати, що моє покоління — коли ми поступили в університет, це був ще радянський період, а закінчення — вже був період незалежності. Це був той період, коли взагалі в нашій історичній науці відбувались великі зміни, переосмислення, переоцінка багатьох подій. І ми, як студенти, жили в тому житті і відчували, розуміли це.

Чи вистачало Вам вільного часу для навчання та інших справ?

На це можна відповісти і так, і ні. Бо ми справді працювали над собою, розвивалися, намагалися щось нове пізнати. І повторюся, десь із III курсу я почав здійснювати наукові дослідження з певних напрямків. З іншого боку, часу й не вистачало. Ми завжди звертали увагу на тодішніх заочників і казали: як вони можуть опанувати за 2 тижні те, що й ми? Нам після кожної лекції викладач давав перелік літератури, яку потрібно опрацювати, і ми встигали головне вибрати з того переліку, тому що практично все опрацювати було неможливо.

Чи були у Ваш час студентські наукові об'єднання, творчі і мистецькі гуртки? Може, Ви у якихось самі брали участь?

Так, у ті часи в нас такі були. На факультеті було створено Асоціацію молодих політиків і політологів. Також я був одним з ініціаторів (разом з однокурсниками) створення обласної громадської організації «Буковинське братство», яку й очолював. Вона була наукового напрямку. Нам вдалося зробити багато важливого. Зокрема, була започаткована обласна історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців. Ми хотіли об'єднати молодих дослідників і професійних науковців для того, щоб ця конференція мала загальний, масштабний характер, де могла би проявляти себе молодь, черпати досвід від старшого покоління науковців. Конференція називалася «Буковина — мій рідний край». Там працювали археологічна, етнографічна й історична секції. Першу конференцію ми провели на базі обласного центру «Юність Буковини». До неї було залучено широке коло дослідників, у тому числі й колекціонерів. Була хороша виставка

поштових листівок, нумізматична та інші. Конференція була, на мій погляд, дуже вдалою.

Вона традиційно проводилася щороку. Крім того, нашим товариством «Буковинське братство» було започатковано видання «Буковинського історико-етнографічного вісника». Було проведено дві конференції всеукраїнського характеру, одну міжнародного, за результатами яких видавалися збірнички.

Крім того, на історичному факультеті була громадська організація по збереженню австрійських пам'яток, проводилось упорядкування могил воїнів Першої світової війни — «Чорний хрест». Також було представництво Української студентської спілки (УСС). У нас були члени цієї організації, молодіжного руху. Воно вже більш політичного спрямування. Тобто на той час уже розпочалось досить активне життя.

Стосовно «Буковинського братства». Після того, як Ви завершили навчання, як розвивалась далі ця організація?

Ще певний час вона діяла, а потім почався занепад. Для цього були і об'єктивні, і суб'єктивні причини. Також створювалися інші, нові товариства. До речі, серед них «Запороже», потім «Чорноморе» — студентство відроджувало ці організації.

Як під час Вашого навчання відбувалися практики? Які вони були і яка запам'яталась найбільше?

На I курсі в нас була археологічна, на II-му — етнографічна, на III-му — музейно-архівна, здається. Найбільше запам'яталась археологічна. Все ж таки це розкопки. Я був у групі, які займались розкопками слов'янського городища в селі Ревне. Потім був також на розкопках у селі Чорнівка. Це I курс, виїзд, перше знайомство, перші знання і знахідки. Археологічна була найяскравіша, тож залишилася в пам'яті.

А про якийсь цікавий спогад з цієї практики можете розповісти?

Там було багато цікавих речей. Пам'ятаю, як ми влаштували посвяту в археологи. Крім того, нам хотілось налагодити нормальні стосунки з місцевими хлопцями. Взагалі було пізнання один одного, поєднання наукової діяльності з вечірнім студентським дозвіллям.

Ще питання стосовно студентського самоврядування. У кожному сучасному університеті воно є, є студентські ради, парламенти. Чи це було у Вас, чи, може, воно зародилось уже після Вас?

Це десь в той період почав зароджуватись т. зв. студентський парламент. Хоча тоді значну роль у студентському житті відігравав і студентський профком. Було й зародження студентської ради.

Хотілося б почути, кого з викладачів Ви запам'ятали в іпостасях найстрашніший, найкращий і найцікавіший/найкреативніший викладач?

Тоді в мій час говорили так: на I курсі треба було «пройти» [Юрія Павловича] Шестакова, на II курсі — [Василя Олексійовича] Балуха, на III курсі — [Вітольда Вікторовича] Шаповалова. Хоча це були умовності, старше покоління за традицією страхало молодших. Взагалі я би сказав, що в той час відносини викладач-студент були дуже хороші. Я з приємністю згадую ті часи. Кожен викладач був хорошим по-своєму. Ми відчували період становлення незалежності. І відповідно ті настрої були не тільки серед студентства, а й у викладацькому складі. Ми завжди між собою говорили, що викладачі, які жили ще радянським життям і ностальгійно дивились назад, були холодніші до нас, і ми були віддаленіші від них. А той викладацький склад, який був патріотично налаштований і робив великий внесок у становлення нашої державності, там були стосунки набагато ближчі. У мене особисто з багатьма викладачами — практично 70–80%, якщо не більше — склалися ще з тих часів дружні стосунки. І по сьогоднішній день вони такі.

Неординарним був Євген Васильович Сахновський, ми запам'ятали його специфічну посмішку. Він завжди, коли проводив лекції, починав з якоїсь розповіді чи влучного анекдоту, чим пробуджував у нас інтерес.

Покійний Віктор [Олександрович] Фреліх вирізнявся тим, що дуже активно працював над дослідженням алопечії. Також він шукав підземний хід з резиденції до залізничного мосту. Він розповідав нам про те, що є підземні ходи з сучасної будівлі Чернівецької обласної військової адміністрації, нашого 14-го корпусу і резиденції до залізничного вокзалу. А розповіді про обстеження підвалів в університеті нам як студентству були теж дуже цікаві.

А так взагалі — з більшістю викладачів у нас були практично дружні стосунки. Бар'єр викладач-студент був мінімальний. Завжди можна було звернутися до викладача й отримати консультацію чи допомогу. Пари були цікавими. Це один з найприємніших моментів у моєму житті.

А хто з викладацького складу був Вашим натхненником на дослідницьку роботу?

Це не один викладач. Я цікавився етнографією. Покійний [Георгій Костянтинович] Кожелянко спонукав мене до того, щоб усе перевести в серйозну наукову роботу. На той час наші археологи були дуже активні. Олександр Миколайович Масан — його лекції для нас були цікавими, і він також спонукав до дослідницької роботи, а також політичної активності. Він на той час був головою міської організації «Руху». На кафедрі історії України працювали Олександр Володимирович Добржанський, Василь Мефодійович Ботушанський, Петро Павлович Брицький. Вони добре відстежували студентство, бачили серед нас тих, хто в чому проявлявся, і спонукали до глибшої наукової діяльності.

Тобто це було масштабно. Весь викладацький склад тим чи іншим чином впливав на Вас як дослідника, науковця?

Так, я завжди говорив і сьогодні кажу, що для мене історичний факультет тоді був дійсно одним з потужніших факультетів, який залишив великий слід у моєму житті і в розвитку як особистості.

Для студента, окрім навчання, є ще кілька цікавих життєвих аспектів, що стосуються побуту й харчування. Чи проживали Ви в гуртожитку?

Ні, я не проживав, хоча там бував досить часто у друзів, товаришів.

А якими були студентські будні поза навчальним процесом? Можливо, зустрічі з одногрупниками у вихідні?

Ми збиралися, звичайно. Товариські групи серед студентства були. Ми могли просто десь на природі посидіти, в парк піти. Парк — це було одне з улюблених місць. Кафе «Літо», яке по сьогодні там є, — там ми могли зібратися. Могли на концерти разом піти. До речі, в цьому плані також були досить активними.

А на які фільми Ви ходили? Можливо, були якісь улюблені?

Найбільш притягувало нас у всі часи історичні фільми. Хоча мені особисто подобалися й комедії. Я завжди відпочивав на таких фільмах.

Для того, щоб культурно відпочивати, студенту потрібні кошти. Чи отримували Ви стипендію і на що її вистачало?

Так, отримував стипендію, але її, звичайно, не вистачало. То були дуже важкі часи — розпад Радянського Союзу, становлення Незалежності, інфляція. Ті кошти, які ти отримав, через тиждень-два знецінювалися. У цьому плані було досить важко. І ми, тодішнє студентство, теж шукали заробітку.

Мій перший заробіток — це розповсюдження журналів, у тому числі «Буковинського журналу». Потім я з однокурсником біля сучасного культурно-мистецького центру «Чернівці» (тодішнього кінотеатру «Чернівці») — ставали й після пар години 2–3 майже щодня скуповували в населення монети та антикварні речі. Тоді важко було всім, і люди приносили різні речі.

З тими речами відтак приходили в клуб нумізматів і перепродували вже досвідченим, професійним колекціонерам. Також і самі почали колекціонувати й застосовували свої перші історичні знання, аби вижити.

Хотілось би ще запитати таке. Кажуть, що студент — це істота голодна, сонна і невиспана. У Вас було так само?

Так, це абсолютна правда. Я на II курсі одружився і вже з II курсу жив за містом. Доїжджав до міста потягом. Потяг рушав зі станції о 6-й годині. Мені потрібно було встати о 5-й, і о 7-й він прибував у Чернівці. Поки до університету доїжджав, було біля 8-ї години, за півгодини до занять. Коли вранці швиденько збираєшся, ще немає апетиту і нормально не поїси. Тож коли пари починались, я вже був голодний. Повертався так само потягом увечері. Потяг рушав о 9-й вечора. І в бібліотеці я сидів... Складні були часи, не завжди вистачало коштів навіть на харчування.

І в гуртожитку в той час були традиції, що студентство, їдучи з дому, все було з торбами, а особливо хто здалеку. Тих торбів надовго не вистачало. Студентське життя — це дійсно в той час було голодне життя.

А що зазвичай студенти готували в гуртожитку? Яка їхня фірмова страва була?

Це не тільки в нас, а й до нас, і після нас — смажена картопля, яєчня. Це студентське швидке харчування. І доступне.

Чи вистачало Вам коштів на загальний вигляд і що зазвичай входило в цей комплект?

Чесно сказати, в мене не вистачало. Я не одягався так, як би хотів. А ще коштів не вистачало, тому що на II курсі я вже одружився. Тож кожную копійку доводилось економити.

У той час це був перехідний період від післярадянського дрес-коду, де студент мав охайний костюм, до того, що вже є Калинівський ринок. Тож студенти опинились під впливом тодішньої нової моди. Той період був різнобічний — від однієї моди до іншої. І звичайно, відбулася зміна самого світогляду студента.

Ви кажете, що на II курсі стали сім'янином. Чи вдавалось поєднувати навчання і особисте життя?

Чесно сказати, було важко. Як говорив мені батько і я завжди це своїм дітям кажу — все добре робити в пору. Звичайно, коли людина до чогось прагне, вона знаходить можливості. І я вдячний дружині, що вона з розумінням до цього ставилася. Це той період нашого життя, коли ми маємо трішки, як кажуть, «затягнути пояси». Особливо допомогли мої батьки, які всіляко намагалися підтримати мене заради того, щоб я отримував освіту.

Як уже говорив, ми стояли біля кінотеатру. А у вихідні дні я по селах ходив. Крім того, що цікавився етнографією, записував зразки фольклору, скуповував у людей монети, «древності», які їхні бабусі, прабабусі використовували як прикраси — салбі та інші речі. Люди мене знали, тож зверталися. Якись копійки на цьому заробляв. Якщо були варіанти попрацювати — скажімо, субота, хтось наймав на будівництво — звичайно, шукав і такі можливості, використовував кожную. Це все разом давало фінансову підтримку.

А щодо колективного студентського дозвілля на факультеті. Як воно виглядало у Ваш час? Посвяти, дні історика, інші заходи?

Проводились посвяти студентів. У нас також були ці свята. Сказати, що вони були масові, помпезні — я б не сказав, але ми жили тим життям також.

Яке найбільш значне місце, локація запам'яталася зі студентських часів найбільше і чому?

Найбільше нашого життя минуло в бібліотеці, де ми і навчалися і навіть знайомилися. Парк Шевченка, звичайно, кафе «Літо». У студентському містечку також було кафе, там організовувалися студентські дискотеки. Решта — залежно від ситуації: поїздки за місто, до однокурсників.

У ті часи великого вибору не було. Це був злам — розпад Союзу, початки Незалежності, економічна криза. І все це потребувало великих фінансових ресурсів, яких ми не мали. Тому виходили зі своїх фінансових можливостей.

Який був найкращий спосіб «перезавантажити» себе, налаштуватися на наступний робочий тиждень чи навчальний семестр?

«Перезавантажитися» — це про дозвілля. Коли наставало літо, ми роз'їжджалися й кожен «переключався», як міг. Після літа ми приходили з якимись новими своїми враженнями.

Мали також інші захоплення — секції, участь у громадських організаціях, політичних об'єднаннях, де теж було своє життя. Це також нас «переключало».

Ви сказали про секції, громадські організації, культурні, мистецькі об'єднання. У яких ще, окрім наукового, Ви брали участь?

Я був головою, потім активним учасником молодіжного «Руху», навіть членом обласного проводу. Був активним учасником життя Українського народного дому. Ми там освоїли підвальні приміщення, які були занедбані, створили собі спортзал. Там боксом і боротьбою трохи займалися. Дозвілля собі організовували різне, в т. ч. патріотичні вечірки.

Нічого собі! А щодо спортивного життя — було у Вас улюблене заняття, улюблений вид спорту? Чи займаєтесь ним досі?

Спорт був більше в молоді роки. А вже багато років у мене є хобі — дендрологія.

Нічого собі!..

Так! Я навіть почав насаджувати парк. У мене залишилась спадщина за містом після батьків. І я там на землі вирішив посадити парк. Зараз у мене більше 50 різновидів дерев першої величини. Посаджено десь 14 різновидів сосон, 7 ялиць, 4 ялини, 4 дуби і багато інших дерев-інтродуктів, екзотів.

В останні часи менше цікавлюсь спортом. У молодості любив більшість видів спорту — футбол, волейбол, боротьбу, бокс, активний туризм. Дуже любив походи в гори. Для мене це було яскравим моментом. Я суміщав це не тільки з відпочинком, а й із науковими дослідженнями, тому що вже багато років досліджую Гуцульщину, такі місця, як Писаний Камінь, різні урочища — Бубніще, Розгірче та багато інших залишків мегалітичної культури. Я їх об'їздив, обстежував особисто.

Період Вашого навчання політично надзвичайно складний. Відбувався злам у всьому — світогляді, політичному устрої. Як ці зміни відображалися на Вас і на студентському колективі?

Ми були досить активними в суспільно-політичних процесах, які тоді відбувались на рівні області та України. На рівні області — від Референдуму я був у складі похідної групи «Схід». Під час референдуму за незалежність я був спостерігачем у Донецьку на одній із найбільших виборчих дільниць — Донецькому машинобудівному заводі.

На місцевому рівні ми намагалися брати участь в усіх значущих політичних подіях. Специфіка була для нашого регіону своєрідна. Університет був «П'ємонтом» національного осередку, звідси починалось відродження. Пам'ятаю ті часи: місцева влада, починаючи з обласної адміністрації, потім міської ради після приходу мера Миколи Трохимовича Федорука, який як господарник був прекрасний, але в політичному плані налаштований прорадянськи, підтримував прорадянські прошарки суспільства. І ми, студентство, виходили неодноразово на знак протесту на організовані т. зв. «жовтневі» свята, дні «революції». Не раз мали й сутички з міліцією, не раз діставали кийками по плечах. То були досить бурхливі часи. А ми були активними. Ми свято хотіли, щоб Україна здобула незалежність, стала справді незалежною країною.

Як студенти сприймали те, що Україна здобула незалежність, а також інші перипетії української політики, у тому числі не дуже позитивні?

Останнє нам було боляче, дуже боляче. Я згадую ті часи, коли прийшов другий президент Леонід Данилович Кучма. Більшість із нас його просто зненавиділи. Ми, будучи студентами, бачили, як Україна позбавлялася ядерної зброї, як знищувалася наша армія, як він, президент, практично почав закладати в незалежній Україні основи, які розділили українське суспільство. Зокрема, під час виборчих кампаній Кучма постійно наголошував, що має бути надано офіційний статус російській мові. Ще в ті часи можна було врегулювати церковне питання. Ми пам'ятаємо події так званого «чорного вівторка», коли патріарха Володимира не дали поховати на території Святої Софії. Тож на Майдані відбулися великі сутички.

З того часу закладалися основи олігархічної держави, почали ділитися території, галузі за сферами впливу. І ми, студентство, все це бачили й розуміли. Це було дуже боляче. Ми готові були, коли стояло питання стосовно ядерної зброї, йти на масові акції протесту. Але, на жаль, пам'ятаю, що навіть у таких структурах, як «Рух», покійний В'ячеслав Максимович Чорновіл на одному зі з'їздів доводив, що це позиція не тільки Росії, а й наших союзників — Сполучених Штатів Америки і Британії. Це як одна з умов (позбутися ядерної зброї) для підтримки на шляху незалежності. Це було дуже боляче. Ми вже тоді бачили ті негативи, які тепер вилились у таку страшну війну.

Справді, сучасність виглядає по-іншому. Хотілось би почути від Вас, наскільки факультет змінився з Вашого часу на краще?

Я би відзначив розвиток міжнародних зв'язків між вишами. Він закладався уже в наші часи. Пам'ятаю, наш тодішній декан Юрій Іванович Макар і ректор Степан Степанович Костишин багато працювали в цьому напрямку: налагоджувалось стажування, наукові обміни. Зараз у цьому плані зроблено набагато більше. Студентське самоврядування набагато просунутіше. Це основне, що бачу.

Яким найбільш яскравим спогадом зі студентського життя можете поділитися? І ще. Яку найважливішу пораду Ви б дали нинішнім студентам?

Щодо спогадів — це період референдуму за незалежність, коли я їздив похідною групою «Схід». Коли був переїзд у приміщення колишнього обкому партії. Коли була тимчасова заборона діяльності органів комуністичної партії. Це найяскравіші. І, звичайно, проведення наукових конференцій — їх було дуже багато. Життя було дуже різномірно насиченим — у політичному, культурному, науковому планах.

Щодо порад студентам. Основна з них така: черпайте знання по максимуму. Витрачайте всі сили на здобуття знань. Для мене це стало основою, фундаментом у подальшому житті. Від того, наскільки ви сформуєтесь як спеціалісти, як особистості, залежить усе подальше ваше життя, ваш майбутній статок, матеріальне і духовне життя, ваше задоволення тим, чим будете займатися. Тому максимально черпайте знання. Це той вік, коли ви маєте час, не обтяжені іншими проблемами. Ви закладаєте найосновнішу підвалину в житті.

Я своїм дітям завжди кажу, що період юності найбільш відповідальний у житті людини. Хоч здається він короткий, але найбільш відповідальний. Чому? Тому що саме тоді, здобуваючи освіту, людина створює базу. Через освіту і цю базу знань вона працевлаштовується, від роботи отримує заробіток — це її матеріальний статок, який впливає на життя. З іншого боку, цей самий період — це час парубання. Люди знаходять своє кохання, свою любов. Юність прекрасна. Люди створюють пари, створюють шлюби на все життя. Знаходять тих, з ким народжують дітей, закладають сім'ю, хто стає один одному опорою. Тому я завжди наголошую, що юність здається короткою, але вона найбільш відповідальна пора у житті.

І насамкінець, Миколо Васильовичу, зараз Ви — директор Чернівецького обласного державного архіву, тобто людина, пов'язана з історією. Чи часто Ви буваєте на факультеті?

Я впродовж усього свого життя з факультетом і не поривав. До сьогодні, як посадовець і колишній випускник, я досить часто відвідую факультет у службових питаннях, коли обговорюємо з керівництвом факультету нашу взаємодію. Архів виступає роботодавцем, стейкхолдером. У нас працюють молоді випускники: Іванна Борисівна Кушнір, Валерія Павлівна Легета — прекрасні дівчата. Ми готові

й надалі надавати робочі місця випускникам нашого факультету.

Крім того, намагаюся брати участь у науковому житті. Зокрема, традиційною стала участь у щорічному науковому археологічному семінарі. Є особистісне спілкування з викладацьким складом. При архіві в нас діє науково-методична рада, до складу якої входять Олександр Володимирович Добржанський, Михайло Костянтинівич Чучко, Ігор Андрійович Піддубний. Тобто взаємодія наша дуже тісна. Тісно співпрацюємо з тими працівниками університету, які зараз створюють музей. Це Дмитро Дмитрович Танащик, Тамара Володимирівна Марусик. А також із теперішнім керівництвом, починаючи від ректора та проректорів. Тісно співпрацюємо з іншими факультетами. Завжди кажу, що наш університет — це справді *Alma mater*, яка готує тих фахівців, яких ми раді завжди бачити в наших рядах архівістів.

Зараз епоха цифровізації, діджиталізації. Чи допомагають Вам соціальні мережі в пізнанні того, що відбувається на факультеті, в університеті загалом?

Звичайно, тому що при потребі ми можемо моніторити окремі моменти. Під час дозвілля також можемо переглядати ту чи іншу інформацію, особливо якщо є цікаві новини від *Alma mater*.

Окрасою університету є резиденція митрополитів. Які відчуття, спогади викликає у Вас це місце?

Звичайно, вона асоціюється з моїм студентським життям, бо у нас там були деякі пари. Хоча основним корпусом у нас був теперішній математичний факультет, а пізніше 14-й корпус, та були заняття і в центральному корпусі. Це на правду шедевр архітектурного мистецтва. Зараз державний архів усіяло допомагає працівникам університету, викладацькому складу в пошукові матеріалів, які стосуються резиденції. Це візитна картка нашої області. І не тільки я — всі, хто потрапляє в Чернівці, просто милуються, зачаровуються цим ансамблем.

Миколо Васильовичу, сподіваюся, ще неодноразово ми з Вами побачимося як у стінах архіву, так і нашого факультету. Ми надзвичайно раді Вас бачити. Дякую Вам за розмову!

Дякую й Вам!

аудиоверсія

12

Євген Сахновський: «Університет навчив мене мислити»

місце	м. Чернівці
дата	28.05.2025
спосіб	розмова наживо
інтерв'юер	Владислав Маняк

САХНОВСЬКИЙ Євген Васильович (нар. 15.04.1942 у м. Токмак Запорізької обл.) — український історик, кандидат історичних наук, доцент. Випускник історичного факультету ЧДУ 1969 р. Упродовж майже півстоліття викладач кафедри нової та новітньої історії Чернівецького університету. Автор наукових праць з історії Першої світової війни та методології історії. Спеціалізувався на вивченні югославського питання у громадській думці Великої Британії. Був членом редколегії збірника наукових статей «Історична панорама».

Добрий день, Євгене Васильовичу. Мене звати Владислав. Я студент III курсу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сьогодні хочу взяти у Вас інтерв'ю на

тему: «Як це було. Спогади про студентські роки на історичному факультеті». Чи даєте Ви згоду на використання матеріалів цього інтерв'ю з науково-дослідною метою?

Так, цілком.

Представтеся, будь ласка, як Вас звати і коли Ви народилися?

Я — Сахновський Євген Васильович. Народився у 1942 р. під час війни.

Скажіть, будь ласка, а в які роки Ви навчалися на історичному факультеті?

Це було з 1964 р. по 1968 р. Ви, може, звернули увагу, що 4 роки?

Так, чотири.

Цілком виправдано, бо були 2 випуски, в які і я потрапив. Наш курс і наступний вчилися тільки 4 роки. Правда, моє навчання (це вже індивідуально) продовжувалось і далі. Але ті люди, які вчилися за мною, вони на цьому закінчили і поїхали за розподілом по школах. А мені трохи інша доля випала, я пішов по іншій стежці.

А чи могли б Ви детально описати свій день навчання?

Умови навчання тоді були надзвичайно відмінні. Зараз студенти користуються комп'ютерами, технікою. Тоді такого не було. Усе навчання будувалося на живому слові як викладача, так і студента [...]. Може, трохи відступ зроблю невеликий, що факультет тоді дуже відрізнявся від сучасного. Студентів було дуже мало. Весь факультет нараховував близько сотні студентів. Це всі 5 курсів.

На нашому курсі було так, що хтось відставав, хтось перебував трохи, але загалом було від 20 до 25 чоловік. Група поділялася на дві підгрупи для семінарських занять, але загалом курс був компактний, усі один одного дуже добре знали.

Дуже мало було дівчат. Їх всього було спочатку десь троє, потім ще додалося двоє. А то все були чоловіки. І взагалі історичний факультет вважався чоловічим. Це не тільки особливість нашого курсу, а взагалі вважалося, що це чоловічий колектив. Жінок, дівчат було мало — і відповідно це мало вплив на атмосферу, колективну психологію.

Ті дівчата, які вчилися зі мною, — ми їх усіх поважали, ніхто їх ніколи не ображав і вони загалом відчували себе на нашому курсі дуже добре. Але оскільки ми були люди молоді, енергійні, то більше заглядали на філологічний факультет і особливо на факультет іноземних мов. Там було багато дівчат і вибір був дуже великий. І тому наші очі спрямовувались туди. Тим більше, що це було близько, бо факультет історичний, вважалося (негласно), мав якісь привілеї. Такий привілейований факультет. По-перше, його місце розташування було в центральному корпусі. Там проходило все навчання. А ін'яз і філфак були в тих інших корпусах, де вони приблизно й зараз [...].

Як я казав, основною формою навчання були лекції і семінари. Може здатися дивним, але студенти, зокрема наш курс, оці 20–25 осіб, на лекції ходили регулярно. Це вважалося не те що обов'язком, а ходили від душі, самі. Не треба було особливо контролювати. Звичайно, були різні ситуації. Були випадки неявки, але це були винятки. Була самодисципліна, вважалося, що навчання — це святе і треба ходити на пари! Інколи хтось приходив і трохи хворий, але приходив! Інколи приходили і не дуже слухали пари, але все одно приходили. Я не кажу, що не було контролю. Контроль, звичайно, був, але була і самодисципліна — вступив до університету, значить, треба вчитися. Таке було мотто, такий лозунг.

Лекції зазвичай починалися о 8:20 і, як правило, було 3 пари (інколи 4 пари було, це рідко). І друга половина дня була у розпорядженні студентів. Оскільки тоді не було сучасної техніки, комп'ютерів, основним центром навчання була університетська бібліотека. Це красива будівля, яка і зараз гарно виглядає, а тоді вона була студентським середовищем. Зараз, коли я інколи буваю там у бібліотеці, то бачу на 2-му поверсі порожні стільці, багато стільців. Людей немає. А тоді була зовсім інша атмосфера, все було «забито». І може, Ви здивуєтесь, але студенти, ми, наприклад, наш курс, якщо хтось казав, що він іде в бібліотеку, а хтось десь зайнятий в інших справах, то казав: «Займи мені місце». Займати місце було важливо, бо ходили і філологи, весь університет. І часто прийдеш — а місця немає.

Нічого собі!..

Ось так. І бувало навіть рідко, правда, таке, що хтось займав чуже місце. Були якісь дискусії з цього приводу. Я не скажу, що конфлікти, але перепалка інколи була: «Чого ти місце займаєш чуже?!». А місце як займали? Поклав книжки чи якийсь зошит, конспект, і це був простий надійний спосіб.

Отже, навчання, бібліотека — це було основне. Там, щоб одержати книжку, треба було стати в чергу. Часто черга була досить велика. Набирали книжок, клали собі на місце, і це було на цілий день до вечора. Бібліотека працювала до 22-ї години. І я не знаю, як на інших факультетах, а ми, наш курс, більшість із цих 20 з лишнім студентів-істориків, сиділи до кінця, до 10-ї години вечора в бібліотеці і працювали. Хто як, хто, може, і не дуже працював, хто, може, там займався своїми справами, але загалом працювали, бо інакше ти міг не встигнути. Там не встигнеш семінар підготувати, не встигнеш передивитись лекції. Тому займали місце і сиділи до закриття бібліотеки.

А стосовно перерв між парами — чим займалися студенти в цей час?

З перервами була така штука. У тому центральному корпусі, де йшли заняття, була досить гарна їдальня. І в перерві між парами студенти, як правило, ставали в чергу, брали собі скромний сніданок, бо хтось, скажімо, забув поснідати. Була там, пам'ятаю, старенька єврейка, яка дуже гарно всіх обслуговувала. Просто любила студентів, ставилась до них як до дітей. Там можна було за невелику платню взяти невеликий шматочок масла, невеликий шматочок ковбаски, небагато, але завжди смачно і добре поставлено. Була абсолютна чистота! Перерву, як правило, проводили там. Малі перерви були по 10 хвилин, а велика перерва півгодини. У ці півгодини студенти заповнювали буфет, сідали й інколи обговорювали свої справи. Як правило, сніданок був там, а на обід ішли вже додому до гуртожитку.

Ще таке уточнююче питання стосовно початку дня. Приблизно о котрій необхідно було прокинутися, щоб дійти на пари вчасно?

Дякую, що Ви дали це питання [...]. У нас було правило таке: хто перший проснувся, будить усіх. Крім того, ми майже

всі, 90% — були приїжджі люди і жили в гуртожитку. А гуртожиток був на вулиці, яка називається Поштова. Там, де Ленін стояв, показував туди, а в цей бік був величезний будинок.

На цьому місці, наскільки знаю, гуртожитків уже немає.

Якраз там гуртожитки були — великий-високий, 5-поверховий чи навіть 7-поверховий будинок. І там на 2-му поверсі я прожив 2 роки. Кімната була величезна, і там було нас спочатку 9 чоловік, а потім 7 залишалося стабільно. Можете собі уявити — живуть 7 здорових хлопців. Ліжка були поставлені у 2 ряди. Місця там особливо більше не було. В основному на ліжках сиділи, читали. І там проводили й усякі вечірки.

І ще така характерна особливість. Там пам'ятник зараз стоїть кому?

Тарасу Шевченку.

Тарасу Шевченку! А туди, де Шевченко показує, там був скверик і там стояв пам'ятник Леніну. І Ленін показував пальцем туди, в бік до вулиці Кобилянської. У нас жартували, що Ленін показує на банк, а там банк був. І зараз же там банк. Він якраз показував на банк. Це говорилося так, між собою, бо за це могли й покарати.

Там ми жили, ночували, а вдень, як правило, там нас не було, бо ми в бібліотеках були, займалися. Але увечері всі сходилися, ночувати ж треба! Хлопці були здорові, всі були після армії, вже по 22–23 роки. Збирали, як тоді казали, «по рваному», тобто по рублю. І чого гріха таїти? Інколи це переходило в справжню п'янку. Я відверто кажу — хлопці здорові були. Часто це були нормальні посиденьки, але були і винятки.

Один виняток мені запам'ятався на все життя. У нас на курсі був білорус Ванечка Жуковський. Його так і звали не Ваня, а Ванечка, хоча він був здоровий хлопець. Ми якось зійшлися з цим Ванечкою. І така група була чоловік четверо чи п'ятеро таких, що ми якось так усі разом жили в гуртожитку. Були студенти, які, хоча й жили в гуртожитку, але якось особняком тримались, не дуже спілкувалися між собою. А в нас така групка була...

І одного разу Ванечка наш поїхав на батьківщину до себе в Білорусь, і приїхав звідти з двома великими чемоданами. Один повністю забитий курячими яйцями, тобто закуску привіз. Крім того, він ще щось привіз — самогону. Тобто все є. І ми влаштували грандіозну п'янку. Ясно, що на наступний ранок уся кімната, крім однієї людини, яка не дуже брала участь, уся спить. І якесь «радіо» донесло про це все до деканату. А на столі все — кості якісь... все на столі лежить.

Стук у двері. Один із тих, хто близько був, «нічтоже сумяшеса», взяв і відкрив двері. Заходить декан факультету. А декан був фронтовик, пройшов усю війну, Берлін брав, командир був самохідки. Такий бойовий, грубуватий був. І він зайшов, на все це подивився, знизав плечима й каже: «От на тобі, сонце вже давно зійшло, а вони сплять». І що Ви думаєте? Найстарший із нас... А в нас був переросток один, шахтар із Донецька, йому вже було 29 років, поступив по якійсь особливій квоті, від стипендії не залежав, лиш би здав на трійки, оцінки його не цікавили. Звали його Борис Пасічник.

Декан каже: «От на тобі, сонце...». А Боря каже: «Григорію Семеновичу, так — приєднуйтесь!». А той теж з жартом був. Каже: «Та пробачте, я щось без пляшки». Отака розмова. Сміх сміхом, але потім всіх нас покарали. Мене тим, що вигнали з гуртожитку і я пішов на квартиру. 1 семестр я на квартирі перебував. За квартиру треба платити, а жив я, чесно кажучи, на саму стипендію. В мене не було можливості їздити додому і щось брати, як в інших. Інші їздили додому, з харчами приїжджали, ділилися. Але мені треба було аж у Запорізьку область їздити. Я родом із Токмака, із Запорізької області.

О, нічого собі.

Це той Токмак бідний, який зараз в окупації. І я фактично, по-моєму, один-єдиний раз на рік поїхав додому і потім навіть жалкував, що поїхав, бо втратив час. У мене ситуація була дуже складна. Тато загинув у 1942 р. Мати залишилася з 4-ма дітьми. Я найменший. І власне, що я міг зробити, приїхавши туди? Не дуже весело було там...

Закінчився інцидент тим, що нас повиганяли з гуртожитку. І я з цим Ванечкою Жуковським, білорусом, на вулиці 28 червня знайшли квартиру. Таку тьотю Пашу

знайшли, вона нам і дала кімнатку. Там, крім нас, ще один філолог жив. І так я там семестр «прокантувався». Потім мене пожаліли. Наше керівництво було людяним. Вони знали, що я напівсирота, що багатодітна сім'я, що у мами свої клопоти і що я нікому не потрібен... Коротше, семестр пройшов і мене в гуртожитку відновили. Не дивлячись на те, що я брав участь і навіть був один із «закап'юрщиків» цієї справи — активний учасник. Цього білоруса Ваню Жуковського теж. І ми так вернулися в гуртожиток.

Скажу прямо, що ми зробили висновок і стали більш дисциплінованими, відповідальними. І фокусів більше таких грандіозних не було. Але невеликі «увеселення» продовжувались і далі. Це ж Чернівці — це було напівеврейське місто. Дуже багато було євреїв — цілі квартали. І в одному єврейському кварталі були знамениті підвальчики, де дядя Сьома, дядя Сруль торгували вином. Ми освоїли ці підвальчики і ходили туди. Вино було дешеве, особливої закуски не було, хіба, може, бутербродик якийсь скромний. Але вино було хороше — я б не сказав, що там якусь бурду продавали чи сурогат. Із бочки — такі були великі бочки...

Єврейська особливість — вони на будь-якому місці тримають порядок, чистоту. І тут так було. Хоча «злачне» місце, але там не було такого, що зайдеш, в там хтось кричить, матюкається, ні, там було все спокійно. Не він наводив порядок, а самі відвідувачі. Ми, наприклад, якщо ставали там за стійку, чоловік 5–7, то поспробуй там комусь кричати — приводили в порядок самі.

Коли я пам'ятаю, якось зробили зауваження, «що ж Ви в ті підвальчики ходите?». (Не знаю, з якого приводу — чи на комсомольських зборах, чи на якихось). Але хтось один із нас шустрий каже: «Так Маркс теж ходив. Це ж відомий факт». Трохи сміх, трохи гріх, але таке було. Мовляв, «Маркс теж ходив, чого ж нам не ходити?!»

Під час навчання були якісь особливі вимоги до Вас як студентів, до Ваших відповідей на семінарських? Можливо, вимагали мати писані конспекти?

Так. Із навчанням цікава ситуація була. Бачте, я був хоч уже й ніби доросла людина, понад 20 років, але трохи наївний, дуже довірливий, некритичний. І коли почалися заняття, була загальна установка від викладацького складу, що

лекцію треба конспектувати, хочеш ти чи ні. Я спочатку теж взявся це робити. Але різні викладачі бувають: один говорить розважливо і можна записати, а інший швидко і не можна. Або запишеш, а потім сам не розумієш, що написав.

Був такий випадок. «Історія СРСР» — це був основний предмет. І читав ці лекції такий Олексій Михайлович Пономарьов. Він був доцентом тоді, потім захистив докторську дисертацію, десь виїхав у Росію. Він приходив, відкривав такий великий «талмуд» і починав читати лекцію. Дуже детально говорить — скажімо, тема була по XVIII ст. і він там: економіка, мануфактури і сипле цифрами — стільки в такому-то році, скільки в такому-то році. Я наївний сидів і писав, а мій дружок Коля Гончарук сидить і нічого не робить. Я кажу: «Ти чого не записуєш?». Він каже: «А, так», — махнув рукою. Потім на перерві чи після заняття я його питаю: «Чого ти не пишеш?». І запитав його: «Звідки він то знає? Цифри ці всі». А він мені каже: «Та ти наївний». Ні, він мені сказав грубіше: «Та ти дурний. Він перечитує „Очеркі історії СССР”». Були такі товстенні книжки по століттях — «Очеркі історії СССР» XVIII ст. і так далі.

І я «нічтоже сумняшесь» пішов у бібліотеку, випросив у бібліотекарки товстенну книжку «Очеркі історії СРСР, XVIII век», прийшов на заняття, поклав... (Були парти такі, вони називаються «ослині» парти — ще від австрійців чи від румунів залишилися. І парта була така, як ліжко, з такого товстенного дерева, пофарбована чорним кольором. І сиділи — лавка така солідна була, суцільна, що можуть з чоловіки сісти). І я поклав ці «Очеркі» під парту, щоб не видно було, і слідкую, що він каже. А він читає все підряд, пропустив там 1 параграф, якийсь рядок — два і далі читає. І в мене пропав всякий інтерес до такого навчання. З тих пір я собі постановив, що я буду трохи перевіряти викладачів.

Перевіряв і виявилось, що більше половини просто перечитує якусь збірну книжку, в тому числі і доцент, а потім пізніше професор Шаповалов, який фактично мене сюди взяв. Він читав «Нову історію Заходу». Були такі «Очеркі історії Англії», «Очеркі історії Германії». І він брав звідти і читав. Слава Богу, хоч не з одної книжки. Але я прослідкував і його. (Був такий одесит, дуже талановитий історик, він понаписував ці «очеркі»). Я взяв, подивився — він теж

перечитує, і, крім того, читає дуже швидко, записати неможливо. Втратив я інтерес і до цього [предмету].

Із викладачів, які дійсно сумлінно ставилися [до викладання], яких можна було послухати і у них повчитися, — це, по-перше, доброї пам'яті Іван Михайлович Теодорівич. Коли ми почали навчання, він був один із небагатьох доцентів на факультеті. (Професорів узагалі не було, а доцентів було декілька — 5 чи 6. І він один із таких провідних доцентів був). Уже при мені він захистив докторську дисертацію, став професором.

Він від природи мав каліцтво, інвалід був, але дуже сумлінний і дуже старанний викладач. Нічого не перечитував, а вів історію слов'ян і читав добре. Пізніше він написав підручник з історії слов'ян українською мовою, що тоді було — недосяжна висота. Видавалися ж підручники де? В Москві, в Ленінграді. А він видав підручник [в Україні, котрий] усі знали — по ньому потім і екзамен здавали.

Крім того, що в нього одна рука і нога погано працювали (він від дитинства був такий), він чим усім запам'ятався? Говорив про якогось сербського князя і сказав без всякої запинки «Твртко». А ми потім придивилися — там 5 приголосних букв і одна остання голосна. І його так і прозвали «Твртко». Але без злоби, люблячи прозвали. Він був одним із тих чесних викладачів, професорів, які самостійно розробляли лекції.

Потім треба сказати добре слово про двох аутсайдерів-«пришельців» до нас із Ленінградського університету. Це був Марат Миколайович Міжевич і Станіслав Германович Десятков. Міжевич прийшов до нас першим і вже довго працював, років 5 чи 6. І потім він листувався з цим Десятковим і Десяткова переманив сюди. Вони випускники Ленінградського університету.

Міжевич — дуже здібний викладач. Він якраз читав курс, що я потім після нього читав — «Історію країн Азії та Африки», історію Сходу. І це я вперше був просто захоплений, як він читає. Навіть не те, що він читав, а як він читав. Мав такі невеликі листочки... (У той час, коли на кафедрі історії КПРС казали приходити з конспектом, де повністю надрукований текст, ніякої «отсебятіни»). Ти читаєш те, що написано. Це абсурд був страшений — в університеті читати щось таке, причому не своє). А він ні, він абсолютно [вільно] читав цей дуже складний курс Азії і Африки

новітнього часу. Це треба було на висоті бути. Він читав багато дуже [літератури]. Я потім у нього вдома був — у нього така бібліотека була велика, він там журнали якісь випишував. І він komponував ці лекції.

І другий лєнінградець — Станіслав Германович Десятков. Це людина була трохи іншого, художнього такого плану. Він більше викладав на ін'язі, «Історію Англії» він там читав. Пізніше, до речі, я там став читати «Історію Англії» після нього [...]. Оце були такі люди, в яких можна було повчитися. Один — у нього була прекрасно поставлена логіка викладання. Він щось читає, якісь приклади наводить, але логічну лінію гне свою. Якийсь є стрижень, навколо якого буде все. І в нього я багато чого навчився. Потім ми стали вже колегами, коли я став працювати, на одній кафедрі були.

І ще був такий Євген Степанович Приходько. Він був на кафедрі історії СРСР, але теж творча людина. Читав курс «Історіографії», в потім розробив блискуче курс «Хронології» (оці всі свята — як Пасху вирахувати і так далі). Але читав він це і робив просто блискуче, гарно робив. Потім ми стали з ним, коли я вже став працювати, гарними товаришами. Часто заходили в якесь кафе і сиділи подовгу. Він любитель був цієї справи. І так ми часто проводили час. Оце ті люди, в яких я міг повчитися.

Ще, правда, була така штука. Сучасні студенти, мабуть, здивуються, але я ще пройшов курс латини, латинську мову. Потім, правда, її якоеь так зам'яли і зняли. Тут мені дуже повезло, бо наш курс розділили на дві частини. Одна частина попалася молоденькій викладачці, яка тільки закінчила Київський університет по класичній філології. І її направили в Чернівці. І вона читала в нас латину.

Ми були молоді люди, вона теж молоденька була, майже ровесниця наша [...]. І мені повезло з нею, взагалі напій групі повезло. Дехто із нас, скажімо, той Боря Пасічник був старший від неї набагато. Вона в нас там раз-два і прийняла — пару якихось прислів'їв сказали і все. А другій групі та ще тьотя попалася! І туди потрапив цей переросток, шахтар із Донецька, Боря Пасічник. Він здавав щось 9 чи 10 разів.

Ой-йой-йой-йой.

Анекдоти ходили. Вранці вставали і казали йому: «Борю, ну, що, збираєшся йти латину здавати?». Так що отаке життя було. Трохи веселе. Всяке бувало.

Ще докажу за викладачів. Про Пономарьова я сказав. А ще був такий предмет (зараз це здається таким дивним), який називався «Науковий комунізм». Ми вже «терті» були «калачі», пережили і всі «відлиги», політичні ситуації — Хрущова, зняття Хрущова. І цей викладач Богомоллов прийшов читати нам науковий комунізм. По-перше, прізвище таке — Богомоллов, — а читає «Науковий комунізм». І зразу жарти почались. А він такий маленький дядько був, приземкуватий, пухленький. Думаю, що ж він буде казати про цей науковий комунізм? Почав щось розказувати, а всі так сидять, не знають, що робити. А потім хтось через 10–15 хвилин піднімає руку, каже: «А можна питання?». Він: «Можна». А той каже: «От там написано, що ріки багатства, „ізобілія” польються ріками. Так поясніть, а де ж це „ізобіліє” буде братися?»

А він постояв, подумав і потім каже: «Та що Ви такі питання даєте? Ха-ха-ха-ха-ха». Як почав сміятися, хвилин 5 сам сміється. І ми почали сміятися. І потім ми вловили це все. І тільки він починав лекцію, зразу хтось піднімав руку: «Можна питання?». І починалось хихотіння страшне. І отак пройшов цей науковий комунізм. Правда, він дядько був самокритичний, всім поставив оцінки позитивні, конфліктів не було. Але отакі викладачі були й такі курси.

Кого з викладачів Ви найбільше боялись і чому?

Боялися найбільше оцього самого Вітольда Вікторовича Шаповалова, з яким я потім уже і працював... Він читав курс «Нової історії», — від середини XVII ст. до «жовтневої революції». І читав він лекції погано, я вже сказав, але вимагав дуже сильно. І то складний дуже курс, там багато — історія Англії, історія Франції, Німеччини. Спробуй запам'ятати все. А вимагав дуже суворо. І в нього здати було — велика проблема.

І, власне, чому він мене взяв на кафедру? Бо коли я на III курсі здавав йому цю нову історію, я витягнув білет, в там перше питання «Причини і початок Першої світової війни». Коли готувався, я посидів, подумав, що казати. І я йому почав: «Як зауважив великий військовий теоретик

Карл фон Клаузевіц, війна є...»^a — визначення війни по Клаузевіцу.

Він трошки остовпів, каже: «А Ви звідки Клаузевіца знаєте?»^b. Я кажу: «Так я прочитав». А я дійсно перед цим прочитав 2 томи. Взяв те, що мені треба було — визначення війни. Він каже: «А можете ще щось сказати?»^c. Я: «Ну, я можу продовжити, що війна є насильство...»^d — почав йому по Клаузевіцу продовжувати.

Дивиться, каже: «Досить, перше питання не треба»^e. 2-е і 3-є питання він майже не слухав мене, переварював — студент Клаузевіцем його повчає. А потім, коли я вже став викладачем, ми повернулись до цього епізоду і він каже: «Я, звичайно, Клаузевіца погортав. Але я не знав Клаузевіца в такому вигляді, як студент мені виклав — чітко, зрозуміло, з визначенням війни»^f. І з тих пір він мене взяв на замітку. Це було на III курсі. І він на IV курсі питав інших викладачів: «А що він там, хто він?» Йому казали: «Та він у п'янци замішаний був». Різні ж казали. Він: «Ну що, життя є життя»^g.

І от коли я вже закінчував факультет, одержав розподіл у якое село в Кельменецькому районі (не пам'ятаю навіть назву вже). І було десь одне з останніх засідань, він покликав мене десь так убик, каже: «У мене є розмова до Вас. Давайте пройдемося»^h. Там був 5-й корпус і ботанічний, такий гарний сад. І ми по тому саду йдемо. І він каже: «Як Ви думаєте, якби ми Вас залишили на кафедрі для читання нового курсу?»ⁱ.

А справа в тому, що їм зверху «спустили» курс, який називався «Історія Сходу в середні віки». Муть страшна! Це правда. Такі, як Міжевич, читали новітню історію Сходу, нову історію Сходу, а середньовічну ніхто не читав. А зверху спустили — обов'язково має бути. І він мені каже: «Як Ви думаєте, якщо ми Вам доручимо от такий курс? Нас

^a Как заметил великий военный теоретик Карл фон Клаузевиц, война есть... (рос.).

^b А Вы откуда Клаузевица знаете? (рос.).

^c А можете ещё что-то сказать? (рос.).

^d Ну, я могу продолжить, что война есть насиллие... (рос.).

^e Хватит, первый вопрос не надо (рос.).

^f Я, конечно, Клаузевица полистал. Но я не знал Клаузевица в таком виде, как студент мне выложил — четко, понятно, с определением войны (рос.).

^g Ну что, жизнь есть жизнь (рос.).

^h У меня есть разговор к Вам. Давайте пройдемся (рос.).

ⁱ Как Вы думаете, если б мы Вас оставили на кафедре для чтения нового курса? (рос.).

зобов'язали читати цей курс, і ми Вам доручимо, щоб Ви розробили і читали цей курс»^a.

Я так подумав і кажу: «Ну, навряд чи я впораюся. Це ж треба вивчити обставини»^b. Він каже: «Ну, предмет, звичайно, важкий — середньовіччя, ще й Схід»^c. Коротше, я йому сказав, що подумаю. Він мені пропонує роботу на кафедрі в університеті, я отримав направлення в якусь глуху «деревню», і я йому кажу: «Я подумаю»!

Він потім мені довго згадував це. Каже: «Ти подумай — йому пропонують роботу в університеті, а він каже: 'Я подумаю'». А з другого боку, може, я вчинив і правильно, що не став захоплюватися, хапати за це, а сказав розважливо. І на другий день я йому сказав, що я згоден. З тих пір він мене трошки почав поважати: «людина розсудлива, він подумає»^d. Такий був випадок.

А хто був, на Вашу думку, найкреативнішим?

З цікавим підходом? Можу однозначно сказати, що це Марат Миколайович Міжевич, цей хорватець. У нього я міг дійсно повчитися [...]. Головне, що в нього було, — логіка викладання. Не виклад фактів самих по собі, а логіка. Я навчився цьому в нього і потім ще сам додумував, що якщо ти щось готуєш, то треба, щоб студенти сприйняли це. Треба, щоб стрижень якийсь був, розумієте? Стрижень, на який нанизуються факти. А якщо просто факти, то вони розсіюються. Я потім вичитав, що не я тільки такий розумний, що це повинна бути ідея, пронизувати те, що ви говорите. Є ідея — матеріал під неї підлаштовується.

Пізніше я вже викладачем став і до нас трьох викладачів, колишніх випускників, на кафедру взяли. Андрій В'ячеславович Мінаєв і був такий [Вадим Іванович] Пінцак. І ще один був, Віктор [Миколайович] Папук. Він протримався у нас буквально 1 чи 2 семестри. І перша його лекція була відкрита. Я перед цим читав «Методику викладання історії у вузі» і казав якраз за це, що коли продумуєте курс, то через весь курс повинна бути якась стрижнева ідея,

^a Как вы думаете, если мы вам поручим вот такой курс? Нас обязали читать этот курс, и мы вам поручим, чтобы вы разработали и читали этот курс (рос.).

^b Ну, вряд ли я справлюсь. Це ж надо изучить обстоятельства (рос.).

^c Ну, предмет, конечно, трудный — средневековье, ещё и Восток (рос.).

^d Человек рассудительный, он подумает (рос.).

а факти нанизуються. Тоді буде сприйняття студентом. Інакше, якщо ви просто факти кладете на якийсь рихлий ґрунт, то студент не запам'ятає.

Ми всією кафедри зібралися на його відкриту лекцію. Він читає лекцію «Громадянська війна у США» і говорить за факти і один, і другий, а воно не в'яжеться нічого. І він сам уже заплутався. Потім обговорення. Я йому кажу: «Ти слухав лекцію з методики викладання історії у вищій школі? Я вам казав про ідею, шукайте головну лінію, ідею, навколо якої студент повинен мати головну думку, а навколо неї факти». Він послухав, а так і не зрозумів. Протримався десь рік чи півтора, а потім він змушений був піти, бо студенти його не сприймали. Якимось мав конфлікт зі студентами. Він щось запам'ятав, коли читав, а студент не пам'ятає якоїсь події. «Ви не знаєте нічого!» — і ставить йому негативну оцінку. Студенти почали скаржитися, що він читає геть погано, а вимагає [багато]. І так конфлікт за конфліктом. Так він і пішов [...].

Питання про екзамен. *Яка найбільш поширена форма складання екзаменів у Вас була — усна, письмова? І чи враховувалось відвідування?*

Як я вже казав, у нас походи на лекції були чи не обов'язком, зобов'язання було таке ходити на лекції. А ті, що не ходили, тих примушували. Але в нашому курсі було прийнято, що на лекції треба ходити.

Приймали в основному усно [...].

Чи достатньо Вам часу було для самостійного опрацювання матеріалу?

Що Вам сказати, я тут Америку не відкрию. Студенту завжди не вистачає в останній момент якоїсь години, щоб підготуватися. Завжди. Це така апробована формула — більше б часу було, більше б зробив.

Питання про групу. *Чи була студентська група чимось більшим за групу? Чи були спільні походи, вечірки? Чи група — це суто про навчання?*

Ні, це більше. Наш курс, скажімо, 25 людей, розділялися за інтересами. У тій групі, до якої я належав, було чоловік 5–6. Це ті люди, з якими я, пробачте за вираз, і пиячив.

І заодно у нас були і серйозні розмови. Часто були серйозні розмови. Інколи ці розмови були на небезпечній грані. Пам'ятаю, був якось у гуртожитку, ми зачепили національне питання в Союзі. А воно дуже гостре. А зачепились за що? Що на якомусь з'їзді хтось із генсеків сказав, що у нас в Союзі національне питання «в основному вирішене». Ми зчепилися якраз за це. Я стояв на тій лінії, що це питання не вирішено, у нас є різні національності. І дискусія була дуже гостра і небезпечна. На той час могли зачепити за це: «А що ви там дискутуєте? Є партійний документ, там все написано. А ви що, сумніваєтесь?». На цьому могли... Це небезпечно було.

Чи існували якісь традиції, звичаї в групі?

Таких зборів у зв'язку з днем народження не було, бо народ був бідний, чесно кажучи. Відзначали, але доволі скромно. Виставив пляшку вина чи горілки... До речі, студенти тоді горілку пили менше, а вина багато пили. До коньяку ніколи не доходила справа, бо грошей не було.

Питання про недоброчесність під час навчання, списування на іспитах, шпаргалки. Чи було у Вас таке?

Ясно, що було. Завжди було і, мабуть, буде. Я не думаю, що воно пропаде. От один приклад розповім. Казав я за цю «грозу» факультету Віталія Вікторовича Шаповалова, який приймав «Нову історію». Здати в нього — значить, ти закінчиш університет, бо були люди, які й не закінчували, він ставив «двійки». На нашому курсі з 20–25 чоловік, у нього обов'язково було 5–6, інколи 10 двійок. Не було так, що здали всі. А скільки там «тройоків» уже було, безліч. Двійка — все, перездача. Далі нова перездача, знову, 3-й раз перездавали. І ясно, що студенти повинні були якось виходити з ситуації. Раз така ситуація була. Я розповідав Вам, коли я його вразив цим Клаузевіцем. Якраз той був момент, коли здавав мій хороший дружок Коля Гончарук... Ми разом займалися спортом. Він добре бігав на короткі дистанції, а я на середні. І в баскетбол ми грали безліч разів. Я, до речі, розряд маю по баскетболу...

Ого, нічого собі!..

2-й розряд маю. Я добряче грав, і за університет грав... І от ми прийшли здавати цій «грози» нову історію. Він розкладає білети, а лаборантом тоді був такий Паша Китовський. Він потім пішов в армію, дослужився до підполковника чи полковника, в Німеччині був. Він тоді був лаборантом у нас. І от він виходить з аудиторії, двері прикрив і каже: «Я відклав білет отам. Це білет № 1. Він лежить аж скраю. Хто заходить зразу, можете...». Коля зразу: «Я піду, я піду». (А білети були відомі).

Коля... він перехватив. Я не встиг навіть сказати, а він перехватив. Він швиденько, поки там ті ще двоє чоловік відповідали, гортає підручник і читає ті питання. А я потім дивлюся, що він читає, а в нього дуже складні питання попались, щось на зразок «становлення марксизму» чи щось таке, і там все по перших роботах Маркса. Треба ці роботи знати. Я так подивився — я трохи знав ті роботи, на п'ятірку би не відповів, але на позитивну оцінку так. А Коля був трошки імпульсивний, пустий. Раз-два пішов, виходить звідти. Не здав, не зміг [...].

Чи змінився від І-го і до останнього курсу Ваш світогляд, стиль мислення?

Знаєте, змінився. Дискусійне питання, чи історія вчить, чи історія не вчить. Все-таки, коли ти читаєш, як люди чинили в історії і чому вони так чинили, а чому деякі люди не могли так чинити, то ти, зрозуміло, на цьому трошки вчишся, вчишся глибше роздумувати над подіями історичними й навіть сучасними.

Я, до речі, вже коли почав працювати, був непоганим лектором-міжнародником. Лекції про міжнародну обстановку читав, вів навіть школу лектора-міжнародника у студентів.

Цікаво!..

Була така школа. І там я розповідав, як компонувати лекцію з міжнародної ситуації у світі. А ця робота — лектор-міжнародник — мені була дуже до вподоби. По-перше, давала великі переваги, бо це було від обкому партії. Нам давали путівки і ми їздили по різних містах читати лекції. В Одесу їздили, попали у якесь курортне містечко, в Сочі, по-моєму, читати лекції. Я поїздив трохи по Україні, світу

побачив і заодно виступав з цими лекціями. Я, як правило, трохи хитрував — дивився по аудиторії. Якщо аудиторія досвідчена, то я солідно читав. А якщо бачив, що така собі, то я популярно розповідав і скорочував це буквально на 15, інколи 20–25 хвилин, а не годину. Брав якусь тему конкретну, щоб вона була цікава, і так розповідав зрозуміло.

А Ваш підхід до навчання від I-го до останнього курсу якось змінився?

Ясно, що змінився. Я вже вам розповідав, що деяких викладачів я «розкусив», деяких «зауважав» дуже. І відповідно щодо навчання так було. Але скажу — є люди, які кажуть, що нічого їх університет не навчив. Ні, мене таки університет навчив. А ще більше, будучи в університеті, я сам навчився, бо багато читав, багато думав над тим, що прочитав. І, крім того, вчителі в мене були деякі дуже гарні. От я згадував Міжевича, Десяткова, Приходька. Були й ті, які мене нічому не навчили. Але це теж навчання — як не треба читати лекцію. Іноді негативний результат — це також результат.

Життя студента непросте. От Ви говорили, що стипендію отримували. Чи вистачало її загалом на мінімальне проживання?

Про те, як ми харчувалися, я вже трохи казав. У нас була дуже гарна їдальня, не їдальня, а буфет. І ми там харчувалися. А ще у Чернівцях тоді була т. зв. «офіцерська» їдальня. Зараз там великий магазин на Центральній площі. Вона так називалась «офіцерська», бо туди дійсно ходили офіцери, але вони були окремо, була ще й для «простих смертних», але кухня була одна. І там дуже добре готували. Була абсолютна чистота і дуже приємні офіціантки. Вони вже знали, що приходять студенти. Там по тих мірках було доволі дешево. Там добре робили картопляне пюре або фрі, особливо фрі. І печінка часто була дуже смачна. Там можна було добре поїсти і дешево.

Один епізод я вам повинен розповісти. Оцей же самий мій дружок, який не міг здати екзамен, Коля, познайомився з офіціанткою із кафе. Кафе знаходилось на тому ж регіоні — не знаю, як воно називалось, чи «Світанок», чи щось таке. Він був низького росту, такий кремезний, а вона

була на голову вища за нього. Він не просто познайомився, а почав там харчуватися. Запрошує мене і того білоруса Ванечку Жуковського туди — так «по-барськи». Ми прийшли, замовили. Та офіціантка носить нам все. Посиділи добре, поїли. Він каже: «Ви ідіть, в я розраховуюся». Не знаю, як він там розраховувався з нею. Ми добре поїли, подякували йому. Через 2 дні Коля каже: «Та я з нею розстаюся». Я кажу: «А чого?» — «Та вона висока». (Знаєте, раніше не була висока, а тепер стала висока).

Раніше до студентів були певні вимоги стосовно того, як вони повинні виглядати й одягатись. Чи були вимоги конкретні до Вас?

Особливих вимог не було. Але ясно, що в міру можливості люди повинні були одягатись охайно. Для того, щоб я виглядав охайно, я 2 роки їздив на цілину... От, я пропустив це все! 2 роки підряд я їздив на цілину! 1-й рік, коли тут залишився у Чернівцях, я ще не зорієнтувався. Додому я не поїхав, а жив у гуртожитку. Ніхто мене не виганяв з гуртожитку. Я ходив у бібліотеку, займався самоосвітою, читав усе підряд.

І заодно я думав, як же мені одягатися, — треба щось купити, а це вже на саму стипендію не купиш, бо іншого доходу я не мав. Інші люди їздили додому, привозили харчі (вони поближче жили, а я ні). Я відрізаний, сам був. І тут призов на цілину. Я записався в студентський загін, «хробр» так, і ми поїхали освоювати цілину в Казахстан. Цілинний край. Північний Казахстан, Кустанайська область. Там будували елеватор. І я поїхав, до речі, й на наступний рік.

Це була комсомольська ініціатива. Їхати туди було дуже довго — поїздом. Спеціальний вагон для студентів був — «Чернівецький загін будівельників їде». Співали: «Ідемо ми, друзі, в далекі краї, станемо новоселами і ти, і я». І весело так туди доїжджали. Працювали там доволі важко, але не нудно було, бо народ молодий — і дівчата були, і хлопці. Я там познайомився з двома біологинями. Трохи там з ними любов якусь крутили. Але 2 роки я заробляв там. 1-й рік не дуже заробив, але досить, щоб підтримати себе. А другий рік добряче ми заробили. Я собі купив такий костюм! Навіть не купив, а пошив костюм у майстерні.

От зараз я згадав, я вам фотографію покажу. От я в повній величі тут. Як Ви думаєте, де я?^a

Тут просто «стиляги» всі.

Оцей чоловічок стоїть.

Це Ви?

Так, це я. Оце я вже в тому костюмі. Бачите — більш «прилічно» вдягнений. І так потім пішов жарт — усі сидять, а я стою і ніби в опозиції [респондент сміється]. Воно так виходить, що я ніби збоку трохи стою. Отут записані всі мої соратники — Борис Пасічник. Оце він той переросток, курить тут. Йому вже 29 років було. У нього вже дитина була — а студент іще.

Це класно, що ці фотографії залишаються і нагадують про славний студентський час. Мають бути ще багато різних речей для того, щоб організувати свій побут. Основний набір — який він був на той момент?

По-перше, в гуртожитку була душева. Не завжди, правда, вода була — ті поверхи великі і там не завжди доходила вода, але більш-менш гігієну тримали.

Стосовно порядку — нас було, як я сказав (де жив я 2 роки в тій величезній кімнаті) 7–8 чоловік. Але там заведено було, що на кожен день призначався хтось черговий. І як хочеш, а повинно бути прибрано. І він заодно слідкував за цим порядком. Якщо хтось накидає щось — робив зауваження: «Я черговий сьогодні, тож поведься [добре]».

Ходили в баню раз на тиждень — як штик. Принаймні наша кімната, більшість із нас ходила. Гуртожиток є гуртожиток — там є комендант гуртожитку, прибиральники. З комендантом жили добре. Поважали його. Він, до речі, був дуже гарний єврей, людяний був. Він знав, що це дорослі люди, що вони там трохи пиячать, не втручався, з розумінням ставився. І ми до нього ставилися з повагою. Він, до речі, у гуртожитку і жив — завжди можна було до нього звернутися. Наприклад, гуртожиток закривався десь об 11-й чи 12-й вечора. Але інколи було — хтось приїжджає з родичів. Треба — до нього стукали: «Пробачте, дайте

^a Див. фото на с. 219.

ключ, бо приїхав хтось». Він не відмовляв ніколи. В цьому аспекті проблем не було. Люди вже не юні, дорослі і по-дорослому вирішували ці питання. Не пам'ятаю ніяких конфліктів з приводу побуту.

Які були суто студентські рецепти, що Вам запам'яталися на все життя?

Тут улюблена їжа — картопля смажена на салі. От я казав за цього білоруса. Він був майстер готувати цю картоплю. Сковорідка була така величезна — спеціально десь дістав — така здоровенна, бо то на 7 чоловік треба. І Ванечці доручали, білорусу цьому, готувати. Він прекрасно чистив картоплю, сало туди клав, жарив — і все готово було. Це фірмова їда була.

Чи часто вдавалося відвідувати після пар, окрім відвідування бібліотеки, інші культурні місця — театри, кіно?

Ні, знаєте, якщо й було, то десь дуже рідко. По-перше, не вистачало грошей на ці «увеселітельні» різні штуки. І не пам'ятаю навіть — не можу згадати жодного випадку, щоб я був у той час на якійсь виставі. Єдиний виняток — де безплатно можна було. При університеті був якийсь гурток і вони ставили якісь вистави — чи філологи ставили, чи... То ми інколи туди йшли. Але це, по-перше, рідко було, а по-друге — безкоштовно.

Ви казали, що знаходили ще час для спорту. Хотілося б почути про це детальніше.

Це особлива розмова. В університеті була досить потужна, я б сказав, кафедра фізвиховання. Завідував цією кафедрою дуже довго і принаймні за все моє перебування в Університеті, Миколай Тимофійович Гонжа. Дуже оригінальний чоловік. Подійкували (мабуть, це й правда), що він працював раніше в цирку. І потім одну виставу його, цю циркову, він у нас вже робив. Він отакі ядра величезні підкидав угору і ловив не руками, а тілом. Так! Майстер своєї справи. У нього навіть форма була циркова. І один раз я попав на це і він показував. Трохи посміювалися з цього...

Оскільки я добре грав у баскетбол, то зразу з I курсу 2 заняття в нас пройшли — фізкультура на курсі. «Давайте ходіть по залу, робіть так». Я подивився, і Ванечка той

Жуковський, той білорус, подивились — це не для нас. Давай записуватися в секції. Записалися в секцію. Я записався спочатку в секцію по бігу. І ми почали бігати. А потім я дізнався, що є там баскетбольна команда. І я туди пішов. Грали ми добре. Кафедра фізвиховання стала для нас ніби своя — другий дім. Там можна було туди зайти, там були цікаві люди, в нас були добрі контакти і ми так жили з ними добре.

У якихось змаганнях брали участь?

Так. У нас в університеті було багато бігунів. І коли дізналися, що я теж трохи бігаю, мене записували в естафету. В основному виступали медінститут, університет і один технікум, який до нас «примикав». І оце з команди були. Естафета по місту з паличкою. Пам'ятаю — біг по вулиці Івана Франка. А вона бруківкою була [вистелена], я біг якраз зверху вниз з паличкою. І треба було ту паличку вміло передати. І пам'ятаю, що це було доволі часто, чи не кожен рік, а то і 2 рази на рік. Так що бігали добре.

Потім я вже був в університетській команді по баскетболу. Там ми особливих якихось здобутків не мали — щось вигравали, щось програвали. Але коли я виступав за факультет — то там показував себе добре. Знайомий математик серед тих, що залишилися, коли зустрічаємося, в баню ходимо, каже: «Я пам'ятаю, як ти зі стрибка закидав туди».

Питання стосовно студентського самоврядування. Чи воно існувало?

Тут трохи картина така пікантна. На кожному факультеті на кожному курсі і в кожній групі був обов'язково якийсь агент КГБ. Обов'язково! І були ці люди і в нас. Це одне. Друге — були ж люди, які в університет вступили, вже будучи в партії, а були такі, що тут вступили в партію. І вони створювали таку партійну «ячейку» на курсі. І партійна «ячейка» — це було таке, що треба було обережно бути з ними. Ми ж цих таємних агентів же не знали [...].

Євгене Васильовичу, хотілося б дізнатися Вашу точку зору. Наскільки університет від Вашого студентського часу і дотепер пішов уперед? І в чому оцей прогрес помітний?

Ну, він, цей прогрес, дуже помітний ось в чому: сучасна техніка, комп'ютери — це все дуже змінило ситуацію. З одного боку, це дуже добре, що ми користуємося технікою... Але з іншого боку — таке враження, що, може, не всі, але багато людей тепер звикли настільки покладатися на техніку, що перестають самі думати. Вони, якщо їм треба, — раз-два натиснув кнопочки і зразу відповідь знаходиться. А раніше цього не було. І навіть по якихось дрібницях треба було додумуватись до чогось, щось шукати у книжках. А тепер натиснув туди-сюди і..

І наскільки я розумію, зараз оця техніка взагалі заміняє людину як таку. Це, на мій погляд, небезпечний бік прогресу, який може настільки людину витіснити, що вона буде як робот підкорятися якійсь загальній схемі поведінки і мислення. А чогось свого просто не буде. Вихолощена індивідуальність як така. Це моя думка.

Чи спостерігаються якісь позитивні зміни з тих часів і досі у сфері викладання, в організації навчання в університеті?

Мені трохи важко сказати, бо я вже 5–6 років не викладаю, тож не перебуваю всередині цього процесу. Я ззовні. А ззовні інколи складніше оцінювати, що там робиться всередині. От я, наприклад, дуже в захваті, коли, скажімо, збори якісь і сучасна техніка [працює] — не треба нічого там малювати [...].

Ви знаєте, був такий момент колись, коли ні туди, ні сюди було. Від старого почали відходити, а нове не надійшло. Але то було дуже короткий період. Я пам'ятаю, коли вперше з'явилися ці телефони — всі так дивилися, що це таке, а воно буквально 2 роки пройшло, і це стало «повальним». Всі швидко освоюють. Особливо молодь, діти. І вони живуть у зовсім іншому світі, ніж, скажімо, жив я в шкільні роки, цифровізованому світі.

Чи користуєтесь Ви соціальними мережами, сайтами, аби моніторити, як живе університет і факультет?

Ні, однозначно ні. Не користуюся через те, що в мене поганий зір став. І мені, коли я скаржився на це, сказали — «якщо Ви будете заглядати в „це саме”, то у Вас зір буде гірший і гірший». Але в мене є моя прекрасна дружина

Іванна Броніславівна, яка має... оце у мене 1 [телефон], а в неї зразу 2. І вона в центрі всіх подій, всього світу.

Це з одного боку добре, а з іншого — хтозна. В один час я думав перевчитися. А в мене і так зір впав. А зараз от ба-чите — я от пишу, а для того, щоб прочитати, мені треба ще і не те, що окуляри... Так що я тут, пробачте, відстав трохи від прогресу.

Під час розмови Ви розповіли вже багато цікавого. Але, може, пригадаєте ще якусь винятково пам'ятну студентську історію?

Був такий епізод... Коли я вчився — це і зараз збереглося, багато істориків захоплюються археологією. У нас була група людей, яка просто жила цим: поїхати на розкопки, щось знайти... Був такий доволі гарний студент, розумний — Толік Громов, який просто жив цими розкопками. І не він один. Я був цього позбавлений, бо влітку, як казав, їздив заробляти на життя і мені було не до розкопок.

Але археологію я повинен був пройти, здати — обов'язковий курс для студентів. Може, Ви чули про такого Бориса Онисимовича Тимошука? Ясно, що чули. Він дійсно був фанатично відданий цій науці. І він вів розкопки зі студентами, вони із захопленням їздили.

Я не їздив, але мені розказали такий випадок, який мене з одного боку насмішив, а з другого, мені якось так навіть ніяково стало. Ведуть студенти розкопки — щось копають, знаходять. І от кажуть, що був такий студент Христяк, маленький чоловічок, ще й завів борідку, як у Хо Ші Міна — з волосинки тут висить, але такий хитруватий, дуже в'їдливий. А випадок був такий. Поїхали вони на розкопки і щось там розкопали. Цей чоловік вночі (вони там у палатках спали після розкопок, польові ж дослідження) встав, знайшов якусь залізачку, дуже стару, вже з іржею, непотріб якийсь. Заліз у ту яму, зарив це все, закопав, при-топтав.

На ранок копають ці люди і він десь там крутиться. Вони копають і раптом знаходять. «Та ти що! Залізо таке! Таке-то століття!» — по шару там якесь було століття дуже давнє. І вони — прапорець, несуть до Бориса Онисимовича — знахідка! III ст. до нашої ери! Оце сенсація! Він подивився: «Так-так-так». Вже дали доручення якомусь написати в газету замітку про велику знахідку. А потім... Є така

німецька приказка: що знають двоє, те знає і свиня. Він не витримав і одному дружку своєму розказав. Той став хвалитися: «Так, така знахідка!» Каже: «Та ти дурень, то я закопав». Був страшенний скандал. До честі цього археолога Бориса Онисимовича, він виявився на висоті і ніяких санкцій не було. Якби він захотів, звичайно, санкції могли би бути дуже суворі. Але Борис Онисимович — гарний вчений був, дійсно великий археолог. Видно, сам зрозумів, що й він помилився трохи. Як фахівець повинен був зрозуміти, а не зрозумів. Добре, що в газету не написали. Оце такий випадок — курйозний такий, трохи курйозний.

Цікава історія! Скажіть, будь ласка, наскільки навчання на факультеті допомогло Вам у професійному становленні і реалізації себе як особистості?

Мені важко уявити себе, якби я не був в університеті, не вчився. Університет дав мені багато і цікавого, і розумного. І головне — навчив трохи інакше мислити, просто мислити. Я, правда, значною мірою займався також самоосвітою, але і університет багато дав. Я вже казав про своїх вчителів — не всі були такі, що читали з листка. Були і вчителі, які мене навчили чомусь — професійно і навіть по житті навчили. Чесно кажучи, помилок я робив багато. Людям властиво помилятися. Я дуже багато помилок робив. У мене так — якщо зважити, то 50/50 — і досягнень було немало, але й помилок я наробив, а інколи й грубих. Життя складне і без них ніяк.

І насамкінець, Євгене Васильовичу, хотілося б почути від Вас поради або настанови для сучасних студентів як від людини, яка багато пережила, багато побачила, багато часу віддала викладацтву.

Я б сказав так: цінуюте, що ви вступили таки в університет. За можливості вчіться в інших розумних людей, але й самі думайте і самі приймайте рішення. От я, може, не дуже скромно це буде, завжди рішення приймав сам, тому мені нікого було звинувачувати. Якщо робив грубі помилки, я себе звинувачував. Рішення приймати треба самому.

Дуже дякую Вам, Євгене Васильовичу, за Ваш час і надзвичайно приємну розмову. До нових зустрічей!

Ілюстрації

Ірина Шарата
і Микола Боднарюк
(сучасне фото) (# 1)

Василь Бойко складає іспит
у професора Василя Холевчука
(1970-і рр.) (# 2)

Василь Бойко
з однокурсниками
на практиці,
(1970-і рр.) (# 2)

Студенти-історики
на військовій кафедрі
(1970-і рр.) (# 2)

Василь Бойко
(сучасне фото) (# 2)

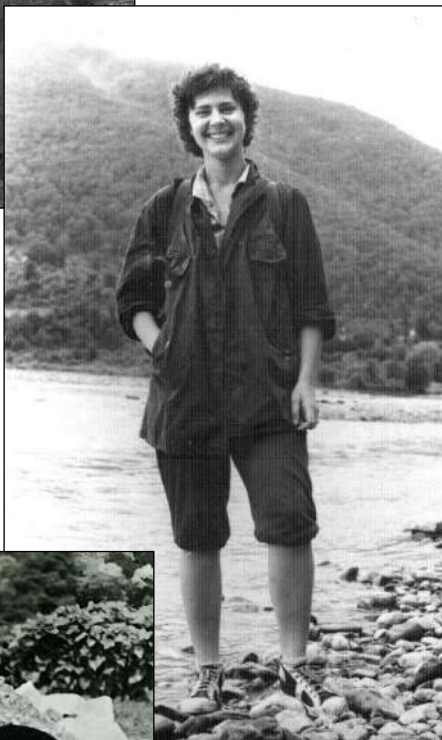
На парах (1970-і рр.) (# 2)

Василь Бойко з однокурсниками (1970-і рр.) (# 2)

Студенти-історики під час археологічної експедиції з керівником Іоном Винокуром (с. Іванківці Житомирської області, 1959 р.) (# 4)

Ліана Вакулєнко у студентському спортивному таборі (Кавказ, кінець 1950-х рр.) (# 4)

Ліана Вакулєнко та Іон Винокур під час археологічної експедиції (1960 р.) (# 4)

Ліана Вакуленко
з однокурсниками -
випускниками
(1961 р.) (# 4)

Ігор Жалоба
з однокурсниками
на археологічній
практиці
(1982 р.) (# 5)

Ігор Жалоба
з однокурсниками
(Чернівці, 1-а половина
1980-х рр.) (# 5)

Ігор Жалоба
з товаришами
на військовій
службі
(2022 р.) (# 5)

Ігор Жалоба
(сучасне фото) (# 5)

Юрій Чорней
та Ігор Палійчук
(сучасне фото) (# 7)

Сергій Пивоваров
із товаришами
по гуртожитській
кімнаті (злам 1970-х –
1980-х рр.) (# 8)

Студенти-історики
на археологічній практиці
(кінець 1970-х –
початок 1980-х рр.) (# 8)

Сергій Пивоваров із товаришами на музейній практиці
в Ленінграді (початок 1980-х рр.) (# 8)

Сергій Пивоваров
і Катерина Худик
під час запису
інтерв'ю (# 8)

Орися Посполітак
(Бацала) з друзями
на перерві
між заняттями
(початок
1970-х рр.) # 9)

Студенти-історики
на археологічній
практиці (1971 р.) (# 9)

Бригада штукатурів
студентського будівельного
загону «Дружба»
(початок 1970-х рр.) (# 9)

Орися Посполітак (Бацала) із волейбольною
командою історичного факультету
«Чорні пантери» (1971–1974 рр.) (# 9)

Орися Посполітак
(сучасне фото) (# 9)

Микола Рубанець
із однокурсниками
на археологічній практиці
(с. Ревне Чернівецької обл.,
1992 р.) (# 11)

Микола Рубанець
під час дослідження
історичної пам'ятки
(2007) (# 11)

Микола Рубанець
на робочому місці
в Державному архіві
Чернівецької області
(2023) (# 11)

Ш. Пурич
з однокурсниками
на посвяті в студенти
(1982) (# 10)

Ш. Пурич під час
урочистостей
з нагоди вручення
ЧНУ імені
Юрія Федьковича
Сертифікату ЮНЕСКО
(2011) (# 10)

Ш. Пурич під час
отримання відзнаки
«Почесний доктор ЧНУ
імені Юрія Федьковича»
(2019) (# 10)

Ш. Пурич і Т. Біволару
записують інтерв'ю
(Сучава, 2025) (# 10)

Виступ І. Буркута під час наукового заходу (середина 2010-х рр.) (# 3)

Л. Михайлина (сучасне фото) (# 6)

Л. Михайлина з колегами (2024) (# 6)

М. Боднарюк у створеному ним Опришенському музеї археології та етнографії ім. Максиміліана Гакмана (# 1)

Євген Сахновський
з товаришами
(1966–1967 рр.) (# 12)

Євген Сахновський
(1968–1969 рр.) (# 12)

Владислав Маняк
та Євген Сахновський
у стінах рідного факультету
(сучасне фото) (# 12)

Наукове видання

ГОМІН

МАТЕРІАЛИ УСНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ТОМ 2

Головний редактор

Тарас Ковалець

Заступниця головного редактора

Світлана Герезова

Літературна редакторка

Лідія Ковалець

*У виданні використано шрифт Merriweather, який належить Google.
Об'єкт авторських прав експлуатується
згідно з ліцензією Creative Commons: CC BY-SA 4.0*

Підписано до друку 25.07.2025. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов. - друк. арк. 12,0.
Обл.-вид. арк. 13,0. Тираж 50. Зам. Н-056.
Видавництво та друкарня
Чернівецького національного університету.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.

